

Budkavlen

TIDSKRIFT FÖR ETNOLOGI OCH FOLKLORISTIK

Arbete och engagemang

2016

BUDKAVLEN

Grundad av föreningen Brage

Utgiven av Institutet för folklivsforskning
vid Åbo Akademi

Årgång 95
2016

BUDKAVLEN 2016

Ansvarig utgivare

Anna-Maria Åström

Redaktionsråd

Sonja Hagelstam

Blanka Henriksson

Sanna Lillbroända-Annala

Lena Marander-Eklund

Lotta Wessberg

Anna-Maria Åström

Redaktörer för detta nummer

Anna-Maria Åström (artiklar och recensioner)

Lotta Wessberg (bilder och lay out)

I detta nummer medverkar:

Camilla Asplund Ingemark

Anne Bergman

Johanna Björkholm

Sonja Hagelstam

Niklas Huldén

Marcus Lepola

Bo Lönnqvist

Lena Marander-Eklund

Ole Rud Nielsen

Fredrik Nilsson

Miia-Leena Tilli

Robert Willim

Anna-Maria Åström

Utländskt redaktionsråd/

International Advisory Board:

Professor, Dr. Silke Göttisch-Elten, Christian-Albrechts-Universität zu Kiel

Professor, Dr. Thomas A. DuBois, University of Wisconsin-Madison

Professor Tove Ingebjørg Fjell, Universitetet i Bergen

Docent Kirsti Salmi-Niklander, Helsingfors universitet

Docent Lars-Eric Jönsson, Lunds universitet

Professor Kristin Kuutma, University of Tartu

All post, även recensions- och bytesexemplar, sänds under adress:

Budkavlen, Åbo Akademi, 20500 Åbo, Finland

Volymens pris 20 €

Utges med bidrag av Svenska Litteratursällskapet i Finland

Omslagsbild: Hantverkaregillet Björken. Foto: Stundars arkiv

ISSN 0302-2447

Juvenes Print - Suomen Yliopistopaino Oy, Tammerfors 2016

INNEHÅLL

Anna-Maria Åström

Budkavlen 2016: Tema Arbete och engagemang 5

ARTIKLAR

Fredrik Nilsson

Ett dödande engagemang.

En tulldetektivs fatala jakt på spritsmugglare 11

Miia-Leena Tiili

Kinestetiska dispositioner och kulturellt vetande.

Rörelse, förändring och kontinuitet inom sjöbevakningen 24

Johanna Björkholm

Upprätthållande av traditionell kunskap. Om immateriellt kulturarv och bevarande ... 38

Lena Marander-Eklund

”Mycket av det vi företar oss eller låter bli, är beroende av vädret”.

Engagemang i relation till väder 58

MEDDELANDEN OCH ÖVERSIKTER

Anne Bergman

Det vilda sökandet efter festernas ursprung 70

ANMÄLNINGAR

Hur programmerare arbetar

Robert Willim 77

Skrivet berättande

Niklas Huldén 79

Herrgården som kulturbygge

Bo Lönnqvist 81

Naturkatastrofer

Camilla Asplund-Ingemark 83

Exotiska föremål och den vida världen

Marcus Lepola 86

Framtidskuster

Ole Rud Nielsen 88

Tidigmoderna ting

Anna-Maria Åström 90

*Närläsning av personliga
erfarenhetsberättelser*

Sonja Hagelstam 93

Vägledning till författarna 96

Temat för Budkavlen 2017 är Den virtuella världen

Budkavlen 2017

Temat för tidskriften Budkavlen 2017 är den virtuella världen och hur den kan förstås kulturellt. Vilken betydelse har den i vår vardag, vårt sätt att kommunicera, vilka möjligheter innebär den för oss att ta del av samhällelig och kommersiell service samt söka och dela information. Den virtuella världen är också en plattform som bygger på interaktivitet där gemene man är delaktig. För många är den virtuella arenan en plats där man tillbringar tid, medan andra väljer bort denna möjlighet. För kulturvetare är den virtuella världen en scen där meningsskapande kan studeras, bland annat genom så kallad nätetnografi.

Vi välkomnar bidrag som handlar om t.ex. dataspel, kommunikation på nätet, sociala medier och servicetillgänglighet. Även bidrag om fall då den virtuella världen upplevs som skrämmande, riskfylld, obehaglig eller rent av personligen onödig välkomnas.

Om du är intresserad av att bidra med en artikel ska du lämna in ett abstract på ca en sida. Abstractet ska sändas in senast den 15.11.2016 till redaktören Anna-Maria Åström amastrom@abo.fi. De färdiga bidragen, som referee-granskas, ska lämnas in senast den 31.3.2017. Författaranvisningar hittar du på sidan <http://www.abo.fi/fakultet/budkavlen>

Budkavlen 2016

Temat för årets häfte av Budkavlen är arbete och engagemang. Med dessa teman har vi velat vända oss mot viktiga sektorer och fält som gör att samhället fungerar. En annan orsak är den att arbete och engagemang också är viktiga för individen, för via dem ingår man i större sammanhang. Via arbete och engagemang kan olika individer och olika grupper gemensamt nå en tillfredställelse och stärka sin identitet. I arbete är det ofta fråga om att omstöpa någonting till helheter eller fylla i luckor i långa kedjor av uppgifter. Arbete utförs under arbetstid och fyller så en stor del av de arbetsföras dagar. Arbete kan utföras tämligen ensamt eller i lag, vilket skapar olika tillvägagångssätt för att uppnå resultat. Och arbetet kan vara engagerande eller så icke.

Inom arbetslivet tenderar man att försöka öka arbetstagarnas motivation för att de genom ett strakt engagemang också skall kunna göra bättre ifrån sig. Med ett engagemang avses i allmänhet att man hyser ett djupt intresse för något och försöker via verksamheter främja detta något. Därmed kan man engagera sig starkt i arbetet, men oftare engagerar sig människorna utanför arbetet. Det är här man kan leva ut sina verkliga intressen. Med engagemang under fritiden kan individerna nämligen oftare välja själv vad det är de vill ägna sig åt. De kan ha egna motiv för att engagera sig, och i sällskap med andra uppnå något speciellt tillsammans. Hela samhällets tredje sektor är beroende av sådant engagemang, vilket ofta också kallas medborgaraktivitet.

Det intressanta är att engagemanget kan peka på identifieringar av olika slag. Man kan tänka sig att engagemang och hängivenhet i ett arbete stöder ens identifiering med arbetsplatsen eller åtminstone med arbetsgemenskapen. Fritidsengagemang kan å sin sida bli så starka att de överflyglar ens intresse för arbetet, men via den avkoppling de erbjuder verka för en balanserad identitet. Också på detta sätt är arbete och engagemang sammanflätade.

En dylik tematik avhandlas i artiklarna på olika sätt. Två ägnas arbetet, en fritidssysselsättningar, en hur vädret engagerar oss och ytterligare en arbetets motsats, festen, och uppfattningar om den i ett forskningsperspektiv. Metodiskt och källmässigt baserar sig artiklarna på historiska dokument, intervjuer, deltagarobservation och frågelistor, således de gängse etnologiska och folkloristiska källorna och metoderna. Däremot går angreppssättet starkt isär i de olika artiklarna, vilket framgår av presentationerna nedan och vilket visar på mångfalden i dagens forskning.

Den första artikeln, av Fredrik Nilsson, ägnas ett detektivöde. Samtidigt problematiseras förhållandet mellan arbete och positivt engagemang och tas upp också uppskrivade krav som kan ställas på engagemanget hos arbetaren och som i vissa fall kan vara ödesdigra. I dagens arbetsliv krävs ofta förutom formellt kunnande även rätt attityd, hävdar Nilsson mot bakgrund av dagens arbetsstudier. I sin artikel prövar han hur dylika krav på att vara en god medarbetare kunde upplevas i en annan historisk epok, nämligen bland tullbevakningen i 1920-talets Syd-Sverige. Vad kunde hända när man i arbetslivet ville ge sitt allt? Kontexten i artikeln är den spritsmuggling som förekom från Tyskland och Danmark till Sverige och den tullbevakningsorganisation som tulldetektiven Edvard Asp arbetade inom. Fredrik Nilsson följer hans ambitioner detaljerat och pekar också på de formella krav och den kontroll som generaltullstyrelsen i Sverige utövade över sina tjänstemän. Ur de historiska källorna har spritsmugglarnas förehavanden och detektivens spaningar kunnat undersökas på mikroplanet, vilket resulterat i en mycket spännande artikel. Metoden går ut på att spåra motivationer för hårt arbete hos en individ. Samtidigt pekar analysen på att arbetsvillkoren var hårda. Asps spaningsområde var vidsträckt, och hans tjänst förlängdes alltid bara med tre månader i taget. Dessa trängda arbetsvillkor i kombination med Asps ovilja att böja sig för

svårigheter och även egen sjukdom ledde till hans förtida död. Fredrik Nilsson kan därmed peka på att arbetsvillkor, också Asps familjesituation och den svåra ekonomiska situationen i Sverige vid denna tid räckte till för att en man på detta sätt löpte linan ut. Ämnet i artikeln för därför tillbaka på hårda arbetsvillkor och bristande tillit till egen personal överlag och på hur individer kan pressas till sitt yttersta för att vara både anställningsbara och för att behålla de jobb man händelsevis fått.

Till lugnare vatten övergår i följande artikel. Miia-Leena Tiilis studie bygger på hennes nyss ventilerade avhandling om arbetet inom gränsbevakningen i Finland. I artikeln har hon valt att lägga fokus vid ”kinestetiska dispositioner” och rörelser som gränsbevakarna företer eller som de ägnar sig åt inom yrket. Med kroppsligt och kinestetiskt vetande syftas t.ex. på kroppens förmåga att handla intelligent i samverkan med sin omgivning och andra. Och ytterligare att ett sådant vetande inte utgör en statisk kunskap, utan ett aktivt vetande som uppstår genom rörelse i den materiella världen. Artikeln börjar följaktligen med att diskutera relationen mellan kulturellt vetande, kropp och rörelser för att sedan med olika exempel ur gränsbevakarnas vardag – t.ex. deras kroppsställningar - belysa hur olika konstellationer tar form. Även gränsbevakarnas åsikter om vad som utgör yrkesskicklighet kommer därvid fram. Olika former att förändra arbetet eller att ge nya uppgifter kan å sin sida lätt leda till frustration om man skolas in i vissa kinestetiska dispositioner och sedan inte får utöva dem. Artikeln är ett exempel på hur fokus inte bara på individernas uppfattningar om sitt arbete fördjupar synen på arbetet utan även på hur intrikat mångsidigt ett yrkesutövande kan uppenbaras när man går till de djupare relationerna för kroppen i arbetet. Samtidigt påvisar Miia-Leena Tiili att arbetstagaren inte bara utgör en individuell kropp utan att kroppens rörelser sammanflätas med andras såsom tyst kunskap.

Tyst kunskap är också i fokus för Johanna Björkholms artikel om utövare och bevarare av immateriellt kulturarv. Hon utgår från

Unescos konvention för trygghandlet av det immateriella kulturarvet från 2003, men låter sedan hennes sagesmän på egna villkor belysa sina speciella vägar för att bevara olika former av den ”folkliga kulturen”. Johanna Björkholm har ägnat sig åt fem olika typer av entusiaster, som hon intervjuat. De är fråga om lekmanaspelmän som spelar tillsammans, om en redaktion för en lokalhistorisk årsbok, om ett hantverkargille som via ett lärlingssystem fostrar nya hantverkare, om en förening som levandegör historia genom militär exercis och simulerade fältslag och slutligen om en grupp bybor i byn Jeppo i Nykarleby som upprätthåller menuettdanstraditionen i byn. Dessa sysslar samtliga med immateriellt kulturarv, såsom det också förstås i konventionen, dvs. ”sedvänjor, framställningar, uttryck, kunskap och färdigheter – liksom tillhörande tillvägagångssätt, ändamål, artefakter och kulturella miljöer”. Johanna Björkholm understryker att det inte är fråga om bevarande mot några hot om förfall, utan snarast om att värna om och skapa förutsättningar för kulturarvets fortsatta existens. Det är detta som entusiasterna har tagit sig an och då är det viktiga snarare att praktiker lärs ut, övas in och upprätthålls genom ständig utövning. Hon gör också en åtskillnad om kunskap i och kunskap om, varvid det förra omfattar aktivt utövande, det senare vetskap om hur saker går till. Det är den praktiska kunskapen som firar triumfer.

Med Lena Marander-Eklunds artikel är vi inne på ett nytt och vardagligt fält, människornas förhållande till vädret. Hon frågar sig på vilket sätt vi känslomässigt engagerar oss för vädret och det gör hon med den avsikten att det till synes oviktiga kan ge oss kunskap om rutiner och sådant som är viktigt i en undflyende vardag. Hon poängterar också det nästan självklara men nog så viktiga i att vi upplever naturen och landskapet via vädret. Engagemang för vädret är något som inte alla hyser, men det oaktat har det varit viktigt i långa tider, Marander-Eklund pekar på hur lång historia väderprognoserna faktiskt har. Vi kan också tänka på hur stor del de upptar av dagens nyheter och hur viktigt det blivit med olika applikationer att snabbt få reda på det kommande

vädret – inte minst i jordbruket. Artikeln baserar sig på en frågelista som Svenska litteratursällskapets folkkultursarkiv skickade ut 2015, och som resulterade i 75 svar. I sin artikel tar Lena Marander-Eklund fasta på speciellt vad sagesmännen ville delge om vilket väder de anser vara det perfekta och ifall de samlar på information om vädret. Artikeln igenom analyseras svaren med intressanta vinklingar baserade på teorier om engagemang, samtalsämnen, kontroll över vardagen och dess rutiner samt samlandet som hobby. Vädret är vad det är och som instabilt något vi måste förhålla oss till. Och en del av oss engagerar sig starkt däri. Det visar sig att väderinformationen och ett utbyte av tankar kring vädret är ägnat att stabilisera vår tillvaro.

Varken arbete eller något man starkt engagerar sig för är något som man tar lättvindigt. Engagemang under fritiden leder också till en rätt systematisk hållning till det man sysslar med och däri börjar det likna den hållning man har till arbete. Om arbetet känns motigt och engagemanget börjar svikta leder det till starka olustkänslor. Det är här en fungerande organisering av såväl arbete som fritidssysselsättningar bidrar till att det känns meningsfullt. När det kommer till kritan främjar vardera, välfungerande arbete och berikande engagemang, såväl vår kontroll över vardagen, som den tillfredställelse vi kan få ut av den.

Också Anne Bergmans artikel om festtraditioner kan ses i ett perspektiv av engagemang. Hon frågar sig hur i all världen nutidens intresse för festtraditioner ständigt söker sig till att förklara deras ursprung, medan den folkloristiska och etnologiska forskningen har helt andra fokus. De populära tolkningarna startar alltid med dagens bruk och söker efter hur de

först har uppenbarat sig och varför. Att söka efter ursprunget till enskilda detaljer i t.ex. julfirandet och finna det t.ex. i fornnordisk heden tid eller i någon avlägsen sedvänja i en annan kulturkrets, fungerar enligt henne som ett sätt att knyta nutid till forntid. En sådan historiesyn är snarast mytisk och då kan man fråga sig varför man – inom tidningspress och annan media – vill anlägga en mytisk syn på just festernas historia. I en tid då årshögtiderna snarast verkar för att stärka familjekänsla och att man hör till ett sammanhang och trivs med dem man umgås, blir enligt Anne Bergman deras rekvisita och ceremonier starkt personliga, samtidigt som de direkt faktiskt symboliserar just de enskilda högtiderna. Festerna står i dagens turbulenta tider för att det ”finns en ryggrad”, att de kan förknippas med en lång historia och detta inger trygghet. Helgerna står då för det bestående och deras långa historia bekräftar det. Hurudan denna historia i sina mest otroliga varianter utges att vara, är något som fungerar som en förklaring och det får man nöja sig med. Traditionsvetarna förmår inte ändra på ursprungsförklaringarna eller rätta till direkta missförstånd, eftersom ursprungsmyterna är folklore, som man i nutiden har behov av. De enskilda detaljerna i festsederna blir festsymboler, som gör att man kan skilja på vardag och fest och deras ursprung kan var och en något oengagerat engagera sig i och sedan övergå till själva firandet.

Anne Bergman har i år avgått med pension från sin arkivarietjänst vid Svenska litteratursällskapets folkkultursarkiv. Artikeln är en summering av hennes erfarenheter som festforskare och ett bevis för hennes djupa engagemang i ämnet och i arbetet.

Anna-Maria Åström

Budkavlen 2016

The theme of this year's edition of Budkavlen is Work and Commitment. The intention behind this theme is to focus attention on those

key sectors and fields that make society work. Another reason is that work and commitment are also important for individuals, because it

is through them that we become included in a wider context. Through work and commitment different individuals and different groups can jointly achieve fulfilment and strengthen their identity. In work this is often a matter of re-shaping something to make it whole or filling in gaps in a long chains of tasks. Work is carried out during working hours and therefore takes up much of a worker's day. Work can be done relatively alone or in teams, creating different approaches to achieving results; while the work itself can be engaging or not.

In working life, there is a tendency to try to increase the motivation of employees so that through a strong commitment they will also be able to produce better work. A commitment, in general, means having a deep interest in something and trying through activities to promote it. Therefore, individuals can be strongly committed to their work, but more often people commit themselves to things outside of their work. This is where individuals can live out their real interests. In their commitment during leisure time individuals can in fact choose for themselves what it is they want to pursue. They may have their own motives for becoming involved in an activity, or, in the company of others, wish to attempt to achieve something special together. The entire third sector of society is dependent on such commitment, which is often also called civic activity.

What is interesting is that commitment can point to various kinds of identification. One can imagine that commitment and dedication at work will support personal identification in the workplace or at least within the working community. Commitment as regards leisure activities can, on the other hand, become so strong that they overwhelm a person's interest in their work, however, through the relaxation they provide, they can also create a balanced identity. Thus, in this way, work and commitment are also intertwined.

Such themes are discussed in the articles in various ways. Two are dedicated to work, one to commitment in leisure pursuits, one to how the weather affects us, and a further one to fes-

tivities, that can be seen as contrast to work. Annual festivities and popular beliefs as regards their history are thus analyzed from a research perspective. From the perspective of the methods and sources, the articles are based on close reading of historical documents, interviews, participants' observations, and questionnaires; thus, the usual ethnological and folklore sources and methods. However, the approach differs greatly in the various articles, as evidenced by the presentations below, which demonstrate the diversity of today's research.

The first article, by Fredrik Nilsson, is devoted to a detective's destiny. At the same time, it problematizes the relationship between work and a positive commitment, and also takes up the excessive demands put on the commitments of worker, which in some cases can be ill-fated. In today's working life, in addition to formal knowledge an employee is often as required to have the right attitude, claims Nilsson in the light of today's labor studies. In his article, he examines how such requirements as regards being a good employee were experienced in a different historical epoch, namely in the 1920s, among Customs Guards in the South of Sweden. What happens in working life when workers want to give their all? The context of the article is the liquor smuggling that occurred between Germany, Denmark, and Sweden and the customs organization in which the customs detective Edward Asp worked. Fredrik Nilsson follow Asp's ambitions in detail, and also highlights the formal requirements of the Customs Board in Sweden and the control they exercised over their officials. From historical sources, the liquor smugglers' activities and the detectives' investigations have been explored at a micro level, which has resulted in a very exciting article. The method is to trace the motivations for the hard work of an individual. At the same time, the analysis points to the fact that the working conditions were harsh. Asp's area of investigation was very wide, and his position was always extended by just three months at a time. These constricting working conditions in conjunction with Asp's unwillingness to bow in the face of difficulties, even personal illness, eventually led to his premature death. Fredrik

Nilsson can thus point to the fact that the working conditions, as well as Asp's family situation and the difficult economic situation in Sweden at that time, were enough for a man to be defeated. The subject of the article, therefore, goes back to these harsh working conditions and the general lack of trust in staff and how individuals can be driven to their utmost in order to be both employable and to keep their job.

The following article leads us into calmer waters. This study by Miia-Leena Tiilis is based on her newly aired dissertation on the work of Border Guards in Finland. In the article, she has chosen to focus on "kinesthetic dispositions" that is gestures and movements, that border guards perform or are concerned with in their work. Physical and kinesthetic knowledge is aimed at understanding, for example, the body's ability to act intelligently in interaction with the environment and others. In addition to which, it is important that such knowledge is not static knowledge, but active knowledge that comes from movement in the material world. Accordingly, the article begins with a discussion on the relationship between cultural knowledge, the body, and movements and then with various examples from the everyday life of border guards – e.g. their posture - illustrates how different constellations take shape. In addition, the border guards' opinions about what constitutes professional skills is presented. Different ways of changing an individual's work or giving new tasks may easily lead to frustration if they have been taught with a certain kinesthetic disposition in mind and then not allowed to be practiced. The article gives examples of how the focus is not only placed on how an individual's understanding of their work is related to their perception of the work, but also on how intricately versatile profession conduct can be when revealed by going deeper into the relationship of the body at work. At the same time, Miia-Leena Tiili demonstrates that an employee is not just constituted of an individual body but a series of bodily movements that interlace with others in a form of tacit knowledge.

Tacit knowledge is also the focus of Johanna Björkholm's article about practitioners and

preservers of intangible heritage. She adopts the 2003 UNESCO Convention for the safeguarding of intangible cultural heritage, but then lets her informants, in their own way, highlight their special means of preserving various forms of "folk culture". Johanna Björkholm has devoted her studies to five different types of enthusiasts, all of whom she has interviewed. The enthusiasts are comprised of: lay musicians that play together, an editorial for a local historical yearbook, a recreational handicraft group that via apprenticeships promotes new craft workers, an association that brings history to life through reenacting military exercises and simulating battles, and finally a group of villagers in the village Jeppo in Nykarleby that maintains a minuet dance tradition in the village. All these groups are involved with intangible heritage, in what is understood in the convention's terms as the "practices, representations, expressions, knowledge and skills - as well as the associated procedures, purposes, artifacts, and cultural environments". Johanna Björkholm emphasizes that it is not a question of preservation against any threat of deterioration, but rather to safeguard and create the conditions for the continued existence of these cultural heritages. It is this that the enthusiasts have embraced and so it is of importance that the practices are taught, followed up, experienced, and maintained through constant practice. She also makes a distinction between know-how and know-that, with the former involving active performance, and the latter knowledge about how things are done. It is the practical knowledge that celebrates triumphs.

With Lena Marander-Eklund article we find ourselves in a new and everyday field, people's relationship with the weather. She asks in what way we are emotionally committed to the weather, and she does it with the objective of showing that the seemingly inconsequential can give us knowledge of routines and other issues that are important in a fleeting normal day. She also points out something that may seem almost obvious but also is very important - that we experience nature and the countryside through the weather. Involvement with the weather is

something that not everyone thinks about, but nevertheless it has been important for a long time; Marander-Eklund points out how long the history of weather forecasts have actually been. We can also be aware of what a large part of today's news they occupy and how important it has become with various applications to quickly find out about the impending weather - not least in agriculture. The article is based on a questionnaire that was sent out in 2015 by the Folk culture archives of the Swedish Literature Society, which resulted in 75 responses. In her article, Lena Marander-Eklund particularly selects what the informants want to share about what weather they consider to be the perfect and whether they collect information about the weather. The article analyzes the responses from interesting angles based on the theories of commitment, conversation topics, control over everyday life and its routines, and collecting as a hobby. The weather is what it is and as it is unstable it is something we need to relate to. However, some of us are more strongly committed to it. It appears that information about the weather and an exchange of ideas about the weather is likely to stabilize our existence.

Neither work nor something a person is strongly committed to is matter they can take lightly. Commitment during leisure time also leads to a very systematic approach by individuals to what they do - more like the attitude one has to work. If work feels like too much effort and commitment starts to waver, it often leads to strong feelings of discontent. This is where a functioning organization of both work and leisure pursuits helps to make life feel meaningful. In the final analysis, each promotes the other; a well-functioning job and rewarding commitments, as well as control over everyday life, and the satisfaction that we can get out of them

Anne Bergman's article on festive traditions can also be seen in a perspective of commitment. She questions how on earth today's interest in celebration traditions constantly seek to explain and focus on their origin, while folklore and ethnological research has an entirely different focus. The popular interpretations always

start with the current use and then to look for how they first appeared and why. To search for the origins of individual details of e.g. Christmas traditions and find it e.g. in ancient Norse heathen times or in some remote practice in another cultural circle, functions according to her as a way to link the present to the past. Such a view of history is rather mythical and so one can question why people - in the press and other media - want to construct a mythical vision of this history of festivities. At a time when annual celebrations tend to be used to strengthen family feelings and a sense of belonging to a context and feeling comfortable with those people one socializes with, according to Anne Bergman their properties and ceremonies have become highly personal. At the same time the different ceremonies actually symbolize the individual festive occasion very directly. Celebrations in today's turbulent times represent "a backbone," as they are associated with a long history and this inspires security.

The festivities represent permanence and their long history confirms this. What kind of history this is, as published in all its most incredible variations, is something that serves as an explanation and with these even the researchers must be content. Scientists who study traditions are not able to change original declarations or correct direct misunderstandings, because the origin of the myths are folklore, which, in the present day are needed. The individual details of festive customs become festive symbols, which allow us to distinguish between every day occasions and special occasions. The origins of each one can be something one is involved in or not, and then move on to the actual celebration.

Anne Bergman has this year retired from her archivist position at the Swedish Literature Society's Folk culture archives. This article is a summary of her experiences as a researcher of celebrations, and a testament to her deep commitment to the subject and her work.

Anna-Maria Åström

FREDRIK NILSSON

Ett dödande engagemang

En tulldetektivs fatala jakt på spritsmugglare

I inledningen av augusti 1925 avled tulldektektiv Edvard Asp endast 33 år gammal. Han hade just återvänt till Sverige efter en vistelse i Kiel. I Kiel hade han, inkognito, bedrivit spänning mot ökända spritsmugglare och kastade sig nu omedelbart in i ett nytt spanings- och utredningsuppdrag. Nyligen hade nämligen ett smugglingsförsök avslöjats och Asp ville påbörja utredningen innan ”spåren hunnit sopas igen”.¹ Han var förvisso sjuk, men arbetade ändå i ett helt dygn utan varken sömn eller mat. Inte förrän de misstänkta hade anhållits tillät han sig några timmars vila. Utredningsarbetet fortsatte sedan med, som det verkar, högt eller rent av maniskt tempo: ”Då han ovillkorligen ville hava den påbörjade utredningen färdig innan han gav efter för sjukdomen, fortsatte han samma dag förhören med de häktade och fick samtliga ett bekänna”. Efter att därpå ha renskrivit förhören var Asps motståndskraft bruten. Han intog nu sjukbädden ”som han ej mera lämnade före sin död”. Orden är tullbevakningschef Otto G:son Nordenstiernas som fortsätter:

Jag är övertygad om att Asp för att till yttersta möjlighet kunna uppfylla sina plikter mot tullverket, satte sin hälsa på spel och att hans liv möjligen kunnat räddas, om han, innan hans krafter voro fullkomligt uttömda underkastat sig läkarbehandling. Men han hade då varit tvungen avbryta och uppgiva arbetet med det mål, han fått utreda just vid den tid, då hans sjukdom tog en elakartad vändning och det ville han ej, trots mina allvarliga föreställningar.²

Asps öde ligger till grund för föreliggande studies huvudfråga: Varför var tulldetekti-

ven beredd att offra livet i kampen mot spritsmugglingen? Det finns troligen flera orsaker bakom hans bortgång och sannolikt hade arbetets villkor vissbetydelse. Studier av det sena 1900-talets och tidiga 2000-talets arbetsmarknad betonar att arbetslivet i stigande grad karaktäriseras av att de anställda, eller de som vill anställas, förväntas motsvara såväl formella kravbilder som mer informella normer. Det krävs inte bara kunnande och erfarenhet, utan även ”rätt” attityd och ett tilltalande yttre (t.ex. Nickson et alii 2003, Bodén 2016). Att vara anställningsbar är därmed också relaterat till identitetspolitik: Genom att visa engagemang för sitt arbete – i såväl tal som handling – talar man om för andra, och sig själv, att man är en god medarbetare (jfr Thompson et alii 2001, Gragulis et alii 2004). Den gode medarbetaren kan, implicit, göra anspråk på en moralisk subjektspostion. Förmågan att presentera sig som anställningsbar är, enligt etnologen Karin Salomonsson, en moralisk och etisk förpliktelse som den enskilde individen förväntas uppfylla (2003:131). I en samtid där arbetsmarknaden präglas av osäkerhet är det av extra stor betydelse att göra anspråk på denna identitet eller position (t.ex. Elraz 2013). Den positiva laddning som ofta omger begreppet engagemang rymmer alltså problematiska dimensioner i form av formella krav och informella normer.

Förvisso behandlar ovan nämnda studier en senare tidsperiod, men resonemangen kan prövas mot ett historiskt material för att om möjligt bidra till att förstå kulturella processer i det förflutna. Syftet med denna studie är därför att undersöka på vilka sätt Asps enga-

gemang kan ha formats av formella krav och informella förväntningar från myndighetens (Kungliga Generaltullstyrelsen) sida. Asps engagemang torde emellertid inte bara vara relaterat till krav och förväntningar från de överordnades sida, utan även till smugglarnas verksamhet och därför kommer dessa att inkluderas i analysen.³

Studien kommer inte att ge ett definitivt svar på varför Asp var beredd att dö på sin post, det tillåter inte materialet, men ambitionen är att åtminstone att sprida lite ljus över hans öde. I metodologisk mening knyter jag an till den italienske historikern Carlo Ginzburg(1980) som menar att ett begränsat historiskt material kan innehålla ledtrådar till hur människor handlade och tänkte. Genom att placera ledtrådarna i sitt tidliga och rumsliga sammanhang är det möjligt att skapa en åtminstone trolig bild av det förflutna (Ginzburg 1976/1988:17). På ett liknande sätt argumenterar kulturhistorikern Robert Darnton. Den historiskt inriktade forskaren bör pendla mellan text och kontext för att på så sätt närma sig en förståelse av det förflutnas kulturella logiker (t.ex. 1984/1987:10). De texter som ligger till grund för föreliggande studie utgörs huvudsakligen av utredningar rörande den svenska tull- och kustbevakningen, rapporter som redogör för hur gränsen bevakades samt rapporter som Asp själv skickade till sina överordnade.⁴ I skärningspunkten, eller mötet, mellan dessa källor synliggörs normer och värderingar som kan bidra till en förståelse av Asps nit och fatala arbetsinsats. Genom att dessutom relatera texterna till det tidliga och rumsliga sammanhanget ökar möjligtvis förståelsen ytterligare.

Låt oss inledningsvis undersöka Asps sista år i livet för att sedan söka förståelse för hans öde genom att relatera hans engagemang och död till 1920-talets kontext.

Jakten börjar

Asp rekryterades till tjänsten som tulldetektiv i december 1923 med tjänstebefogenhet i Skåne, Halland och Blekinge,⁵ men rörde sig inte bara i detta område utan gjorde dessutom

spaningsresor till såväl Tyskland som Danmark. Ganska snart kom han nämligen att fokusera på ett smuggelnätverk som låg bakom en stor del av smugglingen i södra Östersjön, den så kallade Gaarden-Jensenska ligan (Lundin & Nilsson 2015b). Ligans verksamhet var ett resultat av att en längre period av frihandel hade avbrutits med första världskriget samt att Sverige – men också Danmark, Norge och Finland – under det sena 1910-talet och inledande 1920-talet införde restriktioner som kraftigt begränsade tillgången till sprit. I Baltikum och Tyskland var alkoholpolitiken en helt annan, vilket innebar att spritsmuggling framstod som en lukrativ verksamhet i Östersjöområdet. Huvudmannen i ligan var tysken Jürgen Hansen vars spritskuta Lübeck ständigt undkom myndigheterna.⁶

Under första delen av 1924 infiltrerade Asp Hansens nätverk i Tyskland: *”Sedan en tid tillbaka har jag haft uppdraget åt en person att i Tyskland införskaffa vissa uppgifter om de å sydkusten opererande smugglarna”*.⁷ Med hjälp av denna information samt genom egna undersökningar i Malmö hade Asp fått en inblick i smugglarnas modus operandi. I augusti förbereddes därför ett tillslag så snart han nåddes av information om att Lübeck var på väg mot den svenska kusten.

*Bertini, som med sin automobil jämte Nilsson, Malmros och Bjerregaard såsom passagerare kört från Malmö, bevakades av undertecknad. ”Lübeck” hade tidigare på kvällen varit synlig utanför kusten, men någon smuggling kom ej till stånd och Bertini med sin bil och passagerare återvände till Malmö.*⁸

Tillslaget misslyckades alltså och anledningen var, enligt Asps rapport, att smugglarna hade *”anordnat post uppe i ett träd”*. Spejaren upptäckte den förstärkning som Asp tillkallat och skickade omedelbart en varning till sina kumpaner. Knappt två månader senare greps dock några av dem som hade undkommit i augusti.

I slutet av september begav sig Asp till Karlskrona eftersom smugglare från Malmö misstänktes ha gjort Blekinge till sin *”operationsbas”*. Han visste att dessa sedan länge

samarbetade med Jürgen Hansen. Asps initiala målsättning var att med hjälp av snabbgående båtar följa och beslagta Lübeck i samband med ett nära förestående smugglingsförsök, men detta lät sig inte göras.

Kustbevakningen i Blekinge saknade resurser för ett fullföljande av mitt förslag, varför jag uppvaktade befälhavande amiralen i Karlskrona och framlade mitt förslag med önskemål, att ett lämpligt örlogsfartyg jämte en flygmaskin måtte ställas till Tullverkets förfogande.⁹

Något örlogsfartyg var inte tillgängligt, men han fick tillstånd att använda marinens flygplan. I Karlshamn fick han dessutom hyra en bogserbåt som skulle användas i jakten på Lübeck. När Lübeck hade lämnat Stralsund med 1560 liter sprit i lasten inleddes spaningen omedelbart: *”Med flygmaskinen företogs spaningsfärder ut över Östersjön ned mot Bornholm och Sandhammaren”*.¹⁰ I våra ögon ter sig flygspaning som en självklarhet, men på 1920-talet var metoden i stort sett oprövad och omdebatterad (Lundin & Nilsson 20015b:107-111). Flygspaningen misslyckades emellertid till följd av en kraftig dimma som dolde vad som pågick på havsytan. Istället för att fokusera på Lübeck vände han därför blicken mot smugglarnas rörelser på terra firma, vilket ledde till *”infångandet av de kända storsmugglarna”* Camillo Bertini och August Vilhelm Nilsson.¹¹ I en rapport författad omedelbart efter gripandet redogjorde Asp sakligt för nattens händelser.

Lördagen den 18 [oktober] omkring klockan 3:30 förmiddagen då vi under förenämnda spaningsfärd hunnit till Hurva samhälle och befunno oss å allmänna landsvägen mellan Lund och Hörby syntes en automobil komma å nämnda landsväg i riktning mot Lund. Automobilens stoppades av undertecknad och vid visitation befanns densamma lastad med ett flertal 10-liters bleckdunkar innehållande sprit.¹²

Totalt fann man 350 liter outspädd sprit i bilen och av rapporten framgår det att Asp gjorde anspråk på beslagsandelar för både bil och sprit. Myndigheterna använde nämligen ett belöningsystem varigenom lokala kustbeva-

kare, tullare och poliser kunde få andelar av värdet av de beslag de gjorde (Lundin & Nilsson 2015b:68). I detta fall var beslagsanspråket kanske av extra stor betydelse eftersom det handlade om en *”7-sitsig automobil av märket Hupmobile”*.¹³ Bilen var tillverkad i USA, men importen till Sverige påbörjades inte förrän året därpå (Ingmarsson 2004:80). Det var alltså en exceptionell bil som hade stoppats och värdet var ansevärt: Försäljningsvärdet uppgick till 4 400 kronor. Av materialet framgår det inte om Asp verkligen fick några beslagsandelar, men Bertini och Nilsson dömdes till 1800 respektive 4000 kronor i böter.¹⁴ Hansen var emellertid ännu på fri fot och Asp fortsatte att söka efter såväl honom som Lübeck. En dramatisk och våldsam händelse under sensommaren hade möjligtvis gjort Asp än mer beslutsam, vilket också kan förklara varför han i oktober valde att använda den okonventionella metoden flygspaning.

I augusti 1924 befann sig Lübeck utanför den blekingska kusten och spritskutans racerbåt upptäcktes av en patrullerande tullbåt. Efter att ha upptäckts övergav racerbåten försöket att transportera sprit till kusten och begav sig istället mot territorialgränsen där Lübeck väntade. Jakten fortgick under skottlossning tills dess att racerbåten kom fram till Lübeck som tog *”densamma på släp och därefter stack till sjöss”*.¹⁵ Till sjöss ska här uppfattas som att Lübeck styrde ut på internationellt vatten, vilket gav den en slags immunitet eftersom svenska myndigheter inte hade juridisk rätt att ingripa utanför territorialgränsen (Lundin & Nilsson 2015a:15-16). Hansens nätverkutmanade därmed inte bara nationens gränser, lagar och moral. Nu, efter skottlossningen, utgjorde smugglarna ett livsfarligt hot mot de som vardagligen förkroppsligade nationen – kustvakter, tullare och poliser. Efter att ha gripit Bertini och Nilsson begav sig därför Asp till Kiel för att försöka utröna mer om skottlossningen.

Ett möte i Kiel

Under vistelsen i Kiel träffade Asp både Hansen och kaptenen ombord på Lübeck, Frederik Christensen. Förmodligen skedde mötet

på en restaurang eller ett hotell. Omedveten om att Asp var tulldetektivberättade Hansen själv säkert att den svenska kustbevakningen aldrig skulle beslagta Lübeck. I rapporterna från mötet framgår det att Asp var beredd att ge Hansen rätt med hänvisning till att Lübeck var byggd med en särskilt kraftig stäv. Ett försök att borda fartyget skulle därför, resonerade Asp, resultera i att *”Lübeck sökte ramma tullbåten vilken då, om det lyckades, med säkerhet omedelbart sjunkit”*.¹⁶ Asp förefaller uppfatta den tyske smugglaren som både brutal och skrupellös. Undersamtalet framgick det även att Christensen var den som de facto hade skjutit mot de förföljande tullarna i augusti. Christensen var alltid beväpnad med ett laddat magasin och Hansen var, enligt Asp, mycket nöjd med skepparen: *”Jürgen Hansen syntes mycket stolt över Christensen och skildrade denne såsom en synnerligen djärv och duglig person, som hittills aldrig låtit sig tagas vid sprit-smuggling”*. Men det var inte enbart Hansens brutalitet som fångade Asps uppmärksamhet.

*Jürgen Hansen största styrka ligger emellertid däri, att han förfogar över ett vidsträckt rapportsystem såväl i Tyskland som i Sverige. Så till exempel kunde Hansen för mig omtala placeringen av de olika posteringarna med en noggrannhet, som överträffade mina egna kunskaper i den vägen, ävensom syntes han väl hemma i de olika patrulleringsområdena och platserna för tulljakternas stationering.*¹⁷

Det visade sig att Hansen dessutom visste att en tulldetektiv vid namn Asp försökte fånga honom samt att detektiven planerade att använda flygplan i detta syfte. Rapporten från mötet i Kiel är till största delen nyktert saklig, men förmodligen påverkades Asp känslomässigt. Det torde ha varit speciellt att sitta vid samma bord som två ökända och brutala smugglare utan att kunna gripa dem. Smugglarnas lätt överlägsna attityd borde också ha satt sina spår hos Asp. Kanske var det därför som rapporten närmast uppgivet konstaterade att *”ingenting angående vår kustbevakning var främmande för Hansen”*. Uppgivenessen var dock inte förlamande, istället fortsatte jakten med ökad frenesi.

Det är oklart när Asp återvände till Sverige, men han är definitivt tillbaka i mitten av november. Enligt källorna spanade han efter Lübeck utanför Skånes ostkust den 19:e november, men ännu en gång utan framgång. Efter ytterligare några spaningsresor och mindre aktioner åkte han den 13:e december till Köpenhamn för att inhämta information om planerade smugglingsförsök. I samband med besöket i Köpenhamn kom han över upplysningar om smuggling i Skälderviken dagen därpå. Han kontaktade omedelbart sina svenska kollegor som snabbt förberedde ett tillslag, men smuggelbåten fick motorproblem och återvände till den danska kustbyn Gilleleje där Asp väntade: *”Därstädes blev fartyget bevakat av mig och följdes smugglarnas förhävanden”*.¹⁸ Smugglarna försökte återuppta smugglingsförsöket, men misslyckades och gav till slut upp. Efter ett par dagar återvände Asp därför till Malmö där han gjorde ett i symbolisk mening betydelsefullt gripande.

*Den 17 december erhöles underrättelse, att Christensen varit synlig i Malmö. I anledning härav blev Christensen efterspanad i Lund och Malmö och anträffades av mig å Park Hotell i Malmö klockan 11 på natten. Vid förhör förnekade Christensen att han varit i spritaffärer vid våra kuster [...] Detta förnekande vidhöll Christensen, trots att han väl kände mig från vårt sällskap i Kiel. [...] Samma dag förde jag emellertid Christensen i automobil till Åhus och Sölvesborg, där kustbevakningen blev i tillfälle att se Christensen, i vilken de igenkände samma person, som avlossade skotten emot dem vid Tosteberga.*¹⁹

Gripandet av Lübecks kapten var förmodligen en triumf med tanke på vad som sagts under mötet i Kiel. Smugglarna hade vid det tillfället uppträtt överlägset, men nu hade Asp övertaget och i rapporten anas åtminstone en återhållsam stolthet: *”Som en följd av Christensens anhängande uppkom mina utredningar i Blekinge och Malmö, vilkas resultat blevo Christensens jämte ett 10-tal smugglares ställande under åtal i Ronneby för sprit-smugglingar vid Listerby”*. Under förhören erkände Christensen slutligen skottlossningen, men hävdade

att han endast skjutit i luften för att skrämma tulltjänstemännen. Märken efter skotten ”*som knäckte skvättbordet på tullbåten och tangerade kajuttaket i riktning mot styrhålet*” ansågs tala emot Christensens påstående.²⁰ Även om detta tveklöst var en framgång så var förmodligen känslan av triumf kortlivad. Spritsmugglingen pågick för fullt och Lübeck fortsatte att gäcka Asp.

Jakten intensifieras ytterligare, och avslutas

I början av januari spanade Asp återigen efter Lübeck, denna gång i trakterna av Listerby, Blekinge. Asp hade fått information om att tidigare nämnde Bertini skulle hämta sprit levererad av Lübeck. Lübeck fick man emellertid inte tag på denna gång heller och Bertini undkom också, möjligtvis för att han hade förberett sig för flykt: När spriten hämtades satt ”*Bertini kvar i förarsätet för att vid en eventuell överrumpling omedelbart kunna sätt automobilen i rörelse*”.²¹

En tid senare begärde chefen för ett av de skånska tulldistrikten att Asp återigen skulle skickas till Tyskland.

*På grund av att spritsmugglingarna från Tyskland synes åter börjat med full kraft får jag härmed hemställa om utverkande av tillstånd för i tullverket anställde detektiven Edv. Asp att snarast möjligt i Tyskland göra efterspaningar angående de fartyg, med vilka spritsmuggling på Sverige nu bedrivs, och angående de firmor eller enskilda, som äro intresserade häri. Dessutom borde han söka vinna kännedom om de personer i Sverige, som äro köpare eller mottagare.*²²

Den 19:e mars gav Generaltullstyrelsen klar-tecken, men inte utan vissa villkor. Inför varje resa skulle Asp meddela ”*resans särskilda syfte, orter som äro avsedda att besökas, tiden för resans anträdande samt dess beräknade varaktighet*”.²³ Man ville, som det verkar, ha kontroll över såväl kostnaderna som tulldetektivens rörelser. Innan detta svar ankom hade emellertid Asp återigen bedrivit flygspaning över Östersjön i syfte att förhindra Lübeck från att

föra in sprit i landet. Denna gång var han inte enbart organisatör, utan deltog aktivt under själva flygningen.

I Asps rapport framgår det att aktionen hade påbörjats den 14:e mars och den var ett resultat av en dryg veckas arbete med att sammanställa information. Man visste att Lübeck hade lämnat Kiel den 5:e mars med 3 000 liter sprit ombord. Fartygets slutdestination var okänd, men man förmodade att kursen hade ställts mot södra Sverige. På grund av storm hade båten tvingats gå i lä, men exakt var Lübeck befann sig visste man inte. Den 14:e mars hade vädret blivit bättre och det fanns nu starka skäl att misstänka att Lübeck åter var på väg mot den svenska kusten. Anledningen var att en annan ökad spritbåt, fiskekuttern Anna, hade lämnat Rönne på den danska ön Bornholm samma dag. Asp misstänkte att Lübeck skulle lasta över spriten till Anna som i sin tur skulle föra lasten till den svenska kusten och inledde därför flygspaningen: ”*I och för spaning över Östersjön uppsteg undertecknad med flygmaskin från Malmö omkring klockan 2:30 eftermiddagen*”. Flygplanet styrde mot Ystad på Skånes sydkust ”*och därifrån vidare ut över Östersjön följande kusten till Sandhammaren och ut över Hanöbukten samt åter kusten tillbaka över Falsterborev och Öresund till Malmö*”. Det var ett avsevärt område som patrullerades.

Trots att sikten denna gång var god kunde Asp varken upptäcka Anna eller Lübeck, vilket ansågs bero på att fartygen låg längre ut till havs och därmed bortom flygplanets räckvidd. I sin summering förefaller Asp trots det nöjd.

*Genom den nu verkställda flygspaningen har jag kunnat konstatera, att det är en ovärderlig hjälp vid undersökning om, huruvida ett spritlastat fartyg befinner sig å sådant avstånd från land, att en eventuellt tilltänkt smuggling kan medhinnas kommande natt. [...] På grund härav får jag vördsammast framhålla det lämpliga uti, att framdeles kunna vid trängande behov få använda flygmaskin för spaningsändamål.*²⁴

Men samtidigt som han var nöjd, så konstaterade han att det vore bättre om ett så kallat sjö-

plan kunde användas istället för ett landplan. Det förra var att föredra eftersom det var *”nödvändigt att vid observation av ett misstänkt fartyg sänka sig till lägre höjd”*. Genom att flyga på lägre höjd var det enklare att identifiera fartyget och dessutom kunde det *”vid en värdefull observation bliva nödvändigt att fortast möjligt komma till närmaste hamn för att därifrån [...] överbringa rapport”*. Uppenbarligen hade Asp skaffat sig kunskaper om fördelar och nackdelar rörande olika sorters flygplan.

Asps rapport rörande flygspaningen författades i Malmö dit han anlände efter några dagars spaningsarbete i Tyskland. Under vistelsen hade han bland annat fått hjälp av en Herr Hans Lande i Swinemünde som hade visat honom Klotz skeppsvarv där det byggdes *”spritlurendrejarfartyg”*. I ett brev till svenska myndigheter underströk Lande att han gärna samarbetade mer med Asp: *”Mycket gärna arbetar jag tillsammans med Herr Asp och skall hvarje gång telegrafera när utgår ett fartyg med sprit till Sverige”*.²⁵ Asps spaningsarbete i Tyskland tycktes sålunda följa de instruktioner som tidigare hade formulerats i brevet till Generaltullstyrelsen. Enligt dessa skulle han ju söka information om fartyg som bedrev smuggling till Sverige samt om *”de firmor eller enskilda, som äro intresserade häri”*.²⁶ Men Asp hade inte bara varit i Swinemünde. Tillsammans med chefen för ett av de skånska kustbevakningsdistrikten hade hamnen i Stralsund undersökts. Chefen introducerade Asp för lotsförmannen *”på det att hos denne, om Asp skulle komma dit ensam, måtte kunna erhålla hjälp”*.²⁷ Huruvida han träffade lotsförmannen fler gånger är oklart, men helt säkert är att Asp återvände till Tyskland under våren och det var i samband med detta spaningsuppdrag som krafterna började sina.

Enligt tullbevakningschefen Otto G:son Nordenstierna var Asp inte frisk när han återvände från Kiel: *”Han klagade över magplågor och uppkastningar och kunde endast med svårighet förtära någon föda. Enligt uppgift hade han för att få traktamentet att räcka levat mycket enkelt i Kiel”*. Det var inte enbart ett spartanskt liv som resulterade i hans sjuk-

liga tillstånd. Asp hade fortsatt sitt arbete och bland annat *”deltagit i yrkessmugglares och deras förlagsmäns samkväm, för att söka uppsnappa för hans arbete viktiga underrättelser”*.²⁸ Som framgått tidigare så kastade sig därutöver Asp omedelbart in i en ny utredning när han återvände till Sverige, vilket bidrog till hans död i juli samma år.

Asps sista år i livet präglades sålunda av intensivt arbete med ständiga resor till olika platser i södra Sverige, Danmark och Tyskland. Enligt Nordenstierna hade Asp visat prov på *”duglighet och handlingssnabbhet i förening med en outtröttlig energi”*.²⁹ Men vad drev fram hans engagemang? I de följande avsnitten ska Asps engagemang relateras till krav från de överordnades sida och informella normer, men även till smugglarnas vanor och våldsamma ovanor.

Arbetsvillkor och kontroll

Som nämndes inledningsvis anställdes Asp i december 1923. Tjänsten förlängdes med tre månader i taget och han skulle övervaka ett vidsträckt geografiskt område. I syfte att behålla och förlänga sin anställning som tulldetektiv kände Asp sig sannolikt manad att ständigt leverera information om planerade smugglingsförsök och samtidigt medverka vid spaning, gripanden och förhör runt om i sitt verksamhetsområde. Det förelåg nämligen en risk att anställningen skulle upphöra, vilket kommuniceras i besluten. När han anställdes första gången var det *”tillsvidare, så länge behovet det påkallade”*.³⁰ Sommaren 1924 förlängdes anställningen med *”högst”* tre månader.³¹ I början av 1925 förlängdes anställningen återigen *”på förutvarande villkor”* och under *”högst tre månader”*.³² I de korta anställningsperioderna fanns ett informellt krav på att ständigt visa sig behövd och Asps engagemang förstärktes, kan vi förmoda, ytterligare av en problematisk samhällsekonomi.

De genomsnittliga arbetslöshetstalen för 1921 respektive 1922 var knappt 27 % respektive 23 % och då ingår endast medlemmar i de fackliga organisationerna i utredningarna (Olofs-

son 1996:209-210). I Sverige präglas 1920-talet av massarbetslöshet och ekonomiska svårigheter (jfr Frykman & Löfgren 1985:16), vilket skapade oro inom tull och kustbevakning. År 1917 presenterade till exempel en statlig utredning ett förslag om att minska kustbevakningens personalstyrka från 366 till 191 anställda. Neddragningen genomfördes aldrig (Kvarnström & Olsson 1996:42-43), men diskussionerna om besparingar fortlevde på 1920-talet och det är tänkbart att detta också manade Asp till att visa sig duglig. Kanske höjdes engagemanget ännu mera av att Asp inte enbart ville framstå som en pliktrogen, anställningsbar tulldetektiv utan även en ansvarstagande familjeförsörjare. Han var nämligen gift och far till ett barn som föddes i juni 1924.

Arbetsvillkor, familjsituation och den ekonomiska situationen i landet kan sålunda bidra till förståelsen av Asps självutplånande engagemang. Till detta kan adderas systemet med gratifikationer och beslagsandelar som uttryckligen skulle förstärka personalens engagemang i kampen mot smuggling och annan kriminalitet (Lundin & Nilsson 2015b:68, 105-106). Huruvida Asp tog emot beslagsandelar är oklart och det finns anledning att misstänka att Asp, trots sitt ihärdiga arbete, inte erhöll tillräckliga gratifikationer. Efter hans död begärde nämligen Nordenstierna att Generaltullstyrelsen skulle hjälpa änkan ekonomiskt. Någon form av postum gratifikation borde delas ut till *"henne och hennes barns bärgning till dess hon hunnit förskaffa sig arbete för sitt uppehälle"*.³³ I skrivelsen framgår det att Nordenstierna i juli 1924 hade uppmanat Generaltullstyrelsen att belöna Asp med en gratifikation, men utan verkan. Trots det hade han fortsatt sitt intensiva arbete och erhölet förvisso 300 kronor under 1925, men detta var inte tillräckligt.

*Asp hade på grund av [sin duglighet, handlings-snabbhet och outtröttliga energi] gjort sig förtjänt av någon ytterligare uppmantran [...] och hade framställning i sådant avseende av mig kommit att göras, om Asp levat. Det synes mig därför billigt, att den belöning Asp under livstiden gjort sig förtjänt av, nu tillfölle hans i nöd efterlämnade familj.*³⁴

I materialet framgår det inte om änkan verkligen tog emot Asps välförtjänta gratifikation eller inte, men vi kan förmoda att möjligheten till sådana belöningar hade bidragit till Asps engagemang.

Vid sida av ekonomiska villkor så finns det andra ledtrådar till Asps engagemang: Kontrollen av tullpersonalen. I den statliga utredning som publicerades 1917 poängterades att kustbevakningsinspektörer *"på obestämda, icke på förhand angivna tider"* borde besöka kustbevakningspostererna i riket i syfte att säkerställa personalens engagemang (1917:42-43).³⁵ Denna övervaknings- eller kontrollteknik påminner om panoptikonprincipen: Genom att inte veta när eller om man är övervakad betar sig individen som om hen är konstant övervakad (Foucault 1974/1993). Kommissionens uppmaningar till kontroll kom att följas när spritsmugglingen successivt tilltog under 1920-talet. När chefen för ett skånskt kustbevakningsdistrikt ville effektivisera kustbevakningen genom att använda bil, betonades att bilen likaså skulle användas för att kontrollera den egna organisationen: *"Vederbörande kustöveruppsyningsmän kunde sättas i tillfälle att nattetid besöka kustpostererna och kontrollera den underlydande personalens patrullering"*.³⁶ Blotta vetskapen om att ett överordnat befäl oannonserat skulle kunna dyka upp i natten förmodades höja personalens engagemang. Liknande tankegångar hade uttryckts redan tidigare i ett par andra sydsvenska kustbevakningsdistrikt, dvs. i Asps arbetsområde. Som framgått så undgick inte heller Asp kontroll. Inför spaningsuppdrag i Tyskland förväntades han exempelvis noga redogöra för syftet med resan, resrutten samt resans utsträckning i tid.

I en organisation som levde under hotet om neddragningar och där ett visst mått av misstänksamhet riktades mot den egna personalen torde enskilda tjänstemän haft ett behov att göra anspråk på subjektpositionen den gode/engagerade medarbetaren. Men kanske provocerades han också av den kulturella status som smugglaren hade fått i samtiden.

Smugglarnas vanor och våldsamma ovanor

Smuggelaffärer gjordes ofta upp på fina restauranger och fashionabla hotell, till exempel Hotell Savoy Hotell i Malmö, Hotell Kronprinz i Kiel och restaurangen Aalborgkælder i Köpenhamn. Liknande platser fanns i Stockholm. På Berns höll den så kallade smugglarsocieteten till och där gjorde de ”upp nya fälttåg vid braskivorna” – åtminstone enligt memoarer publicerade av en före detta spritpolis (Blomberg 1968:120). I en studie av den kände finske smugglaren Algoth Niska får man en uppfattning om hur sådana braskivor kunde gå till.

Kvällens värd, Algoth Niska, står i smoking och röd nejliska och säger några välvalda välkomstord [...] Spriten flödar som aldrig förr, och det snackas affärer och smugglarhistorier [...] Vid midnatt står Agi på bordet. Han sjunger en snapsvisa som han nyss lärt sig [...] En liten bit kristall från kronan ovanför dalar ner och landar på bordet. En servitör kommer springande, ”akta kristallkronorna, de är väldigt värdefulla”. Agi blir tyst och stirrar på servitören. Han släpper honom inte med blicken då han tar tag i en stol och svingar den över sitt huvud och slungar den in i en kristallkrona med full kraft. Kristallerna regnar över smugglarnas sällskap, och en vild galenskap griper tag i hela manskapet, förutom servitören som redan flytt fältet. Smugglarna kan göra vad de vill. Och männen stiger upp på borden och söndrar och härjar, utan en tanke på morgondagen. (Nåls 2014:55)³⁷

I viss mån finns det paralleller till vad som hände på andra sidan Atlanten vid samma tid. Enligt historikern David E. Ruth njöt den amerikanske gangstern av ”a fashionable downtown nightlife of expensive restaurants, theatres, and cabarets” (1996:68). Med överdådiga vanor förkroppsligade gangstern det moderna konsumtions-samhället, vilket innebar att han framstod som en fascinerande karaktär med viss status (1996:66). Likt legitima affärsmän körde dessutom den amerikanske gangstern omkring i dyra bilar. Valet av bilar kan ses som uttryck för drömmar om status där bilarna utgjorde en slags troféer som signalerade framgång (jfr Mappen 2013). I en svår ekonomisk tid väckte

förstås även smugglarnas vanor starka, men ambivalenta känslor. Bland delar av befolkningen fick de hjältestatus genom sina konsumtionsvanor och förmågan att driva gäck med myndigheterna (Lundin & Nilsson 2015b). De tycktes leva ett sorglöst liv samtidigt som krisen i bokstavlig mening stod i dörren. Myndigheter och delar av civilsamhället hyste förstås andra känslor, vilket troligtvis också Asp gjorde. Här måste vi komma ihåg att Asp rörde sig inkognito bland smugglarna, när de befann sig på mer eller mindre fashionabla nöjesetablissemang. På dessa arenor blev Asp inte bara vittne till deras vanor,³⁸ utan lyssnade också på deras historier om hur de lurade myndigheterna. Som framgick tidigare hade han inte heller möjlighet att leva ett sorglöst liv under sina spaningsuppdrag. Under sin sista resa till Kiel hade han levtt mycket enkelt i syfte att få traktamentet att räcka till.³⁹ Troligtvis var han därför lika provocerad av smugglarnas vanor som en del skribenter i *Lanternan*, det svenska tullmannaförbundets officiella organ. Några år senare skulle de irriterat påpeka att smugglaren framställdes som ”hjälten för dagen och borgarpresen [...] ser nog till att inte hjälteglorian förbleknar i brådrasket” (nr 12 1930). Samma bild återkommer i andra nummer av tidskriften och i relation till smugglarna framstod tullarnas arbete som föga glamoröst: ”I gråa båtskrov, vars utrymmen huvudsakligast upptagas av motor och bränsle, stå i nattens mörker kustbevakningens män på vakt. De äro inga hjältar i borgarpresens mening” (nr 21 1931).

Till följd av smugglarnas status verkade myndigheter och föreningar i civilsamhället – genom broschyrer, föreläsningar och artiklar i media – för att lyfta fram tullare och kustbevakare som alternativa hjältar (jfr Lundin & Nilsson 2015b:104-107, 171-172). Det är oklart om Asp själv gjorde anspråk på hjältestatus, samtidigt är det lockande att dra denna slutsats med tanke på att han valde att använda flygplan i jakten på smugglare. När denna teknologi slog igenom blev nämligen piloterna omedelbart föremål för hjältedyran, de behärskade en modern, snabb teknologi och tycktes kunna överskrida snart sagt alla kända gränser (jfr Virilio 1984/1996). Flygplanets

möjligheter att överskrida, kontrollera och överblicka territorium hade visat sig vara viktigt under första världskriget, men i Sverige var flygplan ännu på 1920-talet en i viss mån oprövad och omdebatterad teknologi. Just därför är det anmärkningsvärt att Asp ivrigt organiserade, deltog i och pläderade för flygspaningar, men det behöver inte betyda att han gjorde anspråk på hjältestatus. Kanske var det istället ännu ett uttryck för en vilja att visa prov på ett mycket starkt engagemang i jakten på de undflyende och våldsbenägna smugglarna.

Det var inte endast kaptenen på Lübeck som använde sitt vapen. I själva verket var det förhållandevis vanligt med skottlossningar i samband med tillslag, som här.

Då Nilsson kommit personen så nära, att Nilsson skulle taga fast i honom, hade den okände avlossat 3 revolverskott mot Nilsson, varvid det andra skottet i ordningen träffat Nilsson i vänstra överarmen och hade det tredje skottet gått omedelbart förbi Nilssons högra öra.⁴⁰

Att vara tulldetektiv var ett farligt värv och vi kan förmoda att Asp påverkades av risken att utsättas för fysiskt våld. Det kan ha skapat såväl nervös stress som en vilja att gripa de våldsbenägna smugglarna. Samma år som Asp anställdes krävde också flera distriktschefer att personalen skulle utrustas med vapen. Erfarenheter från fältet visade att beslag endast kunde göras om personalen var beväpnad. Dessutom var det, menade man, en fråga om personalens säkerhet som *"alltför mycket sätts på spel om den är obeväpnad"*⁴¹ Senare samma år beviljade riksdagen medel till inköp av pistoler,⁴² men det är oklart om Asp var beväpnad. Revolverna kom bland annat till användning då tulltjänstemän och spritpoliserna försökte stoppa framrusande bilar, som här:

Då kom revolvern fram. Ett löst varningsskott förmådde ej att hindra bilen, och först sedan ett skarpt skott orsakat hål i bilkuren och i taket [...] fann chauffören för gott att slå till bromsen och giva spelet förlorat. (Lanternan, nr 10 1921)

Otaliga rapporter lyfter liknande dramatiska händelser. Med tanke på att smugglarna regel-

bundet rörde sig med snabba, dyra bilar måste detta varit en närmast triumfartad seger när de stoppades. Var detta en känsla som genomför Asp då han hösten 1924 stoppade Bertini och beslagtogs hans dyra Hupmobile? I så fall var det en pyrrhuseger, ett ögonblick av triumf som möjligtvis bidrog till att han inte kunde sätta gränser för sitt engagemang.

Avslutning: Ett dödligt engagemang

Varför var Asp beredd att offra livet i kampen mot spritsmugglingen? Studien ger inte ett definitivt svar på denna fråga, men det har varit möjligt att sprida lite ljus över Asps öde.

Asp anställdes i korta perioder motsvarande tre månader i taget samtidigt som hans arbetsområde sträckte sig över ett stort geografiskt område. I de korta anställningsperioderna fanns ett informellt krav på att ständigt visa sig behövd. Med tanke på att 1920-talet var ett i ekonomisk mening problematiskt decennium kan det antas att Asp – som hade en familj att försörja – var mån om att få behålla jobbet. I en organisation som dessutom levde under hotet om neddragningar kan han ha utvecklat ett behov att framstå som en god/engagerad medarbetare. Denna moraliska position kunde ju även leda till beslagsandelar och gratifikationer. Det finns sålunda flera olika potentiella anledningar till Asps engagemang och ambition att ständigt leverera information, beslag, gripanden och lyckade åtal. Möjligtvis påverkades han likaså av den utbredda misstron som riktades mot de anställda och som resulterade i kontroll av de anställda. Smugglarnas handlingar ska adderas till denna dödliga cocktail.

Smugglarna uppfattades som ett hot mot nationen, de utmanade nationens gränser och drog sig inte för att fysiskt attackera statens tjänstemän. Samtidigt betraktades de som folkliga hjältar och rörde sig med dyra vanor och fina bilar. Det är tänkbart att detta var provocerande med tanke på att tjänstemännen levde under betydligt knappare förhållanden. Smugglarnas tillgång till bättre, moderna teknologier gjorde dem förutom detta till ett ständigt undflyende och i del fall våldsamt problem. Detta var sä-

kert en anledning till att Asp utan tvekan använde vad som då uppfattades som ovanliga – men avancerade – metoder såsom flygspaning, vilket möjligtvis också var ett försök att göra anspråk på hjältestatus. Det var hur som helst definitivt ytterligare ett uttryck för ett mycket starkt engagemang i en allt febrigare jakt på Jürgen Hansen och Lübeck.

En serie omständigheter ledde alltså fram till Asps död och engagemangets kulturella di-

mensioner hade stor betydelse. För att visa sig anställningsbar, eller för att få behålla jobbet, behövde han uppfylla formella krav men även informella normer och förväntningar om den ansvarstagande medarbetaren. Asps engagemang formades därmed i skärningspunkten mellan arbetsvillkor, myndighetens bristande tillit till den egna personalen samt smugglarnas handlingar. Anställningen som tulldetektiv var ett dödligt engagemang i dubbel bemärkelse.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

KÄLLOR

Landsarkivet, Lund

Kustbevakningen i Trelleborg, 1923–1927, E1:1, Skrivelser, rapporter, PM

Kustbevakningen i Åhus 1925, E:10, Skrivelser, rapporter, PM

19:e Kustbevakningsdistriktet, Helsingborg, B1:2, Skrivelser, rapporter, PM

Malmö stadsarkiv

Kriminalpolisen i Malmö, Spritpolisen, Rapportkopior 1917–1922 A2B:1

Kriminalpolisen i Malmö, Spritpolisen, Rapportkopior 1925, A2B:4

Rickard Bengtssons tullhistoriska samling volym 40, Rapporter, skrivelser, PM

18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, Inkomna handlingar 1924, E:3

18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, E:4, Inkomna handlingar 1925

Riksarkivet, Stockholm

Kungliga Generaltullstyrelsen II, Gränschefen, Inkomna handlingar 1925 1/1 – 30/4, E1:8

Kungliga Generaltullstyrelsen II, Kanslibyrån, E3:13

Tidskrifter

Lanternan – Organ för Svenska Tullmannaförbundet

LITTERATUR

Berggren, Jan 2008: ”Bremer och Niska. Två storsmugglare från mellankrigstiden och samhällets kamp mot dem”. *Argus*. Årsbok för tullmuseum och Tullhistoriska föreningen.

Blomberg, Gustaf Adolf (1968): *Bakom polisens kulisser*. Stockholm: Nordiska Museet

Bodén, Daniel 2016: Systemmänniskan. En studie om människan, automationen och det senmoderna förnuftet. Diss. Uppsala Universitet.

Darnton, Robert 1984/1987: *Stora kattmassakern och andra kulturhistoriska bilder från fransk upplysningstid*. Stockholm: Ordfrontsförlag

Elraz, Hadar 2013: The ’sellable semblance’: Employability in the context of mental-illness”. *Ephemera. Theory & Politics in Organization*. Volume 13(4)

Foucault, Michel 1974/1993: *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv

Frykman, Jonas&Löfgren, Orvar (red.) 1985: ”Inledning”. *Modärna tider. Vision och vardag i folkhemmet*. Stockholm: Liber.

Ginzburg, Carlo 1976/1988: *Osten och maskarna: En 1500-talsmjölnares tankar om skapelsen*. Stockholm: Prisma

Ginzburg, Carlo 1980: Morelli, Freud and Sherlock Holmes: Clues and Scientific Method. I: *History Workshop*, No. 9, pp. 5-36, Oxford University

Gragulis, Irena, Warhurst, Chris och Keep, Ewart (red.) 2004: What’s happening to skill? I: *The Skills that Matter*. Basingstoke: Palgrave MacMillan

Ingmarsson, Niklas 2004: *Bilkultur i Malmö. Hur en bilstad blir till*, Hedemora: Gidlunds Förlag

Kvarnström, Staffan & Olsson, Åke 1996: ”Kustbevakningen – från tullare till egen myndighet”. *Argus. Årsbok för tullmuseum och Tullhistoriska föreningen*

- Lundin, Johan A. & Nilsson, Fredrik 2015a: *Spritsmuggling på Östersjön. En kulturhistorisk studie av nätverk i tillblivelse*. Göteborg: Makadam Förlag
- Lundin, Johan A. & Nilsson, Fredrik 2015b: "Den Gaarden-Jensenska ligan". Ett smugglarnätverk i södra Östersjön. *Argus. Årsbok för Tullmuseum och Tullens historiska förening*
- Mappen, Marc 2013: *Prohibition Gangsters. The Rise and Fall of a Bad Generation*. New Brunswick: Rutgers University Press
- Nickson, D., Warhurst, C., Witz, A., Cullen, A-M. och Watt, A. 2003: Bringing in the excluded? Aesthetic labour, skills and training in the new economy. *Journal of Education and Work*, Vol 16, No 2, 185-203
- Nåls, Jan 2014: *Gränsfall – Algoth Niska. Fotbollsstjärnan, smugglaren, välgöraren*. Skrifter utgivna av svenska folkskolans vänner (del 201)
- Olofsson, Jonas 1996: *Arbetslöshetsfrågan i historisk belysning. En diskussion om arbetslöshet och social politik i Sverige 1830–1920*. Lund: Lund University Press
- Ruth, David E. 1996: *Inventing the Public Enemy. The Gangster in American Culture, 1918–1934*. Chicago: The University of Chicago Press
- Salomonsson, Karin 2003: "Flexibel och anställningsbar – en moralisk förpliktelse". *Rig. Kulturhistorisk tidskrift*, Volym 86, nr 3
- Thompson, Paul, Warhurst, Chris och Callaghan, George 2001: Ignorant Theory and Knowledgeable Workers: Interrogating the Connections between Knowledge, Skills and Services. *Journal of Management Studies*, Volume 38, Issue 7
- Virilio, Paul 1984/1996: *War and Cinema. The Logistics of Perception*. London: Verso
- 1914 års tullkommissions betänkanden 1917: *Förslag till omorganisation av tullverkets kust- och gränsbevakning*. Stockholm: K.L. Bergmans boktryckeri

SUMMARY

Why was custom detective Edvard Asp in the 1920s in Southern Sweden prepared to give up his life in the fight against alcohol smuggling? The article does not give a definite answer to this question, but it has been possible to spread some light over Asp's fate.

Asp was employed in short periods equivalent to three months, at the same time as his work district stretched over a wide geographical area. During the short periods of employment there was an informal demand to continually prove one was needed. Considering that the 1920s was a problem decade in an economic sense, it can be presumed that Asp, who had a family to support, was keen to keep his job. In an organisation that also existed under the threat of downsizing he can have developed a need to be seen as a good/dedicated co-worker. However this moral position could even lead to confiscation compensation and gratifications. Thus, there are several different potential reasons for Asp's commitment and ambition to deliver information, confiscations, arrests and successful prosecutions. It is possible that he also was influenced by the widespread distrust that was felt towards employees and which resulted in check-ups on the employees. The actions of the smugglers should be added to this lethal cocktail.

The smugglers were perceived as a threat to the nation, as they challenged the borders of the nation and were not reluctant to attack state officials. At the same time they were regarded as popular heroes and availed themselves of expensive habits and luxurious cars. It is possible that this was a provocation considering that the customs officers lived under more meagre conditions. Besides which, the smugglers' access to better, more modern technologies also provided them with continuous eluding methods and in some cases violent problems. This was surely a reason for Asp to use unconventional methods such as aeroplane surveillance without hesitation, which possibly also was an attempt to stake a claim to hero status. However, it was definitely yet another expression of an extremely intense dedication in a more and more frantic hunt for Jürgen Hansen and the Lübeck.

A number of circumstances led to Asp's death and his commitment's cultural dimensions played a large role. In order to appear employable, or to keep his job, he needed to fulfil formal demands but also informal norms and expectations placed on the responsible co-worker. Thus, Asp's commitment was created in the point of intersection between working conditions, the authorities' lack of trust in their own employees as well as the actions of the smugglers. The position of customs detective was a fatal commitment, figuratively speaking.

-
- ¹ 15/9 1925, 18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, Inkomna handlingar 1925, E:4, Malmö stadsarkiv.
- ² 15/9 1925, 18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, Inkomna handlingar 1925, E:4, Malmö stadsarkiv.
- ³ I de flesta studier av spritsmugglingen står smugglarna i fokus. I den mån polis, tull och kustbevakare förekommer så är det ofta som en slags komiska gestalter, vilket med all rätt kritiserats av bland annat svenska tullhistoriker (t.ex. Berggren 2008:60). Med denna artikel vill jag därför bidra till mer kunskap om de anställdas villkor under denna mytomspunna period.
- ⁴ Materialet samlades huvudsakligen in under en omfattande studie av spritsmugglingen under 1920- och 1930-talet (Lundin & Nilsson 2015a). I föreliggande artikel används ett litet urval av material såsom rapporter, skrivelser och annan korrespondens mellan sydsvenska kustbevakningsdistrikt och Kungliga Generaltullstyrelsen i Stockholm. Utöver detta material undersöks rapporter, polisförhör och domstolshandlingar som finns i Kriminalpolisens i Malmö arkiv under perioden 1923 – 1934. Från Generaltullstyrelsens arkiv i Stockholm hämtas allmänna direktiv för bekämpning av smuggling, men också svar på lokala myndigheters frågor kring smuggelbekämpning. En annan viktig materialkategori utgörs av de statliga utredningar och riksdagsdebatter som under 1900-talets första del behandlade organisationen av tullmyndigheten och kustbevakningen. I viss utsträckning används även artiklar i den fackliga tidskriften *Lanternan*. Under arbetet med ovan nämnda studie blev jag uppmärksam på Asps intensiva arbete och plötsliga försvinnande ur materialet. I föreliggande artikel har jag haft möjlighet att återvända till ovan nämnda materialkategorier och arkiv i syfte att söka efter mer material rörande Asp och ledtrådar till hans död.
- ⁵ Skrivelse till Generaltullstyrelsen, 20/6 1924, 18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, Inkomna handlingar 1925, E:3, Malmö stadsarkiv.
- ⁶ Spritsmugglingens orsaker kan sökas i mellankrigstidens förändrade politiska situation, en allt kärvare ekonomi samt djupare sociala och kulturella förhållningssätt till alkohol. Detta har jag, tillsammans med historikern Johan A. Lundin, belyst i en nyligen publicerad monografi (2015a). I föreliggande artikel återkommer jag till den historiska kontexten i analysen där jag även gör en del jämförelser med situationen i förbudstidens USA.
- ⁷ Rapport 24/10 1924, Rickard Bengtssons tullhistoriska samling, volym 40, Malmö stadsarkiv.
- ⁸ Rapport 24/10 1924, Rickard Bengtssons tullhistoriska samling, volym 40, Malmö stadsarkiv.
- ⁹ Rapport 28/2 1925, Rickard Bengtssons tullhistoriska samling volym 40, Malmö stadsarkiv.
- ¹⁰ Rapport 28/2 1925, Rickard Bengtssons tullhistoriska samling volym 40, Malmö stadsarkiv.
- ¹¹ Rapport 28/2 1925, Rickard Bengtssons tullhistoriska samling, volym 40, Malmö stadsarkiv.
- ¹² Rapport 18/10 1924, 18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, E:3, Inkomna handlingar 1924 Malmö stadsarkiv.
- ¹³ Rapport 24/10 1924, Rickard Bengtssons tullhistoriska samling, volym 40, Malmö stadsarkiv.
- ¹⁴ Rapport 28/2 1925, Rickard Bengtssons tullhistoriska samling, volym 40, Malmö stadsarkiv.
- ¹⁵ Rapport 17/1 1925, Kustbevakningen i Åhus 1925 E:10, Landsarkivet Lund.
- ¹⁶ Rapport 28/2 1925, Rickard Bengtssons tullhistoriska samling volym 40, Malmö stadsarkiv.
- ¹⁷ Rapport 28/2 1925, Rickard Bengtssons tullhistoriska samling, volym 40, Malmö stadsarkiv.
- ¹⁸ Rapport 28/2 1925, Rickard Bengtssons tullhistoriska samling, volym 40, Malmö stadsarkiv.
- ¹⁹ Rapport 28/2 1925, Rickard Bengtssons tullhistoriska samling, volym 40, Malmö stadsarkiv.
- ²⁰ Rapport 3/1 1925, Kustbevakningen i Åhus 1925, E:10, Landsarkivet Lund.
- ²¹ Rapport 12/1, 1925, Kriminalpolisen i Malmö, Spritpolisen, Rapportkopior 1925, A2B:4, Malmö stadsarkiv.
- ²² 12/3 1925, Kungliga generaltullstyrelsen II, Gränschefen, Inkomna handlingar 1925 1/1 – 30/4, E1:8, Riksarkivet, Stockholm.
- ²³ Kungliga generaltullstyrelsen II, Gränschefen, Inkomna handlingar 1925 1/1 – 30/4, E1:8, Riksarkivet, Stockholm.
- ²⁴ 23/3 1925, Kungliga generaltullstyrelsen II, Gränschefen, Inkomna handlingar 1925 1/1 – 30/4, E1:8, Riksarkivet, Stockholm.
- ²⁵ 28/3, 1925, Kungliga generaltullstyrelsen II, Gränschefen, Inkomna handlingar 1925 1/1 – 30/4, E1:8, Riksarkivet, Stockholm.
- ²⁶ Kungliga generaltullstyrelsen II, Gränschefen, Inkomna handlingar 1925 1/1 – 30/4, E1:8, Riksarkivet, Stockholm.
- ²⁷ Kungliga generaltullstyrelsen II, Gränschefen, Inkomna handlingar 1925 1/1 – 30/4, E1:8, Riksarkivet, Stockholm.
- ²⁸ 15/9 1925, 18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, Inkomna handlingar 1925, E:4, Malmö stadsarkiv.
- ²⁹ 15/9 1925, 18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, Inkomna handlingar 1925, E:4, Malmö stadsarkiv.
- ³⁰ 1/1 1925, 18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, Inkomna handlingar 1925, E:4, Malmö stadsarkiv.
- ³¹ 21/6 1924, 18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, Inkomna handlingar 1924, E:3, Malmö stadsarkiv.
- ³² 1/1 1925, 18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, Inkomna handlingar 1925, E:4, Malmö stadsarkiv.
- ³³ 15/9 1925, 18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, Inkomna handlingar 1925, E:4, Malmö stadsarkiv.
- ³⁴ 15/9 1925, 18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, Inkomna handlingar 1925, E:4, Malmö stadsarkiv.
- ³⁵ Det fanns hos somliga en misstanke eller oro inför personalens lojalitet och en rädsla för att de skulle låta sig mutas eller på andra sätt samarbeta med smugglarna (jfr Lundin & Nilsson 2015a).
- ³⁶ Skrivelse till Generaltullstyrelsen, 25/5 1928, 19:e Kustbevakningsdistriktet, Helsingborg, Register över avgående skrivelser år 1928, B1:2, Landsarkivet, Lund.
- ³⁷ Nåls skildring av braskivan på Hotell Reisen i Stockholm befinner sig i ett gränsland mellan fakta och fiktion, men ger en viss känsla för hur det kan ha gått till då spritsmugglarna samlades.
- ³⁸ Det finns här anledning att nämna ytterligare en möjlig anledning till Asps starka engagemang – nämligen den vid tiden starka nykterhetsrörelsen. Det finns emellertid inga ledtrådar i materialet som indikerar att denna dimension var särskilt betydelsefull, men kort bör det nämnas att nykterhetsrörelse växte sig allt starkare i Sverige och det förekom också ett utbrett spritmissbruk med starkt negativ inverkan på individ-, familje- och samhällsnivå.
- ³⁹ 15/9 1925, 18:e Kustbevakningsdistriktet i Malmö, Inkomna handlingar 1925, E:4, Malmö stadsarkiv.

⁴⁰ Rapport 26/8 1922, Kriminalpolisen i Malmö, Spritpolisen, Rapportkopior 1917–1922 A2B:1, Malmö stadsarkiv.

⁴¹ Skrivelse 3/4 1923, Kustbevakningen i Trelleborg 1923–1926 BI:1, Landsarkivet Lund.

⁴² Skrivelse 26/6 1923, Kustbevakningen i Trelleborg 1923–1927 E1:1, Landsarkivet Lund.

MIIA-LEENA TIILI

Kinestetiska dispositioner och kulturellt vetande

Rörelse, förändring och kontinuitet inom sjöbevakningen

Syfte och frågeställningar

Den finska sjöbevakningens historia började år 1930 när en militär övervakningsorganisation grundades för att bekämpa smuggling, bevaka sjögränser och ta ansvar för sjöräddning. Sjöbevakningsväsendet (SBV) skulle även vid behov delta i militärt försvar. Under andra världskriget lydde SBV under sjöstridskrafterna och blev efter kriget sammanslaget med gränsbevakningsväsendet (GBV). Numera är GBV underställt inrikesministeriet och delat i nio förvaltningsenheter, dvs. gräns- och sjöbevakningssektioner, med sammanlagt 2 716 anställda. Gränsbevakningsväsendets huvuduppgifter är gränsövervakning vid landgränsen och på havsområdet samt gränskontroller av persontrafiken vid landgränsens övergångsställen, i hamnarna och på flygplatserna. Dessutom leder myndigheten sjöräddningsverksamheten och utför till exempel efterspaningar och sjuktransporter. (www.raja.fi.)

I det följande vill jag diskutera relationen mellan kulturellt vetande, kropp och rörelse i GBV:s andra marina förvaltningsenhet, Finska vikens sjöbevakningssektion.¹ Till denna förvaltningsenhet hör staben i Helsingfors, åtta sjöbevakningsstationer, två bevakningsfartyg, Helsingfors gränskontrollavdelning som ansvarar för gränskontroll på Helsingfors-Vanda flygplats och i Helsingfors passagerarhamnar samt en brottsbekämpningsavdelning. Av de ca 500 personer som arbetar vid Finska vikens sjöbevakningssektion innehar över 90 % militära tjänster. 2,6 % av de militärt anställda är kvinnor.

Tidsmässigt ligger artikelns tyngdpunkt på åren kring det senaste sekelskiftet. I synnerhet perioden från 1990-talets början till 2010-talet karakteriserades av snabba och grundliga förändringar i såväl sjöbevakningens organisation som arbetsuppgifter, vilket ger en utgångspunkt för analyser av kulturell kunskap och dess förhållande till förändring och kontinuitet. Särskilt påfallande var införandet av gränskontroll som en ny uppgift. I början av 1990-talet övertog GBV verksamheten från polisen och en gränskontrollavdelning med två och senare tre enheter grundades vid Finska vikens sjöbevakningssektion. Tiotal sjö- och gränsbevakare kommenderades från land- och sjögränsen till de nya enheterna i huvudstadens hamnar och på flygfält. I stället för periodarbete på stationerna började personalen göra skiftarbete långt hemifrån i oetablerade arbetsgemenskaper med stor omsättning, och nykomlingar, som trodde att de skulle börja jobba på sjöbevakningsstationer och bevakningsfartyg, sändes till passgränkslinjerna. Fast arrangemanget beskrevs som tillfälligt fick många stanna kvar i över 10 år. Situationen ledde till anpassningssvårigheter som sedermera har diskuterats öppet (Sundbäck 2005:361–362).

Idag utför Finska vikens sjöbevakningssektion årligen ca 4,6 miljoner gränskontroller, vilket är mer än en tredjedel av GBV:s sammanlagt drygt 14 miljoner kontroller (år 2015; www.raja.fi/tietoa). Gränskontroller har länge varit en väsentlig del av GBV:s operativa verksamhet, men många sjöbevakare har alltså en

negativ inställning till arbetsuppgiften. Varför finns motsättningarna kvar fastän organisationen på många sätt har strävat efter att förbättra arbetsförhållandena och arbetshälsan i gränskontrollenheterna?

Som etnolog vill jag fästa uppmärksamheten på det *kulturella* och *kroppsliga vetandet* (Parviainen 2006; Stark 2011) som byggs upp i sjöbevakningens dagliga verksamhet. Genom att studera vardagens handlingsmönster och tjänstemännens erfarenheter ur de kroppsliga praktikernas synvinkel kan vi enligt min tolkning bättre förstå reaktionerna som förändringarna i sjöbevakningens uppgifter och arbetets villkor väckte. Olika arbetsuppgifter skapar olika sorters gester, kroppsspråk och kroppsställningar, men hurdana kulturella betydelse ger de uttryck för? Hurdana meningsbildande processer påverkas tjänstemännen av när de tar ställning till ting och företeelser på arbetets verksamhetsfält (Silvén 2004; Frykman 2012:20)?

Jag gestaltar problematiken utgående från ett etnografiskt forskningsmaterial som jag samlade in i sjöbevakningens operativa enheter: sjöbevakningsstationer, bevakningsfartyg och gränskontrollenheter på flygfälten och i hamnarna. Fältarbetet pågick under åren 2007–2009. Jag var regelbundet närvarande, gjorde deltagande observation och dokumenterade sammanlagt 170 personers uppfattningar om sjöbevakningens vardag. Materialet gäller bl.a. patruller, utryckningar, gränskontroll, brottsbekämpning, underhåll, skolning, träningar och fritidssysselsättningar. De skriftliga anteckningarna omfattar 89 sidor. Ytterligare intervjuade jag under åren 2003–2012 sammanlagt 30 personer om sjöbevakaryrket och dess förändringar (KyM 2748; 3624; 5009). Informanterna arbetade eller hade arbetat vid sjöbevakningen och representerade sjöbevakningssektionens alla yrkesgrupper och enheter. De flesta var födda på 1960–1980-talen. Två informanter hade avgått från tjänsten och två arbetade i civila tjänster. Sex av informanterna var familjemedlemmar, makar och barn.

Fenomenologiska ingångar

Arbete och yrken har varit populära forskningsämnen inom etnologi, och termer som yrkeskultur och organisationskultur har definierats i flera sammanhang. Något generaliserat är det fråga om praktiker, vanor, värden och identiteter som uppstår inom ett yrke eller en organisation. (Paaskoski 2015.) Sedan länge har forskarna dock hävdade att kulturer inte kan betraktas som slutna, monolitiska system. Istället bör kulturer förstås som dynamiska processer: ”Kultur är något som blir till, inte något som är”, påstår till exempel Jonas Frykman (2012:27).

Vetskapen om kulturens dynamiska karaktär är intresseväckande med tanke på gränsbevakningsväsendets militära ordning. Militära organisationer strävar efter grundligt definierade och enhetliga praktiker som införs via en militär disciplin. I tidigare forskning har det emellertid lagts märke till skillnader som kan förekomma mellan order och praxis. Handlingssätt och uppfattningar ter sig ofta olika beroende på vilken situation som individerna befinner sig i. För att beskriva de två parallella verkligheterna som verkar existera inom samma organisation har man i sociologisk organisationsforskning använt begreppen *officiell* och *inofficiell organisation*. Den officiella organisationen, som ges uttryck i lagar och förordningar, grundar sig på en tydlig hierarki och entydigt beteende. I inofficiella sammanhang, t.ex. på fritiden och manskaper emellan, kan dessa praktiker och idéer ändå ifrågasättas och omtolkas. Fenomenet är välkänt i olika organisatoriska och militära sammanhang. (T.ex. Hockey 1986; Ojajarvi 2015; Wollinger 2000.)

På handlingarnas och erfarenheternas nivå finns det dock inte någon klar skiljelinje mellan de två kategorierna, snarare är de diffusa och tvetydiga. I vardagens praktiker förenas kulturella inflytanden från både den officiella och kontrollerade samt den inofficiella och okontrollerade zonen. Praktikerna har inga fasta betydelse, utan betydelse är något som förhandlas fram individuellt och kollektivt i samband med yrkesutövandet. Ur detta

perspektiv är vetandet lokaliserat i handling (Pink 2009:34–36).

Detta utgör grunden för mitt intresse för kroppslighet inom arbete och det fenomenologiska tänkandet, som för mig är ett sätt att undersöka hur människan handlar och producerar kunskap i växelverkan med sin miljö. Jag uppfattar fenomenologin inte som en metod utan som en epistemologisk och ontologisk insikt om att varat och vetandet bygger på sinnliga och kroppsliga förnimmelser. Speciellt inspirerad är jag av Maurice Merleau-Pontys (2002 [1945]) filosofi. Att göra *fenomenologisk kulturanalys* (Frykman 2012) förstår jag som ett sätt att med hjälp av fenomenologiska synvinklar och begrepp ifrågasätta självklarheter och lägga märke till vad som händer i mötet mellan människan och världen (Frykman 2012:20–21, 166–167; Frykman & Gilje 2003:9; Parviainen 2006:76). Trots att tillämpande, empirisk fenomenologi ibland har kritiserats för att överskatta det individuella och följaktligen försumma företeelsernas sociala, kulturella och historiska kontexter (Hansson 2010; Knibbe & Versteeg 2008) förhåller sig till exempel filosoferna Dan Zahav och Sören Overgaard (2009:113) positivt till fenomenologins möjligheter i samhällsstudier. De hävdar att vi inte kan undersöka sociala och kulturella fenomen utan att beakta individernas agentskap och delaktighet. Enligt min mening kan fenomenologiska insikter överbrygga dikotomier som officiell och inofficiell eller subjekt och objekt. Det är den kroppsliga människan som vet, handlar och orienterar sig. Samtidigt fogar kroppen samman olika behov, motiv och kulturella inflytanden (Lande 2010; Wolkowitz 2006:19–20).

Professionella koreografier

För att belysa arbetet i sjöbevakningssektionens enheter vill jag inledningsvis presentera två utdrag från mina fältanteckningar. Det första utdraget gäller en uttryckning som jag var med om på en sjöbevakningsstation. Det andra gestaltar gränskontroller i en passagerarhamn där kryssningspassagerare från Tallinnfartygen kontrollerades innan Estland

blev Schengenmedlem i december 2007. Exempelen visar hur olika arbetsuppgifter formar sjöbevakarnas arbetsmiljö och rörelsemönster.

Utdrag 1.

Sjöbevakningsstation X, augusti 2007

Klockan närmar sig ett på natten när stationen får ett uppdrag. Någon har anmält att en berusad grupp har åkt ut med en liten båt. Sjöbevakaren Sami väcker upp de andra och vi ger oss iväg med stationens snabba Avon-gummibåt. Snart saktar Sami farten och vi stannar mitt i viken. Natten är varm och vindstilla, vi lyssnar på tystnaden och talar lågmält medan vi väntar.

En stund senare ser jag en liten båt som närmar sig i sundet i mörkret. Sedan händer allt fort: Sami startar maskinerna, larmljuset blinker. I den stoppade båten är både båtföraren och passagerarna synbart fulla. Båten bogseras till sjöbevakningsstationen och den misstänkte roderfylleristen tas till alkometertest. Jag och Jere stannar vid bryggan och kollar båtens utrustning. Vi gräver i högar med flaskor, kläder, skräp, mat och skor men hittar inga flytvästar och handbrandsläckare.

Klockan två kommer Sami och de andra sjöbevakarna tillbaka. En av personerna i sällskapet har blivit kvar på holmen och han måste hämtas. Jag kommer inte underfund med om det beror på att han inte kan ta hand om sig eller att han är efterlyst av polisen. Vi ger oss ut och hittar en ung man som sover på marken. En utomstående kvinna närmar sig och börjar förklara situationen åt sjöbevakarna medan de börjar väcka mannen. Hon står kvar och försöker tala med mannen fast tjänstemännen ber henne gå. Jag känner mig förlägen och ser på Sami som står bredvid mig. Han verkar avlägsen och hans hållning har blivit styv och formell. I mörkret tycker jag mig se att han spänner kindmusklerna.

När vi är tillbaka på stationen lämnar sjöbevakningen mannen över till polisen. På jourrummets digitalklocka lyser siffrorna 03:50 när de andra går och lägger sig. Jag stannar

kvar med Sami som skriver rapporter och fyller i register. Han är trött och frustrerad. Ett av dataprogrammen vägrar att fungera, och han pustar, svär och drar sig i håret. Jourhavande läser en bok vid bordet bredvid. Monitorerna är suddiga och VHF-radion susar, och jag är så trött att allt gungar. Klockan fem är Sami färdig. Solen går upp och fåglarna vaknar då jag går över gården. (Fältanteckningar 1:16–17).²

Utdrag 2.

Gränskontrollenheten Y, november 2007

Jag sitter med gränsbevakningsmännen Aki och Timo i kontrollbåset och väntar på eftermiddagens första kryssningsfartyg. Framför oss finns en stor, tom hall. Genom glasväggarna ser vi passagerarna som börjar närma sig längs långa gångar. Dörrarna till hallen öppnas och människoflödet fyller rummet. Det bildas köer framför gränskningsbåsen. En efter en kommer passagerarna till båset och den lilla glasluckan för att sträcka fram sitt resedokument. Gränsbevakningsmannen tar passet, granskar det och ger det tillbaka. Proceduren ackompanjeras av monotona hälsningar: ”Hej.

Tack. Varsågod. Hej, tack. Varsågod. Hej och varsågod.” Efter kontrollen öppnar tjänstemannen en grind som passageraren passerar. Båsen skakar till varje gång när grinden smäller igen.

Jag tittar på männen som sitter framför mig. Den ena ler och hälsar glatt. Den andra låter otålig och ser allvarlig ut. Han håller sin hand vid glasluckan med handflatan uppåt, som om han försökte säga: ge passet, skynda på.

Köerna blir kortare. Här och där ser jag passagerare som efter allt festande behöver hjälp med att hålla balansen, bära väskor och hitta pass. Samtidigt som de vacklar fram börjar nya passagerare från ett annat fartyg strömma in i hallen. En medelålders man viftar med en romflaska, ropar glatt och ramlar omkull. De andra hjälper honom och han kommer snopet till båset. Timo tar emot passet, granskar det utan att röra en min och ger det tillbaka. Mannen går vidare. Efter en stund kommer en annan passagerare till luckan. Han hälsar inte, glor bara skarpt och trotsigt på oss. Jag undrar om jag tolkar den aggressiva blicken rätt. Timo är lika uttryckslös som tidigare.

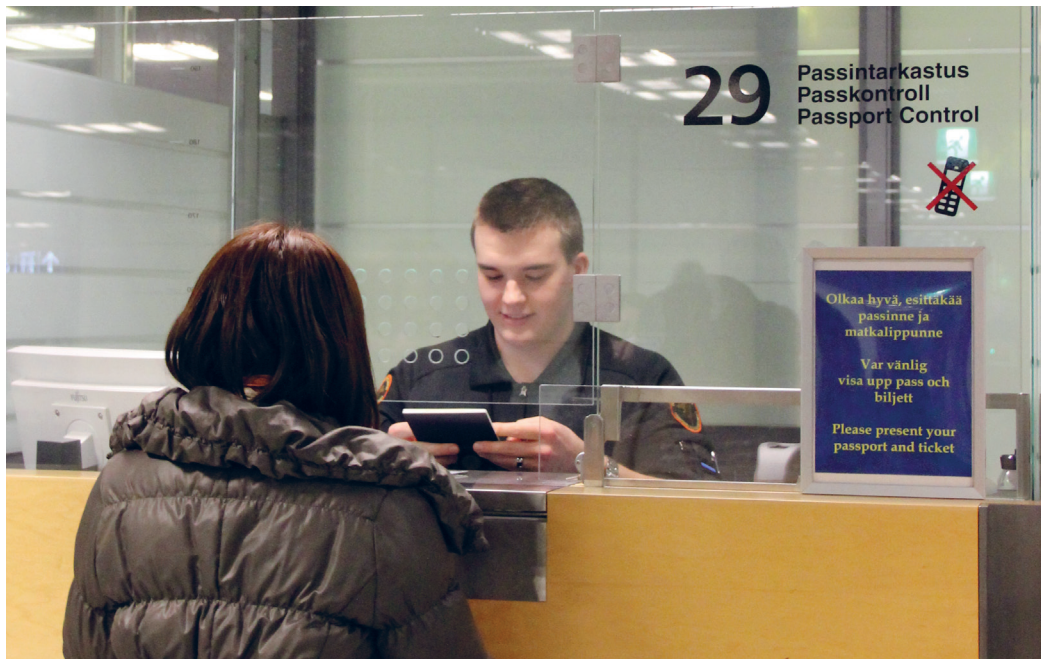

Bild: Gränsbevakningsväsendet.

När även de sista passagerarna har passerat gränskontrollen börjar det åter höras prat och skratt från båsen när tjänstemännen planerar den kommande pausen. Ljusskyltarna vid granskningslinjerna släcks en efter en. (Fältanteckningar 1:31–32.)

I arbetslivet är rörelser och kroppsställningar sällan godtyckliga utan de styrs av normer, funktionella krav och materiella villkor. Kännetecknande för gränskontrollenheternas materialitet var granskningslinjer, bås och grindar medan marina enheter, dvs. sjöbevakningsstationer och bevakningsfartyg, opererade utomhus i omväxlande skärgårdsmiljöer. I det första citatet präglades verksamheten av överraskande händelser, kreativitet och samarbete då tjänstemännen arbetade omgivna av hav, vind, vågor, gungande fartyg och folk som följde eller inte följde anvisningar. Gränskontrollenhetens omgivning var annorlunda. Den fick sina särdrag inte av naturkrafter utan av köande människors trängsel, av passagerarnas otåliga blickar och av fartyg som kom och gick. I mitten av detta komplexa men oftast rutinmässiga rörelsefält arbetade gränsbevakningsmännen sittande i sina bås.

Filosofen Jaana Parviainen har skrivit om hur kroppen har en förmåga att handla intelligent i samverkan med sin omgivning. Människan vet i, med och via sin kropp. För att förklara den agerande individens kunskapsproduktion använder hon begreppen kroppsligt och kinestetiskt vetande (2002:19–20; 2006:31–32; 2010:324). Ordet kinestetisk syftar i detta fall på kroppens förmåga att frambringa och uppfatta rörelse. Kroppsligt och kinestetiskt vetande flätar samman insidan och utsidan, människan och omgivningen: det är inte statisk kunskap utan aktivt vetande, som uppstår när vi rör på oss och förnimmar världen. Enligt min tolkning är termerna praktiskt, kroppsligt vetande (Olsson 2003:39), kroppens intelligens (Fundberg 2003:87–90), och embodied cognition (Frykman 2012:77–78) besläktade med Parviainens definition. De syftar alla på kunskap som vi intar kroppsligt och sinnligt och som skapar intuition och känsla vi kan lita på (Frykman 2012:27, 77). Vi har ett kroppsligt

medvetande, som gör världen förståelig för oss (Sheets-Johnstone 2011: xxi, 53, 62, 128).

Enligt Eva Silvén (2008:112) formar arbetets rörelsemönster ett manuskript för professionella koreografier. Samtidigt skapar gester och rörelser verklighet och mening. Upprepade rörelser producerar en tyst, kroppslogisk logik, som påverkar våra tankar och handlingar. Detta beror på att attityder och kroppshållningar i grunden är oskiljaktiga (Utriainen 1999:45). Idéer realiseras som kroppsrorelser (Frykman 2012:163; Olsson 2003). Jesper Fundberg (2003:22, 34–36, 90) menar att kroppslogiska praktiker införlivas i människans habitus och fastställer hennes uppfattningar om sig själv och sitt förhållande till omvärlden. Rörelserna har inte någon färdig, oförändrad och universell betydelse, men de innehåller kunskap som vi diskuterar och förmedlar rent kroppslogiskt i vardagens inlärd rörelsemönster (Laukkanen 2012:175). Eftersom människan kan röra på sig och förnimma rörelser redan innan hon föds är rörligheten vårt tysta ”modersmål” – den är i sig tänkande, kunskap och en grund för all inläring (Sheets-Johnstone 2011: xxxi, 116–119; 233–234).

Gester och professionella koreografier är därför aldrig likgiltiga utan de har konsekvenser. Ett exempel på detta är den så kallade tilltalsställningen, en ställning som är kännetecknande för polisen, militären och den privata säkerhetsbranschen. Kroppsställningen aktiverades då sjöbevakarna mötte medborgare i tjänsteändan. Tjänstemännen stod en aning framåtlutade, med benen isär och händerna vilande på utrustningsbältet. Såväl närvarande arbetskamrater, utomstående, uniformer som arbetsredskap styrde deras kroppar mot ställningen som uttrycker beredskap, förmåga och professionalitet. Dessutom strävade tjänstemännen – som t.ex. Sami och Timo i föregående citat – till att kommunicera en neutral attityd via det tomma ansiktsuttrycket, något som kunde kallas uttryckslös saklighet. Samtidigt som uttryckslösheten dolde personliga tankegångar, reaktioner och känslor förkroppsligade och signalerade den kontroll över situationen och färdighet att agera såväl utåt åt allmänheten som åt tjänstemannen själv. (Lande 2010:73–

75, 203–205.) Det var viktigt att upprätthålla en saklig attityd och hållning i tjänsteärenden, men i privata situationer när det inte fanns utomstående i närheten var känsloreaktioner som frustration och ilska fullt tillåtna.

När mina informanter berättade om sin vardag inom sjöbevakningen skildrade de både väntandet på att någonting skulle hända och uttryckningar som skapade variation i verksamhetens innehåll och tempo. Detta syntes i kroppshållningen, menade de, och beskrev hur till och med sjöbevakningens värsta sölmånsar ofattligt snabbt kunde skärpa sig och omvandlas till trovärdiga tjänstemän. (3624:3, 4; 5009:5, 9, 11, 15.)

Vi tittar på teve när larmtelefonen ringer. Alla tystnar och tittar på Janne som svarar. Mika stiger upp och ser uppmärksam ut. Matias, som nyss låg på soffan, har även han rest sig. När Janne tar tag i pennan fattar Mika utrustningsbältet som ligger på stolryggen och börjar klä det på sig. Janne håller mobiltelefonen men börjar sig mot oss och viskar: ”Vi ska ut, men ingen brådska”. (Fältanteckningar 2:40.)

Redan under larmet började männen förbereda sig inför uppdraget genom att iaktta varandras miner, gester och enstaka ord. Ett steg framför kartan, en blick eller ett nyckelord berättade för de andra vart patrullen skulle ta vägen och vilken utrustning som behövdes. Detta fick patrullen att framstå som en organism, *en kollektiv kropp* eller *en helhetskropp* (Hockey 2002:150–151, 157, 164–165; Ojajärvi 2015:36, 90). Termerna syftar på situationer där den individuella kroppen inte existerar endast som ett skilt objekt utan ansluter sig till en större helhet. Helhetskroppen grundar sig på en tyst dialog och ett vetande som uppstår mellan kroppar (Pink 2009:18–19; även Olsson 2003:63, 240, 257–259).

I sjöbevakningen verkade många arbetsuppgifter kräva en viss kroppslig känslighet för att man skulle varsebli rörelse och handla rätt i grupp. Den operativa verksamheten baserade sig på inlärd rörelsemönster, ”motoriska algoritmer” (Warnier 2001:9), som tränades i ut-

bildningen och därefter i samband med olika kurser som gällde t.ex. taktik, maktbruk och sjöräddning. Historikern William McNeill (1995:5–7) beskriver i sin bok *Keeping Together in Time* hur kollektiva, synkroniserade rörelser påverkar människan. Enligt McNeill har vi en medfödd förmåga att urskilja och uppfatta rörelse. Att röra sig i grupp skapar kroppslig samhörighet och laganda. I många situationer är förmågan livsviktig, och den hjälper människan att uppnå resultat i såväl jakt, krigsföring, politik som religion.

Forskningsmaterialet visar att den kinestetiska känsligheten hängde samman med både tjänstemännens uppfattningar om professionalitet och den tillit de ofta nämnde. Temat är på många sätt kontroversiellt och bör problematiseras, men det kan här kort kommenteras utifrån de professionella koreografiernas perspektiv. Bland annat sjöbevakaren Niko (5009:13) gav en nyanserad beskrivning om hur tilliten förkroppsligades i en ömsesidig vetskap om var kollegan fanns och vad han gjorde. I det motsatta fallet hade man ingen aning om vad kollegan sysslade med. Enligt tjänstemännen innebar tillit en fast tro på att alla medlemmar i den operativa helhetskroppen deltog i uppgifterna enligt order och gjorde sitt bästa. Oprofessionella, feiga eller alltför ivriga kolleger kunde man inte lita på. (5009:1, 11, 13 22.)

Utgående från materialet kan man urskilja vissa kulturella grundprinciper som i sjöbevakargemenskapen framhölls både muntligt och kroppsligt med hjälp av etablerade professionella koreografier. Sjöbevakningens verksamhet hade i sju årtionden grundat sig på vissa motoriska algoritmer: snabba avgångar, kollektiva rörelser och ett därmed uppbyggt normativt ”vi-skap” (Wollinger 2000:136). Det var detta inarbetade etos som skapade kulturell motsträvighet när nya uppgifter infördes på 1990-talet.

Rubbningar och motsträvighet

En sen vårkväll år 2008 intervjuade jag Antti, en ung officer, som hade jour på en sjöbevakningsstation. Vi diskuterade vintersäsongen

och fritidssysselsättningar i olika enheter när Antti tog upp lugnet som han upplevt på en skärgårdsstation.

Antti: Där [på sjöbevakningsstation Z], har du, eller säkert har du också suttit vid det där bordet, å där på sidan, där finns två stolar vid fönstret så att man kan se ner mot viken. Och killarna, dom sitter där [skratt] å tittar [skratt] att yes!, när en mås flyger fram å tillbaka eller träden får knoppar [skratt]

Jag: [känner igen rummet och situationen, skrattar] Är det sånt som du känner är främmande eller

Antti: Jo, lite [skratt] de sku nog kännas främmande [att sitta där], de måst' man nog säga. (5009:9)

Uppenbarligen hade Antti svårt att föreställa sig sittande vid fönstret, tittande på ett landskap där endast årstider och måsar erbjöd omväxling. Scenen var i skarp kontrast med hans professionella förväntningar och tidigare erfarenheter. I början av intervjun hade Antti berättat om en fin arbetsvecka då sjöbevakningens patruller ständigt hade uttryckningar.

Även om informantens berättande var karikerat kom jag tack vare diskussioner av det här slaget att lägga märke till rytmernas, rörelsernas och kroppsställningarnas mångfald i sjöbevakningens verksamheter. Personalen brukade ofta beskriva sina arbetsuppgifter, -miljöer och enheter genom att nämna hurdana rörelser situationerna kännetecknades av och hurdana kroppsliga praktiker de framkallade. När mina informanter reflekterade över vardagliga gester och rörelsemönster talade de samtidigt om vad olika arbetsmiljöer och -uppgifter begärde av kroppen. Vad som hände var att de begrundade verksamhetsfältets karaktär och förändring på ett kroppsligt och erfarenhetsmässigt plan.

Varje arbetsmiljö har sina säregna rörelser, som naturkrafter, ting och levande varelser förorsakar och som vi samverkar med. Parviainen (2006, 30–31; 2010, 320) kallar dessa rörelsemiljöer *kinestetiska fält*. Begreppet rik-

tar uppmärksamheten på rutinmässiga rytmer och rörelser i sjöbevakningens enheter och hjälper oss att avslöja hur tjänstemännen gestaltade kulturella marginaler och centra.

Enligt min tolkning fanns det ett samband mellan enheternas kinestetiska fält och den kulturella vetenskapen om vilka arbetsuppgifter som upplevdes som ”goda” och vilka som ”dåliga”. Tjänstemännen rangordnade sjöbevakningens verksamheter utgående från de gester, hållningar och rörelser som uppgifterna och arbetsmiljön framkallade. Diskussionen med officeren Antti var ett exempel på detta. Genom att betona aktiv verksamhet och snabba avgångar visade han att han uppskattade rörelse istället för statiskt tillvaro och sittande. Likartade funderingar var typiska inom sjöbevakningens alla militära yrkes- och åldersgrupper.

Sjöbevakare Niko: Jag gillar inte alls kontorsarbete och sånt, jag tycker om att vara ute och röra på mej och göra saker och vara med olika människor. (5009:13.)

Gränsbevakare Essi: Jag e en så aktiv och nervös person att jag sku måsta få göra något annat också än att bara sitta i båset. (Fältanteckningar 2:48.)

Institutofficer Tapani: Jag trivdes jättebra på stora sjöbevakningsstationer där man fick fara och göra och vara med i verksamheten. Aldrig har jag riktig varit nån kontorsarbetare. -- Man fick rycka ut och fara efter minsta lilla rassel och det var sånt [som jag tyckte om], särskilt det där när man fick vara med i olika händelser, det tyckte jag nog allra bäst om. (3624:4.)

Officer Tuomo: Jag har alltid haft såna intressen, jag har rört mej ute och tänkt att jag inte tål inomhusjobb, att det int' är nånting för mej. Jag lyckades faktiskt undvika stabstjänstgöring ganska länge. O jag måst nog säga att jag inte riktigt gillar det ännu heller, fast det i o för sig är ett bra jobb det också, men jag gillar det int' så mycket. Nuförtiden har jag ju administrativa uppgifter men jag kommer ut på fältet också ibland. (5009:20.)

Uttalandena bör inte tas som truism, för det var ingalunda så att enbart rörliga utomhus-

jobb skulle ha varit ansedda uppgifter. Trots allt avslöjar de att en praktisk inriktning kombinerad med rörlighetens ideal var kulturellt så dominerande, att ämbetsmännen oavsett sin uppgift och yrkesgrupp tog ställning till den och reflekterade över dess betydelse. Medvetenheten om att idealet var rörlighet ingick i ämbetsmännens kollektiva vetskap och bildade en ”resonansyta” (Hoikkala 2009a, 47) vars eko formade den individuella erfarenheten.

Officer Matti: Det var på det sättet att när jag gick till kontoret efter att ha jobbat på bevakningsfartyget och sen så hade jag varit där en tid så sku ja tillbaka på fartyget för att vikariera chefen där. Och det kändes som att yippee, tillbaka till karlajobb från stranden! Men det var väl första eller andra kvällen som jag låg där i hytten och tänkte [skratt] att var ska jag hänga repet, alltså att [skratt] int’ orkar man med sänt’ här mera. Och det var en överraskning. Att hur man på sätt och vis hade vuxit ur ett jobb och inte ville göra det längre, det som man tidigare hade tyckt var ytterst intressant och bra. (5009:1.)

Inom denna kulturella kontext var gränskontrollenheterna besynnerliga. Att sitta vid första linjens gränskontroll och granska passagerarnas resedokument, dvs. utföra ”passgranskning”, beskrevs av informanterna som motsatsen till meningsfullt arbete. Samtidigt som sjöbevakare i marina enheter patrullerade och ryckte ut med sina snabba båtar, snöskotrar och svävare, satt deras kolleger i gränskontrollenheterna i sina bås och synade passagerarnas pass dag ut och dag in. De materiella villkoren vid första linjen styrde inte bara passagerarnas rörelser utan begränsade även tjänstemännens rörelsefrihet och möjligheter att fysiskt uttrycka kontroll och färdighet att agera.

Under fältarbetet lade jag märke till att personalen i gränskontrollavdelningen ofta nämnde stolar och sittande i diskussionerna. Tjänstemännen berättade om bra och dåliga stolar, om kontorsstolar som gick sönder på grund av ständigt justerande och om sjukdomar i stöd- och rörelseorganen. Kanske var det så att stolarna väckte känslor och var närvarande i berättandet eftersom de manifesterade den ty-

piska arbetsställningen, sittandet? Från denna synvinkel kan stolar tolkas som sådana kulturella acceleratorer eller nyckelsymboler som Jonas Frykman och Nils Gilje (2003:46) talar om.

Tjänstemännen i gränskontrollenheterna dolde inte sin motvilja gentemot gränskontrollen i första linjen. Tvärtom: det tycktes vara tilllätet och passande att i samtal med forskaren betona motståndet. Informanterna kunde förklara att de inte förstod resedokumentet, att de var dåliga i sitt arbete, att det var omöjligt att kunna alla bestämmelser och att de hellre skulle jobba någon annanstans. (Fältanteckningar 2:47, 3:69, 81.) Vid ett tillfälle viftade gränsbevakningsmannen med ett pass tillhörande en medborgare från tredje land ovanför sitt huvud samtidigt som han väste att ”Int’ fattar man ju ens va dom här handlar om!” (Fältanteckningar 2:46.)

I sjöbevakningen var rörliga, praktiska och autonoma arbetsuppgifter ”hyggliga sysslor” medan gränskontroll ansågs vara ”skitjobb” (5009:1, 13, 14). Den negativa attityden hade uppstått då gränskontrollavdelningen grundades. Som sagt var arbetsförhållandena i början dåliga. I forskningsmaterialet finns dramatiska exempel på de svårigheter som ”passgranskarna” hade kämpat med. Informanterna berättade om trötthet, ensamhet, lönlösa förflyttningsansökningar, alkoholmissbruk och diverse psykiska och fysiska symptom, och fyra eller fem personer hade begått självmord. (Fältanteckningar 1:13–14; 2:49, 52; 5009:12, 21.) Senare hade det inom gränsbevakargemenskapen uppstått ett samförstånd om att gränskontrollenheternas situation hade varit mycket svår och att organisationen inte hade reagerat på svårigheterna i tid och i tillräcklig omfattning. (Sundbäck 2005:355, 358–362, 381.)

När tjänstemännen diskuterade problemen skyllde de vanligen på vilseledande rekrytering, anpassningssvårigheter och otillräckligt ledarskap (3624:2, 5009:14; fältanteckningar 2:66; 3:69, 72). Dessa orsaker förklarade inte det motstånd som mitt etnografiska forskningsmaterial avspeglade. Vad fick mina informanter att betona sin inkompetens och sin

oprofessionella attityd ännu 20 år senare?

Gränsbevakarnas tillspetsade yttranden framhävde enligt min tolkning inte arbetets för- och nackdelar i sig utan de uttryckte en diskrepans mellan tjänstemännens kinestetiska upplevelser och idealet om rörlighet. De var ett sätt att behandla kulturella friktioner samtidigt som de markerade en kulturell kompetens genom att kommunicera vetskap om vilka uppdrag och förhållanden som ansågs vara lämpliga och vilka icke önskvärda.

Denna kulturella kunskap konstruerades inte bara i tal utan också via gester, hållningar och kropps rörelser. Vid sidan av den formella verkligheten inom sjöbevakningen uppkom nämligen kroppsliga praktiker som riktade sig mot arbetsgivarens förväntningar och officiella handlingssätt. Det var sällan fråga om att tjänstemännen direkt skulle ha vägrat att utföra uppgifter. Istället brukade somliga smita för att komma undan tråkiga arbetsuppgifter som sittandet vid första linjen. De gjorde sig osynliga genom att söka sig till gymmet, terminalerna eller restaurangerna och försökte undvika jourrummet med turchefer och kolleger. (5009:18.) Ibland försökte jag förgäves hitta tjänstemän i de utrymmen där de enligt dagslistan borde ha arbetat. (Fältanteckningar 2:49–50, 55.)

Fenomenet är ett exempel på den motsträvighet, som Susanne Wollinger (2000:74–75) beskriver i sin studie om svenska beväringar. I militära organisationer lär sig individerna med tiden att tänja på gränserna och ta friheter trots disciplinen, och ofta sker detta med ledarnas tysta godkännande. Motsträvighet betydde enligt Wollinger både anpassning och motstånd och betecknade en kulturell vetskap om den gråa zonen mellan det tillåtna och det förbjudna. (Se även Hockey 2002:153; Mälkki 2008:132–133, 170–172.) Historikern Anna Sara Hammar (2014:273–274), som i sin avhandling analyserade den sociala ordningen i svenska flottan under åren 1670–1716, hävdar att handlingar som verkade utmana det officiella kunde i själva verket främja militär ordning och markera en anpassning till kon-

troll. Därför är kategorierna officiell och inofficiell inte motsatser, utan de förutsätter och upprätthåller varandra. Det inofficiella är en spegling eller en skugga av det officiella (Hoikkala2009b, 130–131, 174–176, 179).

Ett annat exempel på motsträvighet var rörelser som tjänstemännen kallade ”äventyr”. En sådan lekfull praxis blev meningsfull i förhållande till den kulturella vetskapen om rörligheten som det historiskt sett typiska och därmed rätta handlingsmönstret.

Jag sitter med Saku vid första linjen när nattskiftet börjar. Saku är på gott humör och berättar uppsluppet om typiska nätter. Jag frågar om försummelser: får personalen t.ex. gäster eller använder man alkohol när kvällen lider? Saku nekar och säger att det inte hör till, men han fortsätter att de nog ibland ”har för sig ett och annat skumt”. De värsta överträdelserna är att sova under skiftet och ”att gå på äventyr”. Saku börjar berätta: ”En gång så hitta vi en liten dörr, en sån där dörr som man knappt märker och int’ fattar varför den finns där. Och när man öppnar den så leder stegen till mörkret, och det finns en gång som är så låg att man måst’ krypa. Och plötsligt kommer den till en stor korridor... Vi kallar den Narnia [skratt].”

Sådana ”äventyr” var inte tillåtna men inte heller förbjudna. Enligt Saku brukade de mest barnsliga tjänstemännen krypa på äventyr i underhållstunnlarna ifall det var långa pauser mellan flygen och inga passagerare kom till gränskontrollen. ”Där finns nog också [platsen X] men dit kommer man inte mera... började väl bli trängsel.” (Fältanteckningar 2:61.)

Jag tolkar äventyrandet och smitandet som kinestetiska processer där formella rörelser och kroppsställningar värderades och omtolkades. Genom rörelsen diskuterade tjänstemännen sina kinestetiska erfarenheter i förhållande till sjöbevakningens kulturella vetskap som betonade rörlighet och förkroppsligat vi-skap.

Sociologen Elina Paju (2013:170, 178, 184–185) hävdar att fysisk rörelse kan hjälpa oss att stå

Bild: Gränsbevakningsväsendet.

ut med situationer som lämnar föga rum för kreativitet och individuella handlingar. Paju, som undersökte kroppsliga praktiker i ett daghem, nämner ledda verksamhetsstunder som exempel. Barnens vickande, vridande, krypande och gungande upplevs av vuxna som störande, men i själva verket hjälper rörelserna barnen att orka följa med, menar Paju. I sjöbevakningens gränskontrollenheter befriade äventyren gränsbevakarna från att sitta i de inglasade båsen: de erbjöd raster och andrum. Den trånga gången som Saku berättade om var ”en spontan stig till relativ autonomi” (Hockey 2002:153–154). Äventyrandet var för tjänstemännen ett sätt att upprätthålla sin självbestämmanderätt i en militär organisation, och arbetsledningen var väl medveten om att en relativ autonomi i själva verket stödde myndighetens egentliga verksamhet (5009:9, 14). Äventyrandet var lockande av ytterligare en orsak. Det var en kollektiv sysselsättning, som gav personalen i gränskontrollenheterna möjlighet att ta del av professionella koreografier och den helhetskropp som de, ensamsittande, vanligtvis inte kunde vara med om.

Enligt filosofen Maxine Sheets-Johnstone (2011:62–66, 117–118, 129) hittar vi oss själva och våra färdigheter genom att röra oss i världen. (Även Olsson 2003:246.) Därför är kroppsteknikerna samtidigt ”jagets tekniker” (Warnier 2001:10; Wolkowitz 2006:19). Gränsbevakningsmännens vilja att undvika första linjens gränskontroll och döma det som ”skitjobb” kan utifrån detta förstås som en strävan att upprätthålla harmoni i enheter där statisk tillvaro hade ersatt rörlighet. De som arbetade med uppgifter som bekräftade den etablerade självförståelsen hade färre skäl att visa upp motsträvighet.

Kinestetiska dispositioner

Som antropologen Peter Hervik (1994:83) påstår är kulturellt vetande genomskinligt: det är inte medvetet eller omedvetet utan består av implicit betydelse, som skapas och upprepas i handlingar. Antropologen Jaida Kim Samudra (2008) har forskat om hur kulturell kunskap förmedlas kroppsligt inom dans, musik, sport och religion. Enligt henne finns det många praktiker som bygger på utövandet av vissa

kroppstekniker och som därför kan kallas kinestetiska kulturer. Samudra hävdar att det kinestetiska alltid innehåller också sociokulturella betydelser som individerna i gruppen blir delaktiga av. Somatiska erfarenheter begränsar sig inte till den individuella kroppen, utan rörelse är enligt Samudra (2008:677–678) alltid växelverkan, inlärning och överföring av information, en slags socialhistoria av levande kroppar. Kroppsligt vetande och kulturellt vetande överlappar varandra och blandas ihop.

Liksom Samudra har även kulturantropologen Paula Tuovinen (2006:258–261) skrivit om kroppspråk som kultur. Enligt henne är kulturella mönster alltid också motoriska mönster. Rörelse producerar kulturella betydelser som överförs via motorisk verksamhet, upprepning och imitation. Därför förmedlar den motoriska kroppen ”verksamhetens arkeologi”: kulturellt bestämda sätt att vara, stå, gå och använda gester och miner, som reflekterar tidigare generationers inflytande. I Parviainens (2006:87, 93–94) terminologi syftar begreppet kinestetiska kartor på rörelsernas intersubjektiva karaktär. Kinestetiska kartor uppstår när människan jämför sina kinestetiska erfarenheter med andras genom det som hon ser, hör och läser. Mimi Sheller och John Urry (2006:216) talar om en ”sinnlig och emotionell geografi” som vi frambringar i rörelse. Den begränsar sig inte till individuella kroppar utan omfattar rum, handlingar och kulturer som innehåller speciella *kinestetiska dispositioner*, sätt, stilar och kompetenser att röra sig och förnimma rörelse.

Sjöbevakningens kinestetiska dispositioner sammanställer och förmedlar kulturell kunskap om yrket. Dispositionerna byggs upp under en längre tid och innehåller insikter om adekvata professionella koreografier, hållningar och miner som förkroppsligar ett visst förhållande till världen. Även om kinestetiska dispositioner ofta är outtalade är de en väsentlig del av det professionella kapitalet. Professionalitet kan inte uttömmande tolkas som kinestetiska dispositioner, men begreppet förklarar varför det kulturella vetandet fortfarande kan avspegla motstridigheter då individu-

ella kroppar redan börjat bemästra nya miljöer och uppgifter. Som forskningsmaterialet visar väckte förändringar många och starka känslor hos gränsbevakningsmännen. Att röra sig eller att vara stilla i en viss miljö har alltid en affektiv dimension (Laukkanen 2012:242; Parviainen 2010:317; Sheller & Urry 2006).

Yrkeslivets kinestetiska dispositioner konstrueras inte i ett vakuum, utan de formas i förhållande till allmänna uppfattningar om tid, rum och kön. Fast jag inte går in på genusperspektiv vill jag sammanfattningsvis konstatera att problematiken kring gränskontrolluppgiften även visar en diskrepans mellan första linjens arbetsställningar och gränsbevakningsmännens uppfattningar om maskulinitet. I många yrken har teknisk utveckling och förändringar upplevts som ett hot mot inrotade könsroller och ”utomhusmaskulinitet” (Paju 2013:170–173; Wolkowitz 2006:85). Doreen Massey (2008:166–167) och Carol Wolkowitz (2006:67) nämner den brittiska gruvbranschens strukturförändring på 1970–1980-talen som exempel. Trots den höga arbetslösheten vägrade manliga gruvarbetare att ta emot nytt slags industriarbete ifall det innebar att man skulle arbeta i en sittande ställning vid löpande band.

Terhi Utriainen (1999:171–172) framkastar att kroppsställningar förklarar könsroller även inom vårdbranschen. Att ge vård innebär ofta en sittande eller framåtlutande hållning, som uppfattas som en motsats till aktivt görande och ger vården en feminin prägel, menar Utriainen. Sittandet är statistiskt och inåtvänt och representerar därför ett kvinnligt sätt att vara (Fundberg 2003:186–187; Lande 2010:29; Paju 2013:123, 200).

Det var denna arbetsställning som sjöbevakningens tjänstemän ogillade och som enligt min uppfattning fick första linjens gränskontroll att framstå som ”skitjobb”. I ljuset av förkroppsligade kulturella betydelser är förringandet av första linjen förknippat med en västerländsk könets *kartografi* (Massey 2008:179): uppfattningar om männens fria och kvinnornas begränsade rörlighet samt

rörelsemönster som bekräftar den rådande genusordningen. Gränsbevakningsmännens uppfattningar om vad som var ”hyggliga jobb” konstruerades utifrån en kulturell modellberättelse med mannen som ger sig ut och kvinnan som stannar kvar. Motsvarande observationer om att autonoma och rörliga uppgifter hade hög status har gjorts även i tidigare forskning som gäller andra yrkesgrupper inom trafik-, skogs- och hamnbranschen samt försvarsmakten (t.ex. Mälkki 2008:191–192; Nehls 2003:74–75; Steel 2013:124–126). Som vi har sett har meningsskapande processer en materiell grund. Enligt socialpsykologen Suvi Ronkainen (1999:214–215, 225) skapar och utsluter rum och platser identiteter och subjektiviteter. Om till exempel kvinnor inte rör sig ensamma på natten blir stadsrummet kulturellt stämplat för män. Då man uppmärksammar att de flesta kvinnor som arbetade i sjöbevakningen i militära tjänster var anställda vid första linjen, är det inte överraskande att gränskontrollen fick behålla sitt rykte som en kvinnlig och därmed underordnad arbetsuppgift. (Se även Silvén 2004:150–151.)

Slutdiskussion

I min artikel har jag undersökt hur vi genom att lägga märke till rörelsens tematik kan avslöja kulturella marginaler och centra. Forskandet av gester, miner och kroppsställningar hjälper oss att sätta ord på kulturell kunskap och förstå hur förkroppsligade självklarheter formar vardagens handlingsmönster och erfarenheter. Jag har visat att kulturellt vetande är kroppsligt vetande och rörelse i sig kunskapsproduktion. Kroppen är inte enbart ett passivt objekt utan också en aktiv producent av kulturellt och kinestetiskt vetande. När individerna rör sig och samverkar med sin materiella och

sociala omgivning diskuterar och omtolkar de kulturella inflytanden. All praxis innehåller därför utsikter för både förändring och kontinuitet (Frykman 2012:27).

Att inse sambanden mellan det kulturella och det kinestetiska vetandet är väsentligt om vi vill förstå reaktioner som förändringar kan framkalla i yrkeslivet. Motsättningar mellan nya uppgifter och kulturell kunskap har konkreta följder, vilket gränsbevakningsmännens motsträvighet visade. Detta påminner oss om att arbetsgivarnas uppfattningar om personalens lydnad och anpassningsförmåga kan te sig orealistiska i ljuset av etnografiskt material (Wolkowitz 2006:67). I sjöbevakningen hade den operativa fältverksamheten under en längre tid producerat professionella koreografier och kinestetiska dispositioner som förmedlade kunskap om yrket. Denna kunskap ifrågasattes då nya uppgifter infördes. I synnerhet materialiteten och rörelsemönstren inom gränskontrollen innebar ett ifrågasättande av personalens professionella självförståelse och uppgiften upplevdes därför som en kulturell anomali. I det här sammanhanget är det skäl att poängtera att verkligheten alltid är mer komplex än vad analysen framställer. Även om jag här koncentrerade mig på konflikter och motstånd, fanns det många tjänstemän som trivdes bra i gränskontrollenheterna.

Det kroppsliga, kinestetiska och kulturella vetandet erbjuder nya infallsvinklar på arbete, yrken och organisationskulturer. Min analys har förhoppningsvis gett ett exempel på hur fenomenologiska insikter kan hjälpa oss att identifiera och lösa konkreta problem i arbetslivet.

---

¹ Artikeln grundar sig på min doktorsavhandling i etnologi som granskades i april 2016 vid Helsingfors universitet (Tiili 2016). Förlisöftiteln har understött skrivandet av artikeln.

² Översättningar från finska M-L Tiili.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

- Fältanteckningar 1-3 åren 2007–2009
Kymmenedalens museum (KyM), Kotka
2748:1–7 intervjuer, år 2003
3624:1–6 intervjuer, år 2004
5009:1–25 intervjuer, åren 2007–2012
- Frykman, Jonas, 2012. *Berörd: Plats, kropp och ting i fenomenologisk kulturanalys*. Carlsson bokförlag, Stockholm.
- Frykman, Jonas & Gilje, Nils, 2003. "Being There." I: Jonas Frykman & Nils Gilje (eds.) *Being There : New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. Nordic Academic Press, Lund.
- Fundberg, Jesper, 2003. *Kom igen, gubbar!: Om pojkfotboll och maskuliniteter*. Carlsson Bokförlag, Stockholm.
- Hammar, Anna Sara, 2014. *Mellan kaos och kontroll: Social ordning i svenska flottan 1670–1716*. Nordic Academic Press, Lund.
- Hansson, Kristofer, 2010, "Inledning – fenomenologins möjligheter i etnologin". I: Åsa Alftberg & Kristofer Hansson (red.) *Fenomenologins möjligheter i etnologin: Rapport från en nationell workshop*. Lunds Universitet, Lund.
- Hervik, Peter, 1994, "Shared reasoning in the field: Reflexivity beyond the author". I: Kirsten Hastrup & Peter Hervik (eds.) *Social Experience and Anthropological Knowledge*. Routledge, London.
- Hockey, John, 1986. *Squaddies: Portrait of a Subculture*. University of Exeter, Exeter.
- 2002, "Head Down, Bergen on, Mind in Neutral: The Infantry Body". I: *Journal of Political and Military Sociology* 30(1), 148–171.
- Hoikkala, Tommi, 2009a, "Tutkijat varusmiespalveluksessa". I: Tommi Hoikkala, Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi *Tunnetut sotilaat: Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 94, Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- 2009b, "Ryhmät". I: Tommi Hoikkala, Mikko Salasuo & Anni Ojajärvi *Tunnetut sotilaat: Varusmiehen kokemus ja terveystaju*. Nuorisotutkimusverkoston/Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 94, Nuorisotutkimusseura, Helsinki.
- Knibbe, Kim & Versteeg, Peter, 2008, "Assessing Phenomenology in Anthropology :Lessons from the Study of Religion and Experience. I: *Critique of Anthropology* 28 (1), 47–62.
- Lande, Brian Jacob, 2010. *Bodies of Force: The Social Organization of Force, Suffering, and Honor in Policing*. UC Berkeley Electronic Theses and Dissertations. (online) På: <https://escholarship.org/uc/item/4vk995z4>.
- Laukkanen, Anu, 2012. *Liikuttavat erot: Etnografisia kohtaamisia itämaisessa tanssissa*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja C 355, Turun yliopisto, Turku.
- Massey, Doreen, 2008. *Samanaikainen tila*. Vastapaino, Tampere.
- McNeill, William H., 1995. *Keeping Together in Time: Dance and Drill in Human History*. Harvard University Press, Cambridge.
- Merleau-Ponty, Maurice, 2002 [1945]. *Phenomenology of Perception*. Routledge, London.
- Mälkki, Juha, 2008. *Herrat, jätkät ja sotataito: Kansalaissotilas- ja ammattisotilasarmeijan rakentuminen 1920- ja 1930-luvulla "talvisodan ihmeeksi"*. Bibliotheca Historica 117, SKS, Helsinki.
- Nehls, Eddy, 2003. *Vägval: Lastbilsförare i fjärrtrafik – perspektiv på yrkeskultur och genus*. Etnologiska föreningen i Västsverige, Göteborg.
- Ojajärvi, Anni, 2015. *Terve sotilas! Etnografinen tutkimus varusmiesten terveystajusta sosiaalisena ilmiönä*. Nuorisotutkimusverkoston/ Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 163, Nuorisotutkimusverkosto, Helsinki.
- Olsson, Gunnel, 2003. *Mellan Rum: En studie i fysisk och mental utveckling av kommunikation med utgångspunkt i en mellanstadieklass*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm.
- Overgaard, Sören & Zahavi, Dan, 2009, "Phenomenological Sociology: The Subjectivity of Everyday Life". I: Michael Hviid Jacobsen (ed.) *Encountering the Everyday. An Introduction to the Sociologies of the Unnoticed*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Paaskoski, Leena, 2015, "Kansatieteelliset työtä tutkimassa". I: *Historiatieteellinen aikakauskirja Lähde* 11(2015), 94–127.
- Paju, Elina, 2013. *Lasten arjen ainekset: Etnografinen tutkimus materiaalisuudesta, ruumiillisuudesta ja toimijuudesta päiväkodissa*. Episteme-sarja, Tutkijaliitto, Helsinki.
- Parviainen, Jaana, 2002, "Bodily Knowledge : Epistemological Reflections on Dance". I: *Dance Research Journal* 34(1), 11–26.
- 2006. Meduusan liike: *Mobiiliajan tiedonmuodostuksen filosofiaa*. Gaudeamus, Helsinki.
- 2010. "Choreographing Resistances: Spatial–Kinaesthetic Intelligence and Bodily Knowledge as Political Tools in Activist Work". I: *Mobilities* 5(3), 311–329.
- Pink, Sarah, 2009. *Doing Sensory Ethnography*. Sage, Thousand Oaks, CA.
- Ronkainen, Suvi, 1999. *Ajan ja paikan merkitsemät : Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Gaudeamus, Helsinki.
- Samudra, Jaida Kim, 2008, "Memory in our body : Thick participation and the translation of kinesthetic experience". I: *American Ethnologist* 35(4), 665–681.
- Sheets-Johnstone, Maxine, 2011. *The Primacy of Movement*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia.
- Sheller, Mimi & Urry, John, 2006, "The new mobilities

- paradigm”. I: *Environment and Planning A* 38, 207–226.
- Silvén, Eva, 2004. *Bekänna färg: Modernitet, maskulinitet, professionalitet*. Nordiska museets handlingar 129, Nordiska museets förlag, Stockholm.
- 2008, ”Att tävla i yrkesskicklighet : Om arbetslivets estetisering”. I: Anders Houltz, Brita Lundström, Lars Magnusson, Mats Morell, Marie Nisser & Eva Silvén (red.) *Arbete pågår – i tankens mönster och kroppens miljöer*, Uppsala Studies in Economic History 86, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- Stark, Eija, 2011. *Köyhyyden perintö: Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuuksista suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1320, Tiede, SKS, Helsinki.
- Steel, Tytti, 2013. *Risteäviä eroja sataman arjessa*. Kansatieteellisiä tutkimuksia Helsingin yliopistossa 17, Unigrafia, Helsinki.
- Sundbäck, Esa, 2005. *Merivartiointia 75 vuotta: Merivartiolaitoksen ja merivartioston historia 1930–2005*. Rajavartiolaitos, S.l.
- Tiili, Miia-Leena, 2016. *Ammattilaisuuden ankkuripaikat: Kinesteettinen ja kulttuurinen tieto Suomenlahden merivartiostossa*. Kansatieteellinen Arkisto 55, Suomen Muinaismuistoyhdistys, Helsinki.
- Tuovinen, Paula, 2006, ”Pyllistävät blondit”. I: Taina Kinnunen & Anne Puuronen (toim.) *Seksuaalinen ruumis: Kulttuuritieteelliset lähestymistavat*. Gaudeamus, Helsinki.
- Utriainen, Terhi, 1999. *Läsnä, riisuttu, puhdas: Uskontoantropologinen tutkimus naisista kuolevan vierellä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 751, SKS, Helsinki.
- Warnier, Jean-Pierre, 2001, ”A Praxeological Approach to Subjectivation in a Material World”. I: *Journal of Material Culture* 6(1), 5–24.
- Wolkowitz, Carol, 2006. *Bodies at Work*. Sage, London.
- Wollinger, Susanne, 2000. *Mannen i ledet: Takt och otakt i värnpliktens skugga*. Carlsson Bokförlag, Stockholm.
- www.raja.fi

SUMMARY

This article analyses the cultural and kinaesthetic knowledge in the Gulf of Finland Coast Guard District, an administrative unit of the Finnish Border Guard operating under the Ministry of the Interior. The purpose is to examine how cultural and kinaesthetic knowledge are constructed and preserved in everyday practices. The study is situated in the field of phenomenological cultural analysis. The material consists of 30 interviews and ethnographic fieldwork conducted during a 1.5 year period between 2007 and 2009 on Coast Guard stations, patrol ships and border control units.

The Finnish Coast Guard was founded in 1930 during Finland’s prohibition of alcohol. The organization experienced great changes both after WWII, when it was attached to the Border Guard, and in the 1990’s, when the Border Guard became responsible for border checks on persons at border crossing points. A Border Control Department with units in Helsinki harbors and airports was established in the Gulf of Finland Coast Guard District. The new functions

had a great impact on the self-image of military personnel working in the Coast Guard, and created long-term cultural friction between the functions at sea and the border control.

The article draws attention to the embodied aspects of professionalism and their impact on adapting to changes in the operational environment. Cultural knowledge is defined as verbalized and non-verbalized shared understanding constructed through officers’ interaction with their physical and social environment while working, using equipment, and encountering colleagues and clients. According to the findings, physical movement and collective professional choreographies are a way of capturing and bringing forth basic cultural assumptions. Therefore, cultural knowledge should be understood as an intermingling of influences and knowledge formation in, through and between working bodies. The kinaesthetic dispositions of the Coast Guard preserve cultural knowledge and engage in the processes of meaning making also in times of change.

JOHANNA BJÖRKHOLM

Att upprätthålla traditionell kunskap

Om immateriellt kulturarv och bevarande

Unescos konvention för tryggande av det immateriella kulturarvet från 2003 undertecknades av Finland 2013. Den medför att uppmärksamhet riktas mot upprätthållande av traditionell kunskap och de delar av den immateriella kulturen som vi särskilt värdesätter. Konventionen, som jag i den här artikeln kommer att referera till som ”konventionen från 2003”, definierar vad som ska uppfattas som immateriellt kulturarv nämligen *”sedvänjor, framställningar, uttryck, kunskap, färdigheter – liksom tillhörande tillvägagångssätt, ändamål, artefakter och kulturella miljöer”* och de delas in i fem domäner: muntliga traditioner, scenkonst (eng. performing arts), sociala seder, riter och högtider, kunskap och sedvänjor om naturen och världsallett samt hantverksfärdigheter. Även tryggande definieras: *”åtgärder som syftar till att säkerställa det immateriella kulturarvets fortbestånd, däribland identifiering, dokumentering, forskning, bevarande, skydd, främjande, förbättring, överföring, särskilt genom formell och icke-formell utbildning, samt förnyelse av de olika aspekterna av detta arv”* (Justitieministeriet 2013:4). Avsikten är att traditionell kunskap ska upprätthållas i form av utövande och överföring (jfr Deacon & Smeets 2013:135–136).

Konventionens text implicerar att immateriellt kulturarv per automatik är hotat och att insatser för tryggande behövs (Hafstein 2004:14, 38). I konventionen från 2003 sägs däremot ingenting om konkreta arbetsmetoder – det vill säga hur man i praktiken kan gå till väga då man vill trygga traditionell kunskap. Det här är också ett område som det är svårt att hitta tidigare forskning om. Jag anser att det är

viktigt att försöka fylla den här luckan, i och med att arbetet för att implementera konventionen för tryggande av immateriellt kulturarv nu går vidare i rask takt i de nordiska länderna.

Arbete för upprätthållande av traditionell kunskap är ändå inget nytt fenomen. Jag har därför valt att undersöka olika etablerade arbetsmetoder i Svenskfinland och de resultat som eldsjälarna som utför arbetet upplever att det ger. Jag har intervjuat människor som aktivt arbetar med upprätthållande. Och de har berättat om vad de gör i praktiken, om erfarenheter av upprätthållande av kulturuttryck och om arbetets effekter. Mitt syfte är att utgående från ett jämförande perspektiv belysa arbetsmetoder som inriktas på upprätthållande genom erfarenhetsbaserat berättande. Genom att intervjua individer, vars arbetsmetoder faller innanför definition av tryggande i konventionen från 2003, undersöker jag med hjälp av kulturanalys hurudana praktiker för upprätthållande och kulturella mönster som skapas kring utvalda kulturuttryck. Jag anlägger här också ett konstruktivistiskt perspektiv på kulturarv, vilket innebär att jag inte tar ställning till vad som är, borde vara eller inte ska ses som kulturarv. Det intressanta för mig är att vissa kulturuttryck, till exempel utgående från definitionerna i konventionen från 2003, av olika grupperingar i vårt samhälle lyfts fram som potentiella kulturarv som anses behöva insatser för tryggande.

Arbetet med implementeringen av konventionen från 2003 utgör utgångspunkten för mitt intresse. Jag upplever att det finns ett intresse för att engagera sig i arbetet med den, framför

allt genom insatser för upprätthållande, vilket motiverar jämförande undersökningar av etablerade arbetsmetoder inom detta område. Jag väljer ändå att här enbart låta konventionen ligga i bakgrunden som en röd tråd. Samtliga verksamheter som undersöks här har inletts långt innan konventionen undertecknades i Finland. Därför är det ingen självklarhet att alla intervjupersoner anser att deras arbete med att upprätthålla traditionell kunskap har samband med konventionen för immateriellt kulturarv. I framtiden skulle det vara av intresse att följa upp med undersökningar om hur aktörer ser sina organisationer och sin verksamhet för upprätthållande i ljuset av konventionen från 2003. I det här skedet är det dock för tidigt, eftersom konventionen ännu inte är tillräckligt välkänd.

Jag har låtit intervjupersonerna berätta om sin verksamhet, men inte utvärderat det praktiska arbetet för upprätthållande som utförs. Intervjupersonerna har jag valt med utgångspunkten att jag önskar belysa olika typer av arbetsmetoder. Jag gjorde upp en lista över olika verksamheter som jag kände till och ville undersöka: lärlingssystem, uppvisningar, lokalhistorisk forskning, träffar för utövare och arbete för tryggnad som inte utgår från en förening. Jag har utgått från mina existerande kontakter och även gjort efterforskningar för att komma i kontakt med intresserade intervjupersoner med erfarenhet av de olika arbetsmetoderna. Jag vill påpeka att ingen av intervjupersonerna livnär sig på den traditionella kunskap som de berättar om. De arbetar antingen inom andra områden, eller så är de pensionerade efter att ha jobbat inom andra branscher. Jag lyckades hitta intervjupersoner med relativt kontinuerlig verksamhet, vilket är en fördel då det gör arbetsmetoderna mera jämförbara. I övrigt har mina urvalskriterier varit att intervjupersonerna ska vilja berätta om sitt arbete och att jag själv inte har deltagit i den verksamhet som de berättar om.

Upplägget i intervjuerna var relativt fritt, närmast semi-strukturerat, och uppbyggt av öppna frågor. Stommen utgjordes av tre huvudteman: ”berätta om hur ni arbetar”, ”berätta

om överföring av traditionell kunskap” och ”berätta om hur ni tänker kring bevarande”. Eftersom flera personer var närvarande vid samtliga intervjusituationer utformades intervjuerna till samtal om verksamheten, om hur den fungerar i praktiken och om deras erfarenheter av tryggnad. Intervjupersonernas intressen och associationer styrde intervjusituationernas inriktning. Jag använde dock en lista med frågor i slutet av samtliga intervjuer. Avsikten var att beskriva den praktiska verksamheten så mångsidigt som möjligt och listan hjälpte mig att komma på aspekter av verksamheten som ännu inte diskuterats. Detta gjorde också att vissa ämnen behandlas oberoende av intervjuernas utformning i övrigt (IF 2015/19:1).

Några av de intervjuade kände jag sedan tidigare, medan andra var helt nya kontakter för mig. Man kan tänka sig att tidigare relationer har gjort att jag har skapat mig en förförståelse om vad som är relevant i intervjun. Ännu mera tror jag dock att det faktum att jag själv spelar folkmusik och att intervjupersonerna som arbetar med folkdans och -musik var medvetna om detta påverkade deras berättande och mitt sätt att ta emot informationen och ställa följdfrågor. De ”vet att jag vet”, vilket till exempel gör att sättet att prata om gehörsmusik blir annorlunda än i fall de skulle tala med någon som själv saknar erfarenhet av detta. Jag tror att de här intervjuerna ligger närmare ett emiskt perspektiv (se t.ex. Kinsey Adams 1997:215f) än de övriga. Jag ser inte detta som en nackdel, men det kan kräva ”översättningar” från min sida för att förmedla innebörden till icke-utövare. Då finns risken att jag gör övertolkningar utgående från min egen synvinkel. Detta är jag medveten om och gör mitt bästa för att undvika genom att vara försiktig i mina tolkningar.

Teoretiska ingångar

En utgångspunkt då man diskuterar Unescos kulturarvskonventioner kan vara kulturbegreppet. I Finland är den så kallade världsarvskonventionen mera känd än konventionen för tryggnad av immateriellt kulturarv.

Världsarvskonventionen skyddar monumentala byggnadsverk och naturområden av universellt värde (se t.ex. Turtinen 2006). Något förenklat kan man säga att konventionen framställer kulturarv som separata enheter som bör bevaras i befintligt skick. Detta innebär ett produktinriktat kulturbegrepp. Konventionen från 2003 utgår däremot från ett processinriktat kulturbegrepp och framställer kulturarv som former av mänsklig aktivitet. Konventionstexten framhåller att immateriellt kulturarv inte har någon fixerad form, och att insatser för dess trygghet bör utgå från de människor som utövar kulturen (jfr Deacon and Smeets 2013). Ändå är en utgångspunkt för konventionen att förteckningar över immateriellt kulturarv inom varje stats gränser bör upprättas. Detta medför att kulturuttryck definieras och samtidigt fixeras i form av beskrivningar (se vidare Hafstein 2009).

För att kulturuttryck ska omfattas av konventionen från 2003 måste lokalsamhällen, grupper eller individer erkänna dem som sitt kulturarv. Detta kan tolkas som att värdeladdning är avgörande för vad som uppfattas som kulturarv, på motsvarande sätt som kulturarv inom kulturvetenskaperna anses ha särskilt stor värdeladdning, vanligtvis en positiv sådan, och högt symbolvärde (se t.ex. Lillbroända-Annala [2014]). Ett kulturarv framstår då av olika orsaker som mera betydelsefullt än övriga kulturuttryck. Konventionen gäller dock enbart kulturuttryck som uppskattas och utövas för närvarande – inte äldre tradition som inte längre utövas, oberoende av dess eventuella anseende (Deacon & Smeets 2013:133–134).

En tolkning av det som händer då vissa kulturuttryck framstår som värdeladdade kulturarv bygger på teorier om performativitet. Det innebär att de sätt på vilka vi omtalar och agerar kring kulturuttryck får effekter. Man kan säga att då tillräckligt många inflytelserika åsikter om att ett kulturuttryck är värdefullt framförs så får sådana tankar genomslag också i (lokal)samhället i stort, vilket leder till att kulturarvsstatus etableras (Björkholm [2014]). Detta innebär att processen i vilken vissa kul-

turuttryck tillskrivs kulturarvsstatus kan bli självgående då den väl har etablerats. I denna process utgör utnämningar, konventioner och handlingsprogram inflytelserika verktyg.

I konventionstexten anges inga kriterier för hur gamla kulturuttryck behöver vara för att de ska kunna anses vara immateriella kulturarv. Däremot står det att de överförs ”*från generation till generation*”, vilket implicerar att det handlar om traditionellt baserad kultur av odefinierad ålder. Om kravet på överföring mellan generationer görs absolut kommer bland annat många ungdomsgruppers kultur inte att kunna beaktas eftersom de inte överförs mellan generationer. Inom folkloristiken är det vanligt att man i stället för att fokusera på generationer inriktar sig på överföring mellan människor, så att man inte gör skillnad på kulturuttryck som överförs mellan jämnåriga och på kulturuttryck som jämförs mellan äldre och yngre människor (se t.ex. McNeill 2013:7–9). Om man håller fast vid att kultur är en ständigt föränderlig process är ålderskriterier inte relevant.

Kulturarv får oss ofta att tänka på ålderdomliga kulturuttryck eller verksamhetsformer som inte längre är konkurrenskraftiga (Kirschenblatt-Gimblett 1998:7). Vid första anblicken kan man få intrycket att kulturarv handlar om det förflutna. Ändå kan man konstatera att tillskrivningen av värdeladdning och symbolvärden sker i samtiden utgående från det omgivande samhällets ideal. Dessutom inriktas kulturarv på framtiden – själva idén med kulturarvsstatus är att kulturuttrycket ska finnas kvar för kommande generationer (se Björkholm 2011:67–71 för en sammanfattning).

Jag har tidigare konstaterat att bevarande är en av de aspekter som tydligt skiljer immateriellt och materiellt kulturarv åt (a.a. 85–90). Jag vill nu gå djupare in på denna aspekt.

Det är på sin plats att diskutera ordval och hur aktuella begrepp i anslutning till bevarande definieras. Eftersom det är ovanligt att man i konventioner eller vid implementering definierar begreppen som använts har jag här

valt att utgå från etablerad terminologi i det svenska språket. Begreppet bevara har att göra med religiösa föreställningar om skydd av människor, vilket märks i talesätt som ”bevare mig väl” eller ”Gud bevars”. Äldre synonymer till ordet är rädda, frälsa och värja. Begreppet bevara används om kulturuttryck och i betydelsen att bibehålla från äldre tidsskeden eller rädda undan glömskan (SAOB, bevara [2015]). Bevarande kan också innebära åtgärder mot nedbrytande krafter (NE, bevara [2015]). I vardagsspråket används också *skydda* då man talar om bevarande. Begreppet skydda innebär att man bemöter hot. Det kan vara hot om fysiskt våld, men lika gärna att avvärja en olycka eller ogynnsam utveckling (SAOB, skydda [2015]). Begreppen skydda och bevara ligger alltså relativt nära varandra i betydelse.

Jag menar att dessa begrepp implicerar att kulturarv bevaras genom att hot avvärjs. För att dra resonemanget till sin spets kan man säga att tanken på att oskadliggöra faror innebär tillbakablickande, att man vill att äldre kulturuttryck inte ska brytas ner utan finnas kvar i befintligt skick. Detta närmar sig tankar på konservering och devisen *conserve as found*, som ofta används som ledord för byggnadsarv och platser med arkeologiska lämningar (se Björkholm 2011:44–46). *Konservera* definieras som att behandla eller preparera något för att bevara det i oförändrat skick (SAOB konservera [2016]). Detta begrepp förmedlar att ingrepp behövs för bevarande, att autenticitet handlar om ursprungliga material samt att föränderlighet är önskad.

Det finns även en grupp närliggande begrepp som har andra implikationer. *Trygga* betyder att skapa eller bibehålla goda förutsättningar, så att man försöker garantera att något ska finnas kvar i framtiden (SAOB, trygga [2015]). Att *värna* innebär att man skyddar någon eller något mot ”fara eller fattigdom”. Det handlar inte enbart om att ge skydd, utan också om att ge förutsättningar för en fördelaktig utveckling. ”Värna om” betyder i sin tur att ta ansvar (NE, värna [2015]). Begreppet *vidmakthålla* definieras som bevarande av någonting abstrakt. Vidmakthållande innebär att man vill bibehålla

något eller göra så att det fortsätter (NE, vidmakthålla [2015]). *Upprätthålla* kan definieras som att behålla något på samma (höga) nivå (NE, upprätthålla [2015]). Vidmakthålla och upprätthålla anges ofta som synonymer till varandra. Begreppen trygga, värna, vidmakthålla och upprätthålla innebär att man tillgodoser förutsättningar för att kulturuttryck ska finnas kvar i samhället.

Ett synsätt där kulturuttryck garanteras så att de kan finnas kvar, flyttar fokus från det förflutna mot framtiden. Tryggande av immateriellt kulturarv kan inte utgå från tankar om konservering av kulturuttryck i befintligt skick, eftersom de bygger på att mänsklig verksamhet upprepas och förändras. Jag menar att skillnaden i synsätt mellan att implicera att kulturarv bevaras genom att hot avvärjs respektive genom att förutsättningar för deras fortsatta existens garanteras är betydelsefull, även om den vid första anblicken kanske inte är så uppseendeväckande.

Ur en folkloristisk synvinkel kan man säga att immateriellt kulturarv egentligen bygger på kompetens av olika slag. Vi behöver erfarenheter av traditionell kunskap för att själva kunna utöva den – men också för att kunna förhålla oss till hur andra människor iscensätter den (Gunnell & Ronström 2013:36–37, jfr Oring 2012:221). Traditionell kunskap kan vanligtvis inte iaktas, men människor som behärskar den kan iscensätta den till exempel i form av matlagning, hantverk eller berättande. Folklorister ser dylikt utövande som performans. Då kunskap utövas kan den iaktas av andra människor och på så sätt överföras. I en utövandesituation kan den traditionella kunskapen också dokumenteras och performativa kulturarvsprocesser kan inledas (Björkholm 2011:132–134, jfr Smith 2006:46–47). Man kan tänka på traditionell kunskap som en lång kedja av utövande, där varje performans utgör en länk. För att kedjan ska bli längre måste kunskapen överföras till nya människor, som i sin tur blir utövare. En dokumentation är då en ögonblicksbild av den traditionella kunskapen, av ett enskilt framträdande i den långa kedjan (Björkholm 2011: 138).

Upprätthållande av immateriellt kulturarv innebär att människor fortsätter att utöva traditionell kunskap så att den överförs mellan människor. Resultatet av utövandet kan bli föremål, men det är inte artefakterna i sig som utgör immateriellt kulturarv. Föremål är viktiga i form av redskap och material som används i utövandet. För att värna traditionell kunskap behöver ofta också materiella aspekter tryckas, vilket gör att inga strikta gränsdragningar mellan immateriellt och materiellt är möjliga (jfr a.a.:85–90). Kärnan i immateriella kulturarv utgörs ändå av mänsklig aktivitet, av sådant som man gör, kan och vet. Immateriella kulturuttryck omformas ständigt, vilket innebär att utövarna i viss mån kan anpassa hur de iscensätter sin kompetens. Också detta har en parallell inom folkloristiken, där variantbildning ses som ett kriterium för vad som ska definieras som folklore – ibland kan man till och med få intrycket att kulturuttryck borde förändras (Kaivola-Bregenhøj 2000, Oring 2012:224–225).

Jag uppfattar alltså immateriellt kulturarv som beroende av kompetens, och då blir olika aspekter av traditionell kunskap aktuella. *Traditionell kunskap* bygger på begreppet *tradition* – ett komplext och skiftande begrepp (se t.ex. Noyes 2009 och Selberg 2002:12f för översikter). Med traditionell kunskap menar jag här helt enkelt olika typer av kunskap som sprids, upprätthålls och upprepas människor emellan (jfr McNeill 2013: 12f, Oring 2012:223, Sims & Stephan 2011:69).

Ett sätt att förstå traditionell kunskap är att dela in den i praktisk kunskap och kännedom. *Praktisk kunskap* fokuserar på hur man brukar göra saker och ting i praktiken, till exempel hur man utövar hantverk, matlagning, berättande eller dans. Praktisk kunskap kallas ibland ”handlingsbaserad” eller ”handlingsburen” för att understryka att själva görandet inte kan separeras från teoretisk kunskap (Gustavsson 2002:82–96). Praktisk kunskap är ofta också en *tyst kunskap* (eng. *tacit knowledge*). På så sätt kan praktisk kunskap också vara en outtalad kunskap, som det kan vara svårt att förklara för någon annan om man

inte får visa hur man gör (Gascoigne & Thornton 2013:3–4). Man kan också vara medveten om traditionell kunskap, men inte själv ha praktiska erfarenheter av utövande. Den här aspekten har jag valt att kalla *kännedom* om traditionell kunskap, vilket kan jämföras med det som inom folkloristiken har kallats passivt traditionsbärande (se Björkholm 2011:8).

Det är vanligt att man gör skillnad mellan ”kunskap i” och ”kunskap om” då det gäller traditionell kunskap (Ström 2013:135–136). Med ”*kunskap i*” eller ”att veta hur” (eng. *know-how*), avses aktivt utövande. Att ha ”kunskap i” att dansa polska, baka rågröd, att binda riskvastar och så vidare innebär aktivt utövande av praktisk kunskap. ”*Kunskap om*”, eller ”att veta att” (eng. *know-that*) betyder att man själv inte är utövare, men man har kännedom om den traditionella kunskapen (jfr Gustavsson 2002:85–86, Gascoigne, & Thornton 2013:10). Det kan till exempel innebära att man har sett folk binda riskvastar, vet hur traditionella melodier låter eller hur lokala maträtter brukar smaka, men man har inte själv erfarenhet av aktivt utövande. Att ha ”kunskap om” kan också innebära att man har kännedom om den traditionella kunskapens sammanhang, till exempel att man vet vilken mat som brukar serveras på bröllop.

Arbetsmetoder för att upprätthålla traditionell kunskap i Svenskfinland

Empirin i den här artikeln bygger på fem intervjuer, där flera aktiva individer berättar om sina erfarenheter av arbetsmetoder som på olika sätt faller in under definitionen av tryckande i konventionen från 2003. Jag övergår nu till att presentera mina intervjupersoners verksamheter. Jag vill poängtera att exemplen inte säger någonting om ”rätt” eller ”fel” sätt att arbeta, utan de visar att olika metoder passar för olika slags traditionell kunskap, har olika fokus och leder till olika slags resultat.

Öppet hus för spelmän anordnas i Önningeby-museet i Jomala på Åland. Den första fredagen varje månad håller spelmanslaget Kvinnfolk i trådarna för arrangemangen, och alla intres-

Samspel på Öppet hus för spelmän i Önningebymuseet. Bilden visar några av deltagarna, djupt koncentrerade på gehörsspelet. Foto: Johanna Björkholm (IF bnr 2016:1, 3).

serade är välkomna. De aktiva menar att den enda begränsningen är att instrumenten behöver fungera ihop och är bärbara – men det finns också en tramporgel och en ståbas som kan lånas i museet. Öppet hus för spelmän innebär träffar för aktiva utövare, där låtspel på gehör står i fokus. Arrangörerna betonar att det handlar om lustfyllt samspel, att fokus ligger på det man kan och vill utöva med varandra på sin egen nivå (IF mgt 2015/103:1–2). På träffarna aktiveras praktisk kunskap, som också kan beskrivas som ”kunskap i” eller ”know how” i en situation där det sociala umgänget prioriteras och där repertoaren står i fokus.

Murmursunds Allehanda är en lokalhistorisk årsbok som utges av Sundom bygdeförening r.f. i byn Sundom, som är en del av Vasa stad. Inom bygdeföreningen ansvarar sektionen för Murmursunds Allehanda för årsboken. I praktiken sammanställer och dokumenterar sektionen information om vad som har hänt i hembyn. Många lokalhistoriska grupper verkar inom medborgar-, arbetar- eller vuxeninstitut, men redaktionsarbetet kring Murmursunds Allehanda har ända sedan starten 1954

skötts i bygdeföreningens regi. Genom försäljning av årsboken får man tillräckliga inkomster för att kunna trycka nästa års nummer. Själva arbetet med materialet i årsboken görs helt och hållet på talko, det vill säga som frivilligt och oavlönat arbete (IF mgt 2015/105:1). Genom utgivningen sprider de kännedom om byn, vilket kan betecknas som ”kunskap om” eller ”know that”.

Inom Hantverkaregillet Björken r.f. håller man fast vid forna tiders lärlingssystem. Gillets mästare lär genom systematisk utlärninng upp nya hantverkarlärlingar, som blir gesäller och sedan mästare. Lyckad inlärninng kräver dock en hel del självständigt arbete från lärlingens sida. Dessutom arrangeras kursverksamhet och hantverkardemonstrationer. Hantverkaregillet Björken verkar i nära samarbete med museibyn Stundars i Korsholm, Österbotten (IF mgt 2015/104:1–2). Gillet inriktar sig på systematisk överföring av praktisk kunskap. Till skillnad från Öppet hus är det inte umgänge som är främsta målsättningen, utan en fortsatt hög nivå på utövandet – hantverkskicklighet, om man så vill.

De senaste årens utgåvor av Sundom bygdeförenings årsbok *Murmursunds Allehanda*.
Foto: Johanna Björkholm

Oravais slagfält i Vörså är ett av de mest kända i Österbotten. Kongliga Österbottens Regementes Lif Compagnie, eller Österbottens regemente som det kallas, vill levandegöra slagfältets historia. Det gör man genom historiska uppvisningar. Dagens Österbottens regemente har sin förebild i det historiska regemente som verkade under svenska tiden. Regementet utgör en sektion inom Oravais historiska förening r.f. och medlemmarna förevisar historiskt korrekt exercis och fältliv. Verksamheten stöds därför av "fruktansvärt mycket forskning", som de aktiva säger (IF mgt 2015/102:1–2). Regementets arbetsmetod inriktas på uppvisningar där historiska ögonblicksbilder återskapas, vilket förutsätter att medlemmarna har "kunskap i". Samtidigt är spridning av "kunskap om" en ledstjärna för verksamheten och historisk korrekthet eftersträvas.

I byn Jeppo i Nykarleby dansar man traditionell menuett. Ändå har det aldrig funnits något formellt danslag i byn, utan man ber byborna delta då det planeras en uppvisning. Det har bara blivit så, utan att något formellt beslut har fattats, säger dansarna. Förr var me-

nuettdans ett viktigt inslag i bröllopen i byn, vilket motiverade ungdomarna att lära sig. Den funktionen har nu försvagats, och i stället upprätthålls den lokala menuetttraditionen till stor del genom återkommande projekt med en arbetsgrupp som håller i trådarna. I projekten lär kunniga utövare upp nya menuettdansare (IF mgt 2015/101:1–2, 10–11). Genom ständigt nya projekt vill man alltså överföra praktisk kunskap genom upprepade perioder av systematiserad utläring.

Den praktiska verksamheten

Då det är dags för Öppet hus för spelmän förbereds detta genom att ett infomejl skickas ut till en adresslista och till tidningarnas komihåg-spalter. Träffarna är knytkalas, men någon i spelanslaget Kvinnfolk brukar ändå handla bröd, smör, ost, kaffe och te. Själva Öppet hus-träffarna går till så att man flyttar undan borden i Öningebymuseets kafé och placerar ut stolar i en stor ring på golvet. Siv Ekström, en av eldsjälarna bakom träffarna, leder en första låt. Hon försöker välja en låt som hon vet att många kan, eftersom det inte

Hantverkaregillet Björken. Gillet består av erfarna hantverkare och individer som är intresserade av att ta del av deras traditionella kunskap. Foto: Stundars arkiv.

alltid är så många på plats från första början, utan fler deltagare brukar dyka upp under kvällens lopp (IF mgt 2015/103:1–2).

Efter den första låten turas deltagarna om med att välja vad som ska spelas och låtvalet går medsols i ringen. Enligt Ekström är systemet ”så himla bra”. Hon bodde i Österboten då Öppet hus-verksamheten inleddes och då hon fick höra om systemet tänkte hon att det lät som dagisfasoner, men systemet visade sig vara perfekt. För det första funderar deltagarna på förhand ut vilken låt de vill spela nästa gång de får välja, så det blir inga långa pauser då folk börjar prata. För det andra kan ingen dominera spelet genom att väja svåra eller ovanliga låtar. För det tredje kan nybörjare önska de få låtar som de kan – och om man kan två stycken så går det bra att ta den första på nytt tredje gången man får välja, säger hon. Att sitta i ring ger också ögonkontakt och bidrar till att inga mindre gäng isolerar sig i hörnen, utan att alla spelar tillsammans (a. a.).

På Öppet hus är principen att noter inte används. Det kan vara lite svårt med gehörsspel

i början, men det får man ta, menar arrangörerna. Hela situationen förändras om man börjar dela ut noter, eftersom gehörsspelet gör att träffarna blir improviserade. Siv Ekström säger:

För ska du sitta och blada där tills alla hittar det här på sidan 72 eller 36 så tar det liksom så mycket tid. Och då blir det inte samma samspel, man sitter och stirrar på noter, om alla skulle ha ett notställ framför. Då blir det något helt annat. (IF mgt 2015/103:5)

Gehörsspel är viktigt för stämningen och trivseln. Arrangörerna menar att låtvalen inte kritiseras och man behöver inte välja en låt som alla kan – men då får man spela nästan ensam, eftersom de andra lyssnar eller försöker hänga med. Deltagarna utformar repertoaren tillsammans och man vet inte på förhand vilka låtar som kommer att spelas. Lillemor Björkroos framhåller att Öppet hus inte är en övning, utan träffarna ska vara lustfyllda. Ibland lär man sig något nytt, men det är inget krav – och så får man välja sina favoritlåtar. Öppet hus ger också utövare som inte spelar i spelmanslag

möjligheter till samspel (IF mgt 2015/103:3). I berättandet poängterar arrangörerna betydelsen av repertoar, glädjefylld samvaro och kravlös utövande av praktisk kunskap.

Redaktionen för årsboken Murmursunds Allehanda består av sju personer, som vanligtvis håller ett möte per månad. De har ett första planeringsmöte för årsboken i januari, då man hör vad det finns för idéer och försöker få ihop en bra helhet. Redaktionsmedlemmarna delar sedan upp texterna mellan sig på våren, och Solveig Hortans fungerar som ansvarsperson. Årsboken innehåller årligen återkommande inslag, till exempel avdelningen ”årets konfirmander”. Helheten beror på om något speciellt har hänt i byn. 2015 hade till exempel Sundom sommarfest temat fäbodliv, och då gick redaktionen igenom äldre årgångar och samlade inslag om fäbodlar, uppdaterade med nya kartor, foton och så vidare. Tidigare gjordes hela temanummer, men de är svåra att göra på ideell basis då mycket material om ett specifikt tema krävs (IF mgt 2015/105:1–2).

Redaktionen försöker jobba så att alla tar del av texterna, bland annat genom att dela filer över Internet. Detta har lett till många intressanta diskussioner och att alla känner dig delaktiga i det som trycks. Redaktionen menar att det finns två ambitioner vid utgivningen av Murmursunds Allehanda: dels att dokumentera det som händer i byn i dag och dels att sprida kunskap om Sundom förr i världen. Redaktionen tar också emot material från föreningar och får frivilliga bidrag. Redaktionsmedlemmarna konstaterar dock att det blir allt svårare att få folk att uttrycka sig i skrift, och tror att det har att göra med att vi är så visuella i dag. Ansvarspersonen Solveig Hortans säger att hon aldrig har vågat räkna ihop hur många timmar per år hon sätter ner på Murmursunds Allehanda. Men hon konstaterar samtidigt att alla i redaktionen har ett väldigt starkt intresse för historia och för byn (IF mgt 2015/105:1–2).

Medlemmarna menar att årsbokens texter alltid bygger på forskning, ofta i form av efterforskningar då man pratar med folk. Ambitionen är inte vetenskapliga texter, utan de

definierar innehållet som minnen, tankar och erfarenheter. Vid sidan av utgivningen bedrivs också dokumentation. Just nu samlar man till exempel in uppgifter om bydelarna, husen och vem som bodde var före 1973. Man kartlägger lokala geografiska namn på backar och gårdar samt i skärgården (a. a.). Redaktionen beskriver sin verksamhet som inriktad på ”kunskap om” – att sprida kännedom om byn i dag och i det förflutna. Ändå förvaltas en hel del ”kunskap i” inom redaktionen eftersom utgivningen innebär att en produkt – årsboken – framställs.

Hantverkargillet Björkens kärna utgörs av hantverksmästare, som har utnämnts inom föreningen efter att ha uppvisat omfattande kunskap inom sitt område genom avlagda gesäll- och mästarprov. En mästare får sedan ta sig an nya lärlingar. Spinnarmästare Barbro Heikinmatti berättar att de mästarprov som läggs fram är på professionell nivå. En grupp mästare går sedan runt i grupp tillsammans, tittar och bedömer kvaliteten. Det är ganska lätt att avgöra vad som är välgjort respektive ”hopslarvat”, menar hon (IF mgt 2015/104:2). Det är tydligt att hantverkarna är stolta över sin skicklighet. Kvalitet och kunnande är deras ledstjärnor, och det är viktigt för dem att hantverket utförs väl. Gillets uppgift är att förmedla kunskap, säger medlemmarna. Det ska samla, upprätthålla och lära ut traditionell kunskap. Förutom lärlingssystemet deltar gillet varje år i friluftsmuseet Stundars hantverkardagar, samt bland annat i program för skolor. Hantverkardagarna är till för att visa vad man fortfarande kan göra utan väldigt invecklade verktyg. Många av gilletts mästare håller också kurser, dels via Stundars, dels via medborgar-, vuxen- och arbetarinstitut. Man behöver inte vara inskriven i gillet för att delta i kurserna och man kan också bli medlem utan att bli lärling (IF mgt 2015/104:1–2).

Många av mästarerna är ödmjuka och väldigt glada att få lära ut sina kunskaper, säger medlemmarna. De har stor respekt för dem – de kan verkligen väldigt mycket. Berättargesäll

Helena ”Neppe” Pettersson jämför lärlingssystemet med mentorskap. En god mentor styrs av adeptens vilja att lära, men det kräver ödmjukhet från båda parter. Gillesmedlemmarna framhåller vikten av att hela tiden testa, testa. I stället för att säga ”nej nu gör du fel” åt sina lärlingar kan man uppmana dem att se hur mästaren gör och testa så. Lärlingarna utvecklar då också någon ”egen grej” i hantverket, och det är som det ska, säger medlemmarna. Utlärningen är praktisk, så att man ofta sätter sig ner och ”gör tillsammans” och då kan man också handgripligt visa: så här gör jag. Mästarna är ändå individer som lär ut på eget sätt, påpekar gillesmedlemmarna (IF mgt 2015/104:3). Här är det praktisk kunskap som ligger i fokus, och till viss del tyst kunskap som man lär ut medan man ”gör tillsammans”. Gilles stora fokus på skicklighet och hög kvalitet är karaktäristiskt för dem i min undersökning.

Presentation av Österbottens regemente. Skärmdump från Oravais historiska förenings hemsida www.oravais1808.fi.

Österbottens regementes verksamhet blickar bakåt mot år 1803, ett årtal som har valts inom gruppen. Man försöker att i detalj efterlikna det historiska regementet det året, både i utrustning och exercis. Medlemmarna ser verksamheten som en ”pedagogisk grej” och vill lära ut historia. Men, säger de, det var först då de klädde sig i det gamla livkompaniets dräkter som de fick liv i det hela. Uppvisningar utgör den synligaste delen av verksamheten.

Medlemmarna ger under intervjun olika definitioner av verksamheten, de säger att de håller på med teater, att de är någonting mellan en manskör och ett teatersällskap, men framhåller att verksamheten vilar på forskning. De använder bland annat reglementen och soldat-handböcker från den aktuella tiden, så att de till exempel vet hur soldaterna instruerades att hålla gevären. Föremålen som används tillverkas eller köps in. Uniformerna bygger på modeller från Krigsarkivet i Stockholm (IF mgt 2015/102:2).

Österbottens regemente deltar i återuppföranden (eng. *reenactments*) av historiska slag, men den vanligaste uppvisningen är så kallad kyrkbacksexercis. Det innebär en form av militärövningar som historiska regementen visade upp efter söndagens gudstjänst. Kyrkbacks-

exercisen byggs upp av delar som kombineras på olika sätt, så den kan utföras i många varianter. Vaktavlösning och skjutningar, så som salut, är andra vanliga uppträdanden. ”Det är nästan så att man skulle kunna kalla det en dansuppvisning”, beskriver Göran Backman, truppens kapten. Regimentets medlemmar får olika roller, som kapten, fanbärare och trumpetare. Alla har specialiserad kunskap, som går i arv inom truppen. Göran Backman säger att han går in i rollen som kapten: ”Rösten ändrar och ryggraden blir rakare. Och manskapet likadant, vi ändrar nog som personer, verkligen. Och det är ju viktigt, att det ska se äkta ut. Och följa reglementet.” (IF mgt 2015/102:3).

Enligt medlemmarna har de aktiva ofta ett specialintresse och deras verksamhet är lite ”hipp” – något annorlunda. De sysslar med ett känsligt ämne – krig är ju egentligen värst av allt. De anser dock att man inte får glömma eller sopa krig under mattan då det är viktigt att känna till sin historia och bakgrund. De ser verksamheten som ett medel för att sprida ”kunskap om”, men inom truppen upprätthålls också stora mängder av ”kunskap i”. Nya medlemmar skolas in om våarna, så att de kan delta i sommarens evenemang. Mycket övning krävs för att klara exercisen, och som de äldre medlemmarna säger, man står kanske

Verksamhetens effekter

Genom att delta i Öppet hus för spelmän utvecklar spelmän sitt gehörsspel. Arrangörerna framhåller att överföring av låtar sker under träffarna, men utläring är inte huvudsaken. Egentligen, säger arrangörerna, är det nästan irriterande då någon försöker börja lära ut låtar. Det är fel forum. Ingen direkt utläring av spelteknik förekommer heller vid träffarna, så deltagarna behöver ha grundläggande kunskaper i spelteknik från annat håll. De effekter som de upplever att träffarna har är framför allt att de skänker glädje, skapar gemenskap och stödjer en vidmakthållen repertoar. Ann Lindqvist-Öst framhåller att man dels blir glad, men dels känner man sig pigg även då man har spelat tillsammans från klockan 19–01 – och det är samspelet som gör det. Arrangörerna beskriver Öppet hus för spelmän som kravlösa träffar, där det också går bra att bara komma med och lyssna på musiken (IF mgt 2015/103:3).

Eldsjalarna menar att träffarna också bidrar till att spelmännen håller låtar i minnet och att repertoaren vidmakthålls. Då och då kommer det upp någon låt som man nästan har glömt, men som aktiveras i minnet efter några genomspelningar. Arrangörerna menar att verksamheten är det närmaste man i dag kommer tradering så som den gick till förr i världen. Äldre spelmän har berättat hur de satt och lyssnade till skickliga spelmän, och så gör man på Öppet hus (IF mgt 2015/103:4).

Medlemmarna i Murmursunds Allehandas redaktion förklarar att de alla är uppvuxna i Sundom och känner att de måste dela med sig av sin lokalkännedom så att de som kommer efter dem också vet någonting. De berättar att Sundom, en by med 2500 innevånare, får 60–70 inflyttare per år. Det är mycket mera än andra byar i trakten och påverkar ”byandan”, som medlemmarna säger. De upplever att många flyttar till byn och bara bor där utan att bry sig om vad som händer där. Och då barnen blir större säljer de huset. Det här, menar redaktionen, urholkar bysamhället och gemenskapen. Årsboken blir då ett medel för

att sprida kunskap både om det som händer i byn i dag och för att skapa intresse för byns historia. Redaktionen ser verksamheten som en form av bevarande. *”Sist och slutligen är det väl nog att vi bevarar nånting för eftervärlden. Att inte allting faller i glömska.”* säger Gunborg Martin (IF mgt 2015/105:4–5). Det är alltså både kunskap om byn och ett slags gemenskap som de vill upprätthålla.

Genom överföring av praktisk kunskap vill man inom Hantverkaregillet Björken se till att det finns traditionsexperter i samhället också i framtiden. Intervjupersonerna framhäver betydelsen av att hantverket lever, att det inte är någonting utdött (IF mgt 2015/104: 7–8). På ett större plan vill man överlag sprida ”kunskap i” och kännedom om hantverk. Hobbyverksamhet ryms inom gilletts ramar, men dess kärna utgörs av hantverksmästare. Jag upplever att spinnarmästare Barbro Heikinmatti sammanfattar detta då hon säger: *”Pysslar’ är annars ett ord som jag hatar över allt. [skratt]”* (IF mgt 2015/104:8). Min tolkning är att hon anser det nedvärderande att omtala ambitiösa hantverkare som människor som sitter och pysslar.

Hantverkarna påpekar att en stor del av gilletts aktiva medlemmar är pensionärer. De har arbetslivet igenom haft ”vanliga yrken” och engagerar sig i hantverket efter pensioneringen. Många av medlemmarna är aktiva upp i 80 års åldern, och de blir hela tiden skickligare på sitt hantverk då de kan utöva det i sin egen takt. Det är svårt att livnära sig som hantverkare i dag – och då hantverket utövas som en hobby är det svårt att lägga ner tillräckligt mycket tid på det *”som man tyckte var det viktigaste i livet”*, som Heikinmatti säger (IF mgt 2015/104:7–8).

Önskade effekter av Österbottens regementets verksamhet är dels ökad kännedom om historien, dels att levandegöra Oravais slagfält och soldatliv under 1800-talets början. Truppmedlemmarna ser också sig själva som marknadsförare. I första hand marknadsför de sig själva som grupp, men även den historiska epoken och sin hemort Oravais – samt i större sammanhang Österbotten och Finland. Regimentets medlemmar säger att de snarare

ser arbetet som upplysningsverksamhet än som ett slags bevarande (IF mgt 2015/102:3, 9). Min tolkning är att de inte ser sin verksamhet som en länk i den kedja av utövande som traditionell kunskap utgör. I stället vill de åter skapa och levandegöra en ögonblicksbild av det förflutna. Deras ögonblick utgörs av hela år 1803 – och det framställs som ett slags facit för verksamheten. Om man kan göra likadant som 1803, då blir det ”rätt” eller ”äkta”.

Menuettdansarna i Jeppo har som målsättning att upprätthålla menuettdans och byns särpräglade lokala dansstil. De effekter som de vill åstadkomma är att nya, unga utövare lär sig dansa. Men menuettdansen har också sociala aspekter. Christine Julin-Häggman berättar att övningarna ibland kan kännas motiga, men bara de kommer igång så är det jätteroligt, ”allihop bara skrattar”. Och efter en stund kommer energin tillbaka. Den sociala samvaron, som innebär att barnen träffar kompisar, dansar och skrattar, medan föräldrarna får prata, är en viktig del av dansövningarna (IF mgt 2015/101:6, 9). I ett större perspektiv ger de återkommande projekten menuettdansen relevans, eftersom man övar inför uppträdanden och turnéer.

Menuettdansarna säger att om de inte lär ut menuettraditionen så dör den bort. Själva tycker de att den måste få finnas kvar åtminstone hundra år till på något sätt. Christine Julin-Häggman talar om menuettraditionen – både musiken och dansen – som ett kulturarv och ser verksamheten som delar av en kedja. Därför är alla utövare enligt henne jätteviktiga. Eldsjälarna framhåller också att det är bra att så många barn som möjligt deltar i övningarna. Här framkommer tydligt tanken på att upprätthållande är något som görs med tanke på framtiden. På frågan varför det är viktigt att musiken och dansen finns kvar i just den här formen svarar Jeppoborna med ett skratt att den är så jättebra att andra människor måste få ta del av den (IF mgt 2015/101:9).

Lyckad verksamhet och eventuella hot

Under intervjuerna frågade jag vad lyckad verksamhet innebär, vad som skulle kunna

hota verksamheten och vilka goda råd arrangörerna skulle ge någon som vill börja med motsvarande verksamhet. För att arrangörerna av Öppet hus för spelmän ska känna att det har varit en lyckad kväll ska det ha spelats många bra låtar så att man blir på bra humör – och så är det nästan alltid, säger de. De konstaterar också att det är fler deltagare per träff nu, och det tror de beror på att museet så att säga är neutral mark. Tidigare träffades man hemma hos en spelman, men tröskeln för att åka hem till någon och spela är högre. Museet har också mera plats för deltagarna än ett vardagsrum. Arrangörerna ger rådet att inte börja för stort, utan att utarbeta ett system som fungerar och inte ge upp fast det inte kommer så många deltagare på de första träffarna. De framhåller att deras verksamhet inte är beroende av enskilda personer – att ingen är oersättlig – så egentligen ser de inga direkta hot mot verksamheten (IF mgt 2015/103:5–6).

Redaktionen för Murmursunds Allehanda känner att utgivningen av årsboken har varit lyckad om någon spontant ringer upp och säger att den vill skriva om något – då man väcker ett intresse av att dela med sig. Det kan också gälla gamla fotoalbum som finns i gårdarna och som någon vill bidra med. Då får utgivningen effekten av att deltar i arbetet med att sprida kunskap om byn. Redaktionsmedlemmarna menar att ekonomiska realiteter skulle kunna hota verksamheten. Om årsboken inte säljer tillräckligt kan de inte heller fortsätta utgivningen. De betonar att utgivningen inte hänger på någon enskild person, med det är avgörande att någon vill fortsätta med arbetet. Det medför ett ansvar och mycket tid läggs ner på arbetet med årsboken. Och som de säger, historien tar inte slut, vilket innebär att det som man kan trycka inte heller gör det.

Redaktionens medlemmar ger rådet att skapa flera olika grupper, som kan jobba med olika ämnen. Man borde också se till intressen och dela upp jobbet enligt de erfarenheter som finns, så att en tar hand om ekonomi och marknadsföring, medan en annan sköter kontakter till tryckeriet. De framhåller att det

måste finnas bakgrundsmaterial, annars går det inte. Och så talar de med folk – vilket är tidsödande även om det ger mycket. Sedan ska man vara lyhörd för idéer och använda tekniken som finns, så att man inte gör det onödigt svårt för sig (IF mgt 2015/105:4–6).

Truppmedlemmarna i Österbottens regemente säger att de vill att besökare ska tycka ”*hoppсан, det här var lite häftigt*”. De vill förvåna och frappa, säger de, vilket deras verksamhet har alla möjligheter att göra då den är så udda. Medlemmarna berättar att det värsta som kunde hända är att någon skadas fysiskt. De använder fungerande, dödliga vapen med riktigt svartkrut vid uppvisningarna, så om något går fel kan det leda till skador. Grundregeln är att truppens korpraler, som står i ändan av ledet, måste ha full kontroll över vad som händer. Man får aldrig ha för bråttom, utan allt ska vara rätt och riktigt. Om något skulle gå fel skulle frågan ”vad tusan håller de på med” genast ställas, menar de. Men samtidigt framhåller de åter att det är så här som historien ser ut (IF mgt 2015/102:7–8).

Om någon vill börja med liknande verksamhet poängterar regementets medlemmar betydelsen av äkthet. Noggranna efterforskningar ger verksamheten en stadig grund. Som Göran Backman säger ”[...] *vi visar verkligen [...] exakt, de höll bössan så här. [småskratt] De laddade den exakt så här. Och då tycker ju folk att, va! Och så kommer den här historiska flashbacken.*” Enligt honom gör ”sanningsgrejen” att verksamheten egentligen är mera än teater. De vill presentera hur det verkligen var, säger han (IF mgt 2015/102:7). Det sista uttalandet liknar ett kriterium som brukar användas för att skilja mellan historia och kulturarv – då betecknas historia som ”så som det verkligen var” medan kulturarv anses förmedla ”hur det borde ha varit”. Både historia och kulturarv bygger dock på tolkningar (se t.ex. Lowenthal 1998:102–113, 167). Det är i det här ljuset som jag förstår Österbottens regementes stora fokus på äkthet inom verksamheten – man inriktar sig på vissa utvalda aspekter av det förflutna – tidsmässigt avgränsat – som visas upp, och då är idealet ”så som det verkligen var”.

En lyckad verksamhet för medlemmarna i Hantverkaregillet Björken innebär att nya hantverksmästare lärs upp. De ser ett potentiellt hot i en utveckling där var och en själv får utnämna sig till mästare. Det skulle ta död på ödmjukheten inför lärandet och inför den egna kunskapen, menar de. De säger att det är fruktansvärt bra att veta att man kommer att bli bedömd av andra. Det ökar den egna ambitionen, så att man tränar lite till för att bli lite bättre. Gillesmedlemmarnas erfarenhet är att det är viktigt att man är tillräckligt många intresserade innan man försöker starta upp ett eget gille. Det är också bra att vara anknuten till en plats, så att man har ett ställe där man kan samlas. Spinnarmästare Barbro Heikinmatti påpekar också att det är viktigt att ha en fungerande terminologi – särskilt om man lär ut på distans. Hon förklarar att många äldre hantverk i dag saknar en etablerad terminologi. Om det har funnits en sådan så har den glömts bort. Hennes erfarenhet är att oklarheter i terminologin kan leda till att människor misslyckas – de förstår helt enkelt inte instruktionerna (IF mgt 2015/104:7–8).

För menuettdansarna i Jeppo innebär lyckad verksamhet att ”kunskap i” menuettdans finns kvar och utövas på lokalplanet. Som gott råd säger Christine Julin-Häggman att man inte ska tveka:

Först och främst, man ska bara starta. Jag är ingen folkdansare, jag är inte på det sättet någon sångpedagog, inte mitt gebit. Men inte kan det stoppa oss från att fortsätta i alla fall. Vi personer som finns så försöker tillsammans förklara och hjälpa varandra. Så det är nog bara att sätta igång. (IF mgt 2015/101:8)

Andra goda råd handlar om hur man lär ut praktisk kunskap. Man ska till exempel ha korta och intensiva övningar – längre än en och en halv timme orkar man inte. Det är också bra att prata medan man övar, så att man säger till just innan något ska hända – inte i efterhand. På så sätt lär sig barnen fortare, och man gör flera saker samtidigt så att man inte behöver bryta varje gång man vill säga något. Eldsjälarna konstaterar att Facebook är en bra

kanal för att sprida budet om att det är övning på gång. ”Och så måste man ha några riktigt galna idéer med dem så att [barnen] riktigt skärper sig. Att det här arbetar vi för nu.” (IF mgt 2015/101:3, 6, 8).

På frågan vad det värsta som skulle kunna hända är, svarar menuettdansarna med ett skratt att de måste hålla sig levande så länge som möjligt, att de måste lära ut så länge det bara går (IF mgt 2015/101:7). Jag tolkar svaret som att utläringen kunde hotas av avbrott i utläringen, vilket skulle leda till att den praktiska kunskapen om menuettdans med tiden skulle blekna bort ur bybornas minne. Projektverksamheten kring Jeppomenuetten är alltså i högsta grad inriktad på överföring och upprätthållande.

Äkthet, korrekthet och dokumentation

Problematik kring autenticitetskrav lyfts ofta fram då konventionen från 2003 diskuteras. Det handlar om att hänsyn inte tas till att immateriell kultur är en ständigt pågående process. (jfr Kirshenblatt-Gimblett 1998:64–65, 165–166). Oron säger snarast något om vedertagna arbetssätt för kulturvård, menar Laura-jane Smith (2006:111–112). Flera av intervju-personerna diskuterar dokumentationer samt korrekthet och äkthet i olika former, och de har väldigt olika förhållningssätt.

På frågan om man kan göra fel vid samspelet på Öppet hus svarar arrangörerna att det är fel att genom hög ljudvolym försöker tvinga de andra att spela en viss låt. Ett annat fel är att bryta systemet där låtvalet går runt i ringen. Däremot är det inga problem om deltagarna spelar olika varianter av samma melodi – då får någon annan säga att man har hört en annan version och spela den i sin tur. Eldsjälarna menar att en utgångspunkt för samspelet är att det existerar olika varianter av musiken, men att de nog fungerar ihop. Det är också fritt fram för stämmor och ackompanjemang och man får spela fel. Däremot ska man inte sitta med instrumentet i famnen utan att delta. Ibland kan det faktiskt låta ganska jåkligt och ibland låter det skitbra, säger arrangörerna,

men poängterar att toleransen är ganska stor vid träffarna (IF mgt 2015/103:3–4).

Även om principen är att noter inte används vid Öppet hus förekommer andra typer av dokumentation. En del deltagare skriver upp början av låtarna i anteckningsblock för att senare komma på hur de går. Under träffarna sitter sedan deltagare och bläddrar i sina anteckningsböcker medan de funderar på vilken låt de ska välja. Det är också vanligt att deltagare spelar in låtar som de vill lära sig eller öva på hemma. Detta är ett slags dokumentation för eget bruk, utan tankar på arkivering eller tillgängliggörande (IF mgt 2015/103).

Redaktionen för Murmursunds Allehanda berättar att de ibland får höra att de har helt fel då årsboken väl har kommit ut. De ser dock inte så allvarligt på detta utan menar att lokalhistoria fungerar så, att människor uppfattar saker och ting olika. Redaktionens utgångspunkt är att om man skriver om en händelse som man själv har varit med om så har man inte fel. Då är det en beskrivning av hur man själv upplevde det, men det kan finnas olika versioner av samma händelse. Redaktionen försöker ändå alltid kontrollera sanningshalten i texter innan de trycks.

Redaktionen har ett eget arkiv i föreningens utrymmen, där både material från äldre nummer och övrig dokumentation om byn finns. De ser arkivet som ett viktigt stöd för utgivningen av årsboken. Arkivmaterialet används för att kontrollera sakuppgifter, som inspiration till vad man ska skriva om och återpubliceras även för att skapa tematiska helheter (IF mgt 2015/105:1, 4, 6).

Hantverkaregillet Björkens medlemmar säger att inställningen till äkthet handlar om mänskliga egenskaper – det finns människor som är helt emot allt nytt, de som är för allt nytt och en tredje grupp som står i mitten och velar. Då det gäller hantverk finns det de som vill begränsa det till en viss plats och ibland också till en viss tid, vilket i sin extrema form innebär konservering. Spinnarmästare Barbro Heikinmatti berättar att hon brukar ställa

en rad frågor: vilken plats tycker du att traditionerna ska begränsas till, en by eller hela regionen? Hur ska man tänka kring impulser utifrån? Vad tror du har hittats på i Finland och inte finns annanstans? Och vid vilken tidpunkt är det slut, så att ingen utveckling har skett därefter? Frågorna visar hur svårt det är att definiera någonting som ”äkta” i praktiken. Berättargesäll Neppe Pettersson utgår från muntlig tradition och konstaterar att exakt samma sägen förekommer i hela landet, i hela Europa och även utanför. Så vad är nu äkta, frågar hon sig, och på vilket sätt lönar det sig att skära bort vissa saker? Hon kan förstås begränsa sig till berättelser upptecknade i Solf. ”*Men det är lite dumt om jag hittar en jättebra spökhistoria från Filippinerna. Jag kan ju fast säga att det hände i Solf, ändra detaljer*”, menar hon (IF mgt 2015/104:2–4). I dag sprids många impulser via Internet, medan hantverk tidigare spreds bland annat genom emigration, säger medlemmarna. Deras ståndpunkt är att traditionsspridning och impulser utifrån inte är nya fenomen även om vi i dag ser nya, snabba kanaler för spridning. Till exempel Facebook har blivit ett viktigt forum där verkligt intresserade individer får kontakt med varandra, och sedan träffas de *in real life* (a. a. 4–5).

För Österbottens regementets medlemmar är efterforskningar en utgångspunkt för verksamheten och en av hörnstenarna som gör att de kan hålla fast vid idealet att visa upp en verklighetstrogen bild av det historiska regementets verksamhet år 1803. De framhåller att det är viktigt med detaljerna, att de blir så rätt som möjligt. Det är detaljerna som gör det hela genuint, säger de. Då mat ingår i besöksprogrammet vill de till exempel kunna stå rakryggade och säga att så här åt man faktiskt som officer, det här är äkta. De utgår gärna från existerande menyer som skrevs ner vid en bestämd tidpunkt (IF mgt 2015/102:1, 7). Uppgifter som bygger på historiska dokumentationer kan därmed sägas vara verksamhetens rättesnöre.

Menuettdansarna i Jeppo säger att de har lärt sig att man inte ska bry sig om vad andra tycker utan bara ständigt fortsätta att göra sin egen

grej som man har brukat göra. Det håller de fast vid i utlärningen till byns barn. Man måste ha någon som ser på menuettraden och säger till då någon detalj behöver rättas, så att man till exempel kan diskutera var man ska hålla händerna, när man ska buga och hur man ska göra i polskan som dansas direkt efter menuetten. Eldsjälarna säger att man måste gå igenom detaljer hela tiden, annars ”fuskar” barnen. Dansarna berättar att dagens ungdomar saknar förebilder för sirlig och hövlig dansstil, så de tenderar att börja dansa som till popmusik – med ”en annan knyck”. Det måste man också påpeka, så att barnen förstår skillnaden (IF mgt 2015/101:5). Menuettdansarna vill upprätthålla den lokala dansstilen. Det innebär att det finns rätt och fel stilmedel inom dansen och facit utgörs av erfarna dansares stilideal.

Inom folkloristiken har man iakttagit ett spänningsfält mellan den variation som sker vid utövande och gruppens uppfattningar om hur utövande brukar eller borde utformas, så att traditionell kultur samtidigt kan beskrivas som både dynamisk och konservativ (se t.ex. Sims & Stephens 2011:81–82). Traditionell kunskap varierar ständigt, men det finns en mera konstant kärna i den som lever kvar. Ibland kan det handla om uttänkta strategier, att man medvetet försöker förändra och anpassa traditionell kunskap eller styra och fixera utövandet för att undvika förändring. Jag tolkar det här fallet som att man vill hålla fast vid den traditionella lokaltraditionen i utövandet, vilket innebär ett visst mått av konservatism – även om projekten i sig ofta är väldigt kreativa och nytänkande.

Avslutning

I den här artikeln har jag undersökt arbetsmetoder som på olika sätt anknyter till trygghet av immateriellt kulturarv. Jag har utgått från Unescos konvention för trygghet av immateriellt kulturarv från 2003. En effekt av att den implementeras är ökat fokus på olika slags insatser för trygghet. Genom att utgå från befintlig verksamhet, som passar in under konventionens definitioner även om det inte är den som inspirerat till aktiviteterna, har jag belyst olika arbetsmetoder och erfarenheter av

dem ur ett jämförande perspektiv. Jag har även intresserat mig för begrepps användningen och vad det egentligen innebär att trygga något immateriellt. Jag ser en skillnad mellan materiellt inriktat skydd eller konservering och att skapa förutsättningar för att upprätthålla immateriella kulturarv i form av föränderlig traditionell kunskap människor emellan.

Det är av stor vikt att lyfta fram olika kulturbegrepp i detta sammanhang och konstatera att immateriellt kulturarv utgår från att kultur förstås som en process. Då kan immateriellt kulturarv ses som traditionell kunskap med hög värdeladdning. Konventionen från 2003 uppmanar till att välja ut vissa kulturuttryck som särskilt betydelsefulla och sträva efter att upprätthålla dem. Min erfarenhet är att individer som arbetar i anslutning till tryggande också tenderar att göra så. Måttstockarna för dylika bedömningar är olika. Här har vi sett exempel på att kulturuttryck anses vara betydelsefulla utgående från uppfattningar om äkthet, som i att försöka återskapa ett visst ögonblick i historien. Andra intervjupersoner betonar de känslor som kulturuttrycket framkallar, som glädjefyllt samvaro genom utövande eller samhörighet genom ökade insikter. En annan aspekt som har framhållits är utförandets höga kvalitet.

Jag har låtit individer som är engagerade i upprätthållande av olika typer av traditionell kunskap berätta om sin verksamhet. Jag har inriktat mig på hur de gör i praktiken och hur de ser på tryggande inom verksamheten. De har delat med sig av sina insikter och erfarenheter – och det är utan tvekan så att jag har fått höra mycket entusiastiska individer inom respektive område förmedla stor klokskap. Intervjupersonernas engagemang för de kulturuttryck som de har tagit till ”sina” kan inte betvivlas. De är verkliga eldsjälar som satsar både tid och energi på att upprätthålla de aktuella kulturuttrycken. Detta implicerar att de upplever kulturuttrycken som betydelsefulla, och några av dem bekräftar också detta verbalt.

Alla intervjupersonerna säger att de arbetar med traditionell kunskap eftersom det är givande,

att det rör sig om ett djupgående intresse. Ingen förväntar sig att bli rik på den traditionella kunskapen, utan i stället handlar det kanske framför allt om en känsla av att man gör något betydelsefullt. Jag upplever att det stora engagemanget är ett resultat av detta, att man tycker att verksamheten är viktig och att den har ett mervärde.

Bland intervjupersonerna finns folk som inriktar sig på att upprätthålla ”kunskap i”, både genom överföring av praktisk kunskap och i form av vidmakthållen repertoar. Verksamhet med fokus på ”kunskap i” behöver inte innebära utlärnin, utan kan även erbjuda mötesplatser där kunniga individer tillsammans kan aktivera sin kunskap. Flera av utövarna av praktisk kunskap framhåller samvaro och glädje genom den traditionella kunskapen, men även stolthet över att vara en kunnig utövare nämns som en drivkraft. Andra intervjupersoner arbetar med att sprida ”kunskap om”, både i form av lokalkännedom och genom uppvisningar. För dem är efterforskningar och dokumentation viktiga grundbulvar i verksamheten, som de beskriver som ett medel att skapa förståelse och samhörighet. Det kan vara strategiskt för den här gruppen att framhäva sådana sidor i stället för att tala om glädje – då visar man samtidigt att verksamheten görs på allvar och är seriös.

Utövarna av praktisk kunskap är tydligt inriktade på att ”kunskap i” ska finnas kvar också i framtiden. För hantverkargillet och menuettansarna innebär detta systematisk utlärnin av praktisk – och ibland även tyst – kunskap. Öppet hus är däremot inte en arena för direkt utlärnin, utan där är det gehörsspel och traditionell repertoar som upprätthålls genom att deltagarna påminner om och delar med sig av låtar. Därmed kopplas ”kunskap i” också till minne. Man kan konstatera att de som vill överföra omfattande traditionell kunskap arbetar med många upprepningar och arbetsintensiva metoder. Hantverkargillet ambition är nya traditionsexperter, vilket innebär att djupa insikter i form av praktisk kunskap krävs. Öppet hus fokuserar däremot på lustfyllt samspel och insatserna som arbetsmetoden kräver är små.

Verksamheterna med inriktning på ”kunskap om” kan sägas ha en annan typ av upprätthållande som målsättning. Eldsjälarna framhåller förhoppningen att verksamheterna ska påverka (lokal)samhällets känslor och intressen, med resultat som gemenskapskänsla och historisk medvetenhet. Alla intervjuade inom denna typ av verksamhet ser dokumentationer som centrala. Årsboksredaktionen utgår från sitt arkiv, som fylls på varje år, medan regementet utgår från äldre dokumentationer som omvandlas till uppvisningar. Det är intressant att båda grupperna är inriktade på informations-spridning och ”kunskap om”, men samtidigt upprätthåller en hel del ”kunskap i”, som krävs för att genomföra den praktiska verksamheten. Detta var dock någonting som de tonade ner i intervjuerna eftersom de såg ”kunskap om” som det centrala.

I alla intervjuer diskuterades aspekter av variantbildning, äkthet och korrekthet. Eftersom arbetsmetoderna är olika skiljer sig också innebörderna av dessa begrepp från varandra, men det är upplysande att sammanföra de olika åsikterna. På Öppet hus utgår man från att det finns olika varianter av låtarna, men att detta inte är ett problem. Gillesmedlemmarna ser det som önskvärt att lärlingar anpassar eller utvecklar den traditionella kunskapen genom att sätta sin egen prägel på utförandet. Detta ligger i linje med deras stora fokus på kvalitet och skicklighet. Menuettdansarna är också medvetna om olika varianter av traditionell menuett och vill uttryckligen upprätthålla Jeppovarianten och en viktig aspekt av den utgörs av lokal utövandestil. Jag förstår deras förhållningssätt som nära sammanhängande med tankar om lokal identitet, så att traditionen tydligt framställs som deras egen, som separat från grannbyarnas varianter och som ett medel för samhörighet. Jag ser detta som exempel på olika förhållningssätt inom ett spänningsfält mellan traditionell kunskap som samtidigt konservativ och dynamisk.

Grupperna som arbetar med ”kunskap om” talar i stället om äkthet och synen på rätt och fel utgående från historien. Årsboksredaktionen förespråkar snarast ett slags subjektiv sanning, vilket innebär att varje persons upplevelser av en händelse ses som korrekta. Detta stämmer väl överens med åsikten att årsboken är fylld med människors minnen och erfarenheter. Regementet eftersträvar däremot att förevisa objektiv historia, om man så vill en ögonblicksbild, utgående från omfattande efterforskningar. Deras synsätt är att detaljer i verksamheten som skiljer sig från ”så som det verkligen var” år 1803 är fel. Det här är två helt olika förhållningssätt inom verksamheter som i övrigt har ganska många gemensamma drag. De har återupplivat den traditionella kunskap som de utövar, men säger själva att de inte ser sin verksamhet som bevarande.

Jag vill avsluta med några ord om konventionen för tryggande av immateriellt kulturarv och dess potential att påverka arbetet med upprätthållande av traditionell kunskap. I februari 2016 lanserade Museiverket en nationell förteckning över immateriellt kulturarv utgående från konventionens krav. I Finland baseras förteckningen på wiki-teknik, där alla kan bidra med förslag och lägga till egna texter eller bilder. Bland de cirka 20 kulturuttryck som förteckningen bestod av då den öppnades fanns den finlandssvenska menuetten i stort. I april lade sedan eldsjälarna i Jeppo till en egen text i förteckningen, som direkt handlar om utövandet i Jeppo (Museiverket 2016). Det betyder att menuettdansarnas verksamhet nu har en direkt förbindelselänk till implementeringen av konventionen från 2003 i Finland. Arbetet med att förverkliga konventionen ligger ännu i startgroparna och det är för tidigt att uttala sig om vad detta kan få för konsekvenser. Jag menar dock att det knappast är en nackdel att kunna hänvisa till den nationella förteckningen inom menuettdansarnas projektbaserade verksamhet.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Arkivmaterial

Åbo, Åbo Akademi	IF mgt 2015/103, Öppet hus för spelmän
Cultura, Folkloristiska arkivet	IF mgt 2015/104, Hantverkaregillet Björken
IF 2015/19	IF mgt 2015/195, Murmursunds Allehanda
IF mgt 2015/101, Menuettdansare i Jeppo	IF bnr 2016/001:3
IF mgt 2015/102, Österbottens regemente	

Internet

- Justitieministeriet 2013: Finlands författningssamlings fördragsserie 47/2013. (online) På: <http://www.finlex.fi/sv/sopimukset/sopimussarja/2013/fds20130047.pdf> (4.2.2016)
- Museiverket 2016: Wiki-förteckning över levande kulturarv. (online) På: <https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/> (4.2.2016)
- NE, bevara [2015]. Nationalencyklopedin, bevara. (online) På: www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/bevara (4.2.2016)
- NE, trädning [2015]. Nationalencyklopedin, trädning. (online) På: www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/tradning (4.2.2016)
- NE, upprätthålla [2015]. Nationalencyklopedin, upprätthålla. (online) På: www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/uppratthalla (4.2.2016)
- NE, vidmakthålla [2015]. Nationalencyklopedin, vidmakthålla. (online) På: [www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/vidmakthålla](http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/vidmakthalla) hämtad (4.2.2016)
- NE, värna [2015]. Nationalencyklopedin, värna. (online) På: www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/varna (4.2.2016)
- SAOB, bevara [2015]: Svenska Akademiens ordbok, bevara. (online) På: g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=1/29/166.html (4.2.2016)
- SAOB, konservera [2016]: Svenska Akademiens ordbok, konservera. (online) På: www.saob.se/artikel/?seek=konservera&pz=1#U_K1987_158500 (25.9.2016)
- SAOB, skydda [2015]: Svenska Akademiens ordbok, skydda. (online) På: g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=1/254/48.html (4.2.2016)
- SAOB, tradition [2015]: Svenska Akademiens ordbok, tradition. (online) På: g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=2/53/172.html (4.2.2016)
- SAOB, trygga [2015]: Svenska Akademiens ordbok, trygga. (online) På: g3.spraakdata.gu.se/saob/show.phtml?filenr=2/56/223.html (4.2.2016)

Tryckta

- Björkholm, Johanna, 2011. *Immateriellt kulturarv som begrepp och process: Folkloristiska perspektiv på kulturarv i Finlands svenskbygder med folkmusik som exempel*. Åbo, Åbo Akademi förlag.
- Björkholm, Johanna [2014]. Att iscensätt folkmusik som kulturarv i finlandssvensk kultur. Om performativitet i kulturarvsprocessen. I: *Muuttuva kulttuuriperintö. Det föränderliga kulturarvet*. Tytti Steel m.fl. (Toim.) Ethnos r.y., Helsinki.
- Deacon, Harriet J. & Smeets, Rieks, 2013. "Authenticity, value and community involvement in heritage management under the world heritage and intangible heritage conventions". I: *Heritage and Society*, Vol. 6 Iss. 2, s. 129–143.
- Gascoigne, Neil, & Thornton, Tim, 2013. *Tacit Knowledge*. Durham, Acumen.
- Gunnell, Terry & Ronström, Owe, 2013. *Folklore och Performance Studies – en introduktion. I: Folkloristikens aktuella utmaningar: Vänbok till Ulf Palménfelt*. Owe Ronström m.fl. (red). Gotland University Press 19. Gotland University Press, Visby.
- Gustavsson, Bernt, 2002. *Vad är kunskap: En diskussion om praktisk och teoretisk kunskap*. Skolverket, Stockholm.
- Hafstein, Valdimar Tr. 2004: *The Making of Intangible Cultural Heritage. Tradition and authenticity, community and humanity*. University of California, Berkley.
- Hafstein, Valdimar Tr. 2009: *Intangible Heritage as a List: from Masterpieces to Representation. I: Intangible Heritage*. Laurajane Smith & Natsuko Akagawa (eds.). Oxon, New York.
- Kaivola-Bregenhøj, Annikki, 2000. *Varying Folklore. I: Thick corpus, organic variation and textuality in oral*

- tradition*. Lauri Honko (ed.). Finnish Literature Society, Helsinki.
- Kinsey Adams, Linda 1997: *Etic/emic. Folklore, an Encyclopedia*. Oxford
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara, 1998. *Destination Culture: Tourism, museums, and heritage*. University of California Press, Berkeley.
- Lillbroända-Annala, Sanna, [2014]. Kulturarv som process och värdegrund. I: *Muuttuva kulttuuriperintö. Det föränderliga kulturarvet*. Tytti Steel m.fl. (Toim.) Ethnos r.y., Helsinki.
- McNeill, Lynne S., 2013. *Folklore Rules: A Fun, Quick, and Useful Introduction to the Field of Academic Folklore Studies*. Logan, Utah State University Press.
- Noyes, Dorothy 2009: Tradition: Three Traditions. I: *Journal of Folklore Research*, vol. 46, no. 3. Bloomington, Indiana University.
- Oring, Elliott, 2012. *Just folklore: Analysis, interpretation, critique*. Los Angeles, Calif., Cantilever Press.
- Selberg, Torunn 2002: Tradisjon, kulturarv og minnepolitik. I: *Historien in på livet. Diskussjoner om kulturarv og minnespolitikk*. Anne Eriksen m.fl. (red.). Nordic Academic Press, Lund.
- Sims, Martha C. & Stephens, Martine, 2011. *Living Folklore: An introduction to the study of people and their traditions*. Logan, Utah, Utah State University Press.
- Smith, Laurajane, 2006. *Uses of Heritage*. New York, Routledge.
- Strøm, Beate, 2013. Å være, kunne og gjøre. I: *Leve kulturarven!* Eivind Falk & Dag Feldborg (red.). Trondheim, Museumsforlaget.
- Turtinen, Jan 2006: *Världsarvets villkor. Intressen, förhandlingar och bruk i internationell politik*. Stockholm, Acta Universitatis Stockholmiensis.

SUMMARY

Safeguarding traditional knowledge.

On the protection of intangible cultural heritage

The article discusses existing methods of maintaining traditional knowledge in the Swedish-speaking areas of Finland. The implementation of the UNESCO convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage is currently underway in the Nordic countries. This has led to an increased focus on working methods that calls for an investigation of established modes of safeguarding. In this article, five different approaches have been examined through interviews with engaged individuals. The activities are: meeting points for practitioners, local history research and publication, apprenticeship, displays or reenactments, and an initiative with no connection to an association. The interviewees were the organizers of "Open House for Traditional Musicians", the editorial board of an annual publication concerned both with the past and the present of their parish, members of a craft guild, an association reenacting events of a specific historical regiment and a working group that uses recurrent projects to transmit traditional dance, as no dance team has existed in their village.

The interviews stress that different working methods focus on different types of knowledge, such as practical knowledge or know-how and awareness of the knowledge, i.e. know-that. The practitioners highlight the importance of social interaction through traditional knowledge as well as the joy of performing and of being skillful. The individuals concerned with awareness and historical investigations point out that local history is their great interest and that their efforts create understanding or a sense of belonging. The scope of the efforts vary greatly along with the ambitions – the guild aims at insuring new craft masters for the future and as a result has a very work intensive method, whereas the Open House requires very little organization as interaction through traditional music and maintaining a traditional repertoire is their aim. The views on authenticity vary greatly. However, all of the interviewees were very clear on the fact that they do not make much money on these activities – but they emphasize the importance of other types of rewards instead.

LENA MARANDER-EKLUND

”Mycket av det vi företar oss eller låter bli, är beroende av vädret.”

Engagemang i relation till väder

Inledning

Sommaren 2016 var vädermässigt förmodligen som den brukar i finländska förhållanden. I början av juli inföll en kallperiod då många inledde sina semestrar. I mitt Facebookflöde kommenterar en av mina vänner detta den 6 juli på följande sätt: ”Ett sådant väder!! Regn, 13 grader varmt, frisk vind... Morgondoppet isigt. Är det lika fruset i södra Finland, tro?” Inlägget på Facebook föranleder 20 kommentarer om vädret på olika platser i Finland. Den 10 juli skriver samma vän: ”Igår sken solen i [plats]. Vi var som lössläppta kalvar, tillbringade varje sekund utomhus, njöt och suckade var tredje minut över hur ljuvligt det var. Idag regnar det. Igen. Suck.” Inlägget på Facebook kan, enligt mig, tolkas som ett emotionellt engagemang gällande väder. Det första som tyder på ett engagemang är att vädret överhuvudtaget omtalas och beskrivs. För det andra anges uttrycket Ett sådant väder med dubbla utropstecken som ett sätt att förstärka och dramatisera det sagda. Dessutom används emotionsord som ljuvlig och stilmedel såsom suckar. Förutom att förstå inlägget som ett uttryck för engagemang kan det tolkas som ett sätt att kommunicera med fokus på sociala relationer. I denna artikel går jag inte in på väder som samtalsämne och utvecklar därför denna tanke inte här.

Under semestertid är många speciellt upptagna av vädret, när det är soligt och varmt men särskilt då det är kallt och regnigt. Vi följer med olika väderleksrapporter och -prognoser

samtidigt som vädret är oförutsägbart, det är som det är. Kortsiktigt kan vi inte påverka vädret. Samtidigt, eller kanske just därför att vi inget kan göra, engagerar vädret en del av oss mycket. Denna artikel kommer att handla om, vårt känslomässiga engagemang kring väder, det vill säga att vi intresserar oss så mycket för vädret samtidigt som få är direkt beroende av det. Alla människor är inte upptagna av väder men i min text kommer jag att fokusera på sådana personer som engagerar sig i och har åsikter om det. Inledningsvis behöver skillnaden mellan väder och klimat klargöras. Klimat avser temperatur, regnmängd och vind som mäts statistiskt över en längre period, flera årtionden. Väder däremot innebär förhållanden på en kortare tidsaxel, det vill säga väderförhållandena för dagen, veckan eller månaden (Karttunen et al. 2008, 110). Jag är inte intresserad av vädret i sig utan mitt fokus är upplevelsen av väder.

Varför då studera upplevelser av väder? För någon kan temat te sig betydelselöst, något som inte spelar någon roll. Jag menar dock att väder är kulturanalytiskt intressant av flera anledningar. För det första är analysen av det till synes oviktiga ett sätt att nå kunskap om rutiner och om en i många fall undflyende vardag (jfr Ehn & Löfgren 2012, 5). Trots att vädret är vad det är gör det något med oss och strukturerar vårt liv både när det gäller våra upplevelser av och relationer till naturen och de fyra årstiderna. Vi upplever naturen och landskapet via väder (Löfgren 2014, 259). För det andra spelar väder en stor roll i vad vi gör

och inte gör på ett vardagligt plan, såsom titeln på denna artikel aviserar (SLS 2303, 29). Då handlar det om vad vi företar oss på fritiden, när vi tar en promenad, spelar golf, åker på utfärd eller väljer att sitta hemma. Listan kunde göras lång och jag återkommer till frågan nedan. Men även på ett samhälleligt plan spelar det en roll hur vädret är. Jordbruket, byggbranschen och turismen är väderberoende för att nämna några exempel. I boken *When weather matters* (2009) behandlas vädrets betydelse för ekonomi, hälsa och säkerhet i USA men också i den övriga världen. När det kommer till intervädrets betydelse för fotgängares olyckor får frågan stor betydelse både gällande kostnader för sjukvård och intervåghållning och om hur dessa olyckor ska kunna undvikas (Eriksson & Sörensen 2015). Vintern 2016 blossade en engagerad diskussion om genusplogning upp, det vill säga en önskan om könskonsekvensbedömning av vinterunderhållet för att underlätta fotgängarna, som ofta är kvinnor, att ta sig till sina arbetsplatser (YLE.fi nyheter). Vädrets betydelse på ett samhälleligt plan går jag inte in på i denna artikel, men jag menar att det är viktigt att hålla i minnet att väder är av större betydelse än hur du och jag upplever vädret.

Som utgångspunkt för min analys använder jag mig av svaren på frågelistan Vackert väder idag! som jag utformade i samarbete med Svenska litteratursällskapets (SLS) arkiv vintern 2015–2016. Frågelistan, som presenteras nedan, behandlar människans relation till och upplevelse av väder. Syftet med artikeln är att analysera hur engagemang kring väder tar sig uttryck i frågelistsvaren. Min utgångspunkt är således empirisk. I min analys koncentrerar jag mig på svaren på frågorna om vad som uppfattas vara det perfekta vädret och att samla på information om väder. Engagemang förekommer också i andra svar, speciellt de svar där det efterfrågas erfarenheter av åska, storm och värmebölja och i viss mån i de svar som handlar om väder som samtalsämne och väderprognoser, men analysen av dessa svar utesluter jag i denna artikel och behandlar dem i ett annat sammanhang. Metodologiskt är jag inspirerad av kulturanalys vilket i detta

sammanhang innebär att väder ses som ett fenomen som strukturerar vardagen, precis som det gör i exemplet från Facebook ovan (Ehn & Löfgren 2012). Jag kommer även att studera användningen av dramatiska medel såsom emotionsord. Exempel på emotionsord¹ är att vara glad, lycklig och arg. Dessa är också exempel på så kallade stilfigurer som har som avsikt att visa på skribentens emotionella engagemang i texten (Ahmed 2004, 12; Melin & Lange 1985, 7ff). Teoretiskt använder jag mig av begreppet engagemang som presenteras nedan.

Engagemang

Enligt SAOL betyder engagera anställa, inblanda, få någon med sig, ta verksamt del i, intressera sig för medan adjektivet engagerad innebär att man är starkt intresserad (SAOL 13). Synonymer till engagerad är för det första fångslad, hängiven, absorberad, ivrigt intresserad, inblandad och invecklad och för det andra anställd, lejd, sysselsatt och upptagen (Synonymer.se). Det är ordets första betydelse som här är aktuell.

När man läser studier som behandlar engagemang kommer man lätt in på frågor om arbetsmotivation, medborgaraktivitet och pedagogik, exempelvis frågor kring hur man får anställda att intressera sig för sitt arbete, folk att rösta, och elever att lära sig något (se t.ex. Berglund 2010, Rosberg 2013). Arbetsvetenskapliga studier bidrar med att förklara engagemang genom att uppfatta det bland annat som hängivenhet och försjunkenhet. Enligt Richard Berglund kan engagemang i betydelsen *commitment* kopplas till identifiering, bindning eller åtagande medan svenskans ord engagemang syftar på lust eller personlig drivkraft (Berglund 2010, 44). Att vara engagerad i väder handlar då om ett starkt intresse, en drivkraft för ämnet och något som uppfattas som lustfyllt, det vill säga något emotionellt.

I pedagogiska sammanhang omtalas olika typer av engagemang. Det som utanför en lärandemiljö är av intresse är emotionellt engagemang, det vill säga ett affektivt tillstånd och beteende-engagemang som innebär en

delaktighet och uthållighet (Rosberg 2013, 5). Engagemang är således ett exempel på affekt. Affekt innebär ett slags sinnesrörelse, det som föregår en känsla. Emotioner kan ses som en kulturell tolkning av affekt (Thrift 2008, 221). Det affektiva tillståndet innebär ett mer eller mindre starkt emotionellt intresse för, i detta fall, väder. Enligt Sara Ahmed är analysen av stilfigurer, såsom emotionsord, ett sätt att undersöka texters emotionalitet (Ahmed 2004, 13). Beteende-engagemanget kommer jag att återknyta till i avsnittet om att samla på väderinformation. Det som jag däremot inte kommer att kunna ge svar på är varför en del människor engagerar sig i väder medan andra inte bryr sig om det överhuvudtaget.

Engagemanget i och intresset för väder är – naturligtvis – inget nytt fenomen. Vädret har påverkat människans liv och hennes fortlevnad eftersom jordbruk och fiske varit och är väderberoende. Redan Aristoteles (384–322 f Kr) bedrev systematiska studier av väder. Sedan 1600-talet har handboken *Bondepraktikan* använts för att förutspå väder (Cederqvist 2007). I 1700-talets England inledde samhällets ledande skikt ett systematiskt diarieförande av vädret. Målet med denna insamling var en önskan om att få bukt med en utbredd rädsla för extremt väder – något som tog fart efter en ödesdiger storm år 1703. Tanken var att visa att vädret som regel var gynnsamt och att fog för rädsla därför inte fanns. Förutsättningen för detta var, i upplysningstidens anda, förekomsten av mekaniska klockor och almanackor (Golinski 2003, 18ff). I mitten av 1800-talet började man göra systematiska väderobservationer och -prognoser i Norden. Meteorologiska institutet i Finland grundades 1881 och då ökade antalet väderstationer vilket medförde pålitligare väderprognoser (Heino 1994, 18). Himlen, himlakroppar och väder har också fascinerat människan i alla tider och folketro kring det har varit relativt utbrett, något som ett stort antal uppteckningar i folkminnesarkiv tyder på (Tillhagen 1991). Att notera väder har materialiserats i almanackor, loggböcker, arbetsböcker och väderböcker på väderstationer, lotsstationer, fyrar, båtar och bondgårdar (Heino 1994, 12ff). Väderstatis-

tik fördes på 1700-talet av vissa gymnasier och centrala väderfenomen kunde omtalas i kyrkböcker, vilket tyder på att företeelsen att på amatörbasis anteckna väder har långa rötter (*Historiskt väder*). Vädret är således kulturhistoriskt intressant.

Frågelistan Vackert väder idag!

Frågelistan utformades av mig i samarbete med Marika Rosenström på SLS arkiv. Jag kontaktade SLS arkiv eftersom arkivet har goda förutsättningar att nå ut till potentiella svarare dels eftersom de har ett aktivt meddelarnät, dels eftersom den traditionella frågelistan som publiceras i medlemstidningen *Källan* kan kompletteras med en webb-frågelista. Frågelistan bestod av åtta huvudfrågor. Frågorna handlade om (1) väder som samtalsämne, (2) det perfekta vädret, (3) åska, storm och värmebölja, (4) att spå väder, (5) väderprognoser, (6) att samla information om väder, (7) väder som nyhet och (8) klimatförändringen och dess följder. I denna artikel analyseras endast svaren på frågorna två och sex. Uppmaningen att svara på frågorna introducerades med hjälp av följande text:

Många av oss kommenterar vädret dagligen. Vi funderar på om det är varmare eller kallare än förra året eller i går, vi förfasar oss när det snöar eller regnar väldigt mycket men noterar också när det enligt vårt tycke är för varmt eller för kallt. SLS arkiv samlar nu in berättelser om detta och annat gällande ditt förhållande till väder. Vädret engagerar och väcker känslor. Vissa människor samlar information om dagens väder eller följer väderprognoserna extra noga. Andra iakttar moln och andra naturfenomen som ska säga något om kommande väder. Man kan också ha upplevt något fint eller något skrämmande i samband med särskilda väderförhållanden. Att vädret kommer att förändras på grund av klimatförändringen är något som vi hör och läser mycket om i dag. (SLS arkiv/frågelista)

Att väder engagerar och väcker känslor hos vissa personer var således en utgångspunkt eller kanske en förutfattad mening från min sida

eftersom jag är en person som engagerar mig i väder.

Frågelistan publicerades i SLS medlemstidning *Källan* 2/2015 och på SLS webbplats i december 2015 (SLS arkiv/frågelista). Medlemstidningen innehöll den aktuella frågelistan och nådde de cirka 450 personer till det meddelarnätet som SLS arkiv handhar i januari 2016. Meddelarnätet består av en femtedel män och resten kvinnor². För att ge frågelistan synlighet sattes länkar till frågelistan på SLS Facebook, och puffar sattes in i finlandssvensk media. Jag delade länken till frågelistan på Facebook och i april, då Marika Rosenström och jag noterade att det inkommit relativt få svar av personer födda på 1960- och 70-talen, uppmanade jag personer på Facebook i denna åldersgrupp att svara. Svarstiden förlades till den 15.4 men förlängdes senare till den 31.5.2016.

Totalt kom det in 75 svar³ vilket jag anser vara ett relativt gott resultat (SLS 2303). Av dessa var 17 män och 58 kvinnor. De flesta som svarat är från Österbotten och Nyland. Många av svaren är från personer födda mellan åren 1931 och 1955, men svar finns från personer i alla ålderskategorier. Den äldsta är född år 1921 och den yngsta år 1995. Svararnas yrken fördelas över en relativt bred skala. De är bland annat bönder, pensionärer, studerande, klasslärare, byråtjänstemän, företagare, försäkringsexperter och sjuksköterskor. Chefer och högre tjänstemän finns det dock färre av. 49 av svaren sändes in till SLS arkiv i pappersformat eller som textfil. 26 svar sändes in som svar på webb-enkäten. I bägge kategorierna finns både utförliga och kortare svar, men de mest utförliga svaren återfanns bland de skriftliga svaren, bland meddelare som svarar på i stort sett alla frågelistor som arkivet sänder ut och som reflekterar över frågorna som ställs (jfr Hagström & Marander-Eklund 2005, 21).

Det perfekta vädret

Delfrågorna till frågan om det perfekta vädret löd enligt följande: När anser du att vädret är bra? Gör du något speciellt i ditt arbete eller på din fritid när du anser att det är bra väder?

Vilken effekt har bra väder på dig?

Upplevelserna av väder är något vi har gemensamma erfarenheter av och som vi delar. En kvinna påpekar just detta att ingen kan undvika att påverkas av vädret, och att det därför intresserar många (SLS 2303, 51). Speciellt viktigt är vädret för dem som lever av jorden. T.ex. för höbärgningen behövs högtryck vilket gör att vädret följs med extra noga (SLS 2303, 54).

För många innebär det perfekta vädret sol och värme, kring 25 grader varmt (SLS 2303, 15, 16). Om detta skriver en meddelare: ”Det perfekta vädret är t.ex. plageväder. Klart solsken och svag vind” (SLS 2303, 4). Speciellt sommartid, på semestern är förväntningarna på ett perfekt väder, i betydelsen vackert väder, stora. I detta fall avses oftast sol och uppehåll. Om vädret inte är vackert uppfattas semestern som misslyckad (SLS 2303, 36). En del anser att ett perfekt väder är minst +30 grader och menar att det får man aldrig i Finland (SLS 2303, 28). Men det finns också personer som trivs med relativt svalt väder och menar att 10 grader sommartid är lagom för då slipper man svettas (SLS 2303, 10).

Det perfekta vädret innebär för många en viss måttlighet, det ska vara ”lagom” menar en kvinna som understreckat ordet för att betona det (SLS 2303, 48). ”Perfekt väder är mellan -2 och +23. Allt annat för kallt eller för hett.” (SLS 2303, 11). Det perfekta vädret är:

När det varken är för varmt eller för kallt. Ca 20 plusgrader, sol. Egentligen behövs inte ens solen. Bäst när man klarar sig i lätta kläder, utan solglasögon eller paraply, varmt men ändå så att man orkar göra saker. Jag blir på bättre humör av vackert väder. (SLS 2303, 52).

I materialet framkommer att väder ger människor anledning att klaga och förfasa sig över det. Vädret kommenteras med eftertryck oberoende hurdant vädret är: ”Oj, vad mycket snö, vad det är kallt idag, det är en ryslig blåst idag, eller nog orkar det regna, eller vad fint det är idag, eller det är så varmt, så man inte kan vara

Vintervy. Foto: Marika Rosenström

ute...” (SLS 2303, 3). Här används emotionsord som ett sätt att förstärka upplevelsen av vädret, ett sätt att reagera med affekt. På så sätt blir väder en kanal för våra känslor som eventuellt har helt andra orsaker (jfr Löfgren 2014, 259). I ett svar framkommer att människan aldrig är nöjd gällande väder. ”Ibland är det för regnigt, ibland för kallt, ibland för hett” säger en kvinna född på 1930-talet som anser att folk har kort minne gällande väder, eftersom de enligt henne glömmer det fina vädret och klagar på det dåliga (SLS 2303, 13). Vädret föranleder i sådana fall en jämförelse över tid samtidigt som få exakt kommer ihåg hurdant vädret var veckan eller året innan om det inte kopplas till en specifik händelse eller finns nedtecknat.

Vi jämför vädret över tid men också gällande plats eller region, precis som min Facebookvän som omtalas i inledningen, aviseras genom

frågan om det är lika kallt i andra delar av Finland som den ort där hen då befann sig. I frågelistsvaren omtalas detta som ett slags tävling som baserar sig på en jämförelse:

Den som har det kallast på termometern vinner, är en känsla man får när man ser hur vi försöker överträffa varandra med det lägsta gradtalet, antingen på FB eller i våra samtal. Förmodligen blir vi en aning uppiggade av stora ändringar i väderleken. Det händer något i våra liv. (SLS 2303, 29).

I ett annat svar framkommer också detta med att vi inte är nöjda med det väder som är:

Det är väl alltid fel väder?! Människorna är aldrig nöjda. Det är för varmt eller för kallt. För en är det för soligt, för en annan är det för regnigt. Det är skillnad på om du arbetar eller är ledig. Om du befinner dig i staden eller ute på landsbygden. Bonden är väl den som är mest beroende av vädret. [...] Önskevädret på landsbygden på landet är väl nog ändå sol, men inte för hett. Blåst som håller mygg och bromsar på avstånd. Ett stilla regn nattetid då höet är insamlat så torde alla vara nöjda. (SLS 2303, 40).

Det som inte uppfattas som ett perfekt väder innebär ett engagerat förfasande över för mycket av vare sig det handlar om sol, regn, snö eller blåst. Citatet ovan visar på att människor många gånger engagerat och med affekt klagar på vädret, men också att det spelar en roll var man är och vad man gör i olika väder. På sommarstugan är det viktigare med perfekt väder än i urban miljö. En man född på 1940-talet menar att han ”ger blanka fan” i vädret då han är i stan, medan han nogsamt följer med det på sin sommarstuga (SLS 2303, 10). För jordbrukaren är det viktigare med lagom perfekt väder än för den som arbetar i kontorsmiljö. En äldre man uttrycker sig så här: ”Under min tid som manschettarbetare påverkades arbetet föga av vädret. Det var ju mest inomhus i alla fall. Och resan till och från arbetsplatsen skedde oberoende av vädret – för min del oftast med bil” (SLS 2303, 41). I svaren framkommer även att det perfekta vädret är olika under olika årstider och föranleder att man företar sig olika

sysslor. På så sätt strukturerar väder framförallt ens fritid och inverkar på våra beslut om vad vi företar oss, såsom följande kvinna född på 1950-talet berättar:

Alla olika årstider har sitt perfekta väder: vinterns soliga, lugna, -5 gradiga – då är det perfekt att skida. Vårens soliga, lugna +15 – arbete i trädgården. Sommarens varma (mer än +20), lugna, klara – ut på sjön med båten. Höstens klara, soliga, lugna – promenader, krattning i trädgården. (SLS 2303, 63).

Äldre personer påpekar att vädret spelade mindre roll då de ännu var i arbetslivet eftersom: ”Man skulle till jobbet oberoende av om det var ymnigt snöfall eller -20 grader” (SLS 2303, 13). Som pensionär kan hon stanna inne om vädret är dåligt enligt henne. Sålunda struktureras personer utanför förvärvslivets liv mera av väder, både det som görs och det som inte görs, än för personer i arbetslivet. ”Väderleksförhållandena styr i hög grad mitt liv och ger det omväxling.” (SLS 2303, 13). Äldre informanter anser att halka vintertid är ett problem och är något som omtalas med affekt: ”Min stora skräck är att jag ska halka och skada mig, bli hjälplös och beroende av andra.” (SLS 2303, 30). Samma informant påpekar att hennes syn på det perfekta vädret förändrats genom åren. Som barn älskade hon sommarens sol och värme: ”... det kändes som om det bara var på sommaren jag levde” (ib.). Som ung älskade hon våren med dess ljusa nätter. I dagens läge anser hon att våren är krävande och hon önskar att sommaren ska ta slut eftersom hon anser att solen bränner och det blir tungt att andas. Nu är hösten hennes favoritårstid: ”Hösten kräver ingenting. Mörkret är skonsamt, jag får krypa ihop under en filt, gå i ide. Det är inte för varmt och inte för kallt”. (ib.).

Människor har olika uppfattning om vad som är dåligt väder och om det överhuvudtaget finns något som dåligt väder. En kvinna född på 1950-talet skriver engagerat och använder sig av emotionsord kring frågan och speciellt uttrycket ”det finns inget dåligt väder, bara dåliga kläder”.

Men visst finns det dåligt väder! Vem älskar att gå ut då det spöregnar vinden piskar en i ansiktet. Jag hatar uttrycket att det inte finns dåligt väder, endast dåliga kläder. Att klä på en massa extra kläder tar tid och medför extra besvär. Gummistövlar och regnjackor som är våta och smutsiga skall torka någonstans. Hundar som skall tvättas, torkas och kammade efter promenader i regn. (SLS 2303, 61).

Vi har som sagt olika relation till väder och specifikt vad som kännetecknar det av oss upplevda perfekta vädret. Det är inte alls så att alla önskar sol och värme hela tiden. En kvinna född på 1960-talet berättar om detta: ”Jag älskar kallt och snöstormar. På riktigt. Så dom flesta tycker jag är konstig...” (SLS 2303, 51). I svaren framkommer också att informanterna har olika relation till åska. En del älskar åska, andra är avvaktande gällande det medan andra är direkt rädda: ”Jag är rädd för åska, och också för storm, om jag är ute och tänker att jag kan få ett fallande träd över mig, eller ombord på en båt” (SLS 2303, 52). Men regn och åska kan också uppfattas som mäktigt: ”ju mera regn under åskväder så njuter jag förutom då som höet skall bärgas” (SLS 2303, 54). Eller som en kvinna skriver:

Jag tycker om när det åskar. Spänningen i luften har en lugnande effekt på mig. Jag känner mig glad och upprymd och lugn på samma gång när det åskar. Störtregn är besvärliga rent praktiskt, men jag är ändå glad när det regnar för det blir så skönt i luften efteråt. (SLS 2303, 61).

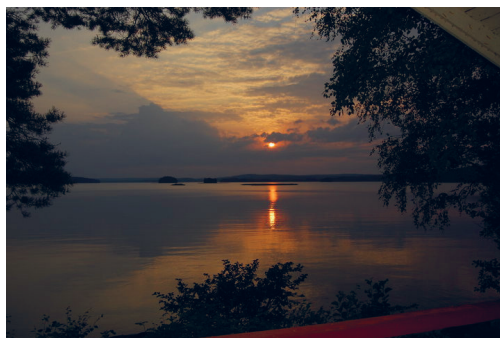
Att personer som uttrycker att de tycker om åska, regn och storm kan tolkas som ett uttryck av emotionellt engagemang, en affektiv relation till väder. I svaren framkommer också att vädret påverkar vårt humör och hur vi känner oss. Att vackert väder gör oss glada och positiva framkommer i många svar (SLS 2303, 3, 18, 35, 61). En man skriver om detta enligt följande: ”Sommaren gör att folk i Finland är mera öppna och glada [...] men under den kalla årstiden och speciellt här i [ort] sitter folk mest för det mesta inne och tjuvar”. (SLS 2303, 28). En helt annan fråga är att vi upplever att vädret påverkar vår hälsa. Det kan vara allt

från sjuka leder som mår dåligt av regn (SLS 2303, 8), att lågtryck ger huvudvärk (SLS 2303, 26, 75) till att högtryck förvärrar astma (SLS 2303, 23). En kvinna med reumatism talar om sin kropp nästan som en barometer och menar att hon ”vet redan på morgonen när jag vaknar om det är låg-eller högtryck” (SLS 2303, 59). Vädret både sitter i kroppen och påverkar den.

Att samla på väderinformation

Den andra frågan som jag behandlar i denna artikel handlar om att samla på väderinformation. De delfrågor som ingick handlade dels om huruvida dagens väder noteras, dels om dessa iakttagelser samlas på något sätt. Här kom jag att lägga märke till att det i materialet framkommer två typer av inställning till frågan. Den första inställningen är den att noterandet av väderiakttagelser inte är något de sysslar med, eller att väder inte är värt att notera. En kvinna skriver: ”Nej, jag samlar inte in information om väder. Det är nu bara något som jag inte är speciellt intresserad av” (SLS 2303, 15). En man skriver att: ”Livet är för kort för att börja fördriva tiden med personlig väderstatistik” (SLS 2303, 53). Här anges samlande på väderinformation som ett intresse eller tidsfördriv som i deras fall inte engagerar dem. En man omtalar att denna typ av privat information inte behövs, men menar att som hobby kan det vara roligt trots att den saknar praktisk nytta (SLS 2303, 28). Här kopplas noterandet av väder till oviktigt tidsfördriv och brist på nytta. Engagemanget i väder skulle ha varit lättare att berättiga om det kunde motiveras som nyttigt. Andra konstaterar kort och med eftertryck: ”Nej. Vädret kommer och går och är som det är!” (SLS 2303, 51). En yngre kvinna som inte samlar på väderinformation menar att ett specifikt väder kan leda till att hon gör en statusuppdatering på sociala medier men inget mer (SLS 2303, 65). En annan yngre kvinna anger att hon kan dela fotografier av fina solnedgångar och regnbågar på Instagram (SLS 2303, 67). Mitt material är inte tillräckligt omfattande för att kunna säga något om skillnader gällande hur väderiakttagelser noteras i olika åldersgrupper. Rimligt är

Solnegång på sommarstugan.

Foto: Lena Marander-Eklund

ändå att tänka sig att yngre personer använder sig av sociala medier för ändamålet snarare än almanackor, dagböcker och stugböcker.

Den andra typen av människor är de som noterar varje regndroppe eller solglimt i någon typ av dagbok. Naturligtvis finns även människor som sporadiskt noterar om vädret varit extremt eller om den första snön fallit ovanligt tidigt eller sent (SLS 2303, 12, 46). En kvinna som samlar på väderinformation berättar:

Dagligen skriver jag dagbok och börjar alltid med att anteckna temperatur, vindstyrka och om det är mulet eller solsken eller nederbörd. Det är intressant att läsa gamla dagböcker och jämföra ”klimatet” förr och nu. (SLS 2303, 20).

Att vädret noteras i en dagbok innebär att det lyfts upp och får status, att det görs till något viktigt för personen ifråga. Enligt historikern Jan Golinski innebar noterandet av väder, med början på 1700-talet, att det gjordes till något betydelsefullt. Att vädret diariefördes dag för dag förändrade människans relation till tid, och i förlängningen också hur de upplevde vädret (Golinski 2010, 77).

I vissa fall framkommer att personen ifråga noterat vädret länge: ”Skriver själv upp olika speciella vädertyper i min kalender eller nu för tiden i s.k. ’Stugboken’. Har gjort det sedan 1970-talet, fast i början mera sporadiskt.” (SLS 2303, 45). Att noteringarna görs i stugboken

torde innebära att det sker mest sommartid. ”Jag antecknar varje morgon temperatur, regn el. sol. Det roar mig att kontrollera hur det var ifjol osv.” Jan Golinski påpekar att notera väder varje dag kräver disciplin och att diarieförandet kan tänkas gå tillbaka på en äldre tradition av att föra väderdagbok som en slags disciplinerande övning (Golinski 2010, 84).

En informant har satt noterandet av väder i system i och med att hon påminner sig själv om väderiakttagelserna via sin mobiltelefon.

Ja, det är roligt att föra in väderiakttagelser i min tioårsdagbok. Jag har en färdigtryckt dagbok med plats för dagliga anteckningar för varje dag under tio år. Ju längre jag hinner i en sådan, desto mer intressant är det att titta tillbaka och jämföra t.ex. vädret, hur det var för ett eller flera år sedan jämfört med i dag. Särskilt intressant blir det vid viktiga dagar, som familjens födelsedagar eller julafton. Varje dag klockan 14 normaltid eller 15 sommartid har jag en påminnelse i min mobiltelefon om att anteckna dagens temperatur. Jag tittar alltid på samma termometer, den på köksfönstret. Då får jag eftermiddagens varmaste temperatur i skuggan. I dagboken skriver jag också om det varit sol, mulet, växlande molnighet, om det regnat, haglat, snöat eller om vinden varit särskilt kall eller hård. Dessa anteckningar är bara för mig själv, för mitt eget höga nöje. (SLS 2303, 52).

Här är det fråga om en daglig rutin som har rituella drag. I de svar där informanten meddelar att de samlar på väderinformation lyfter de fram att det är fråga om ett nöje, en hobby och att det för dem är intressant. Sålunda kan de som bokför dagens väder ses som ett slags amatörmeteorologer. På samma sätt som amatörornitologer kryssar av fågelarter, för amatörmeteorologer bok över väderfenomen (jfr Nylund Skog 2014, 309). De kännetecknas av en nästintill passionerad idé om att lista, förteckna och registrera fåglar respektive väder – ett affektivt engagemang. På så vis baseras noterandet av väder på en ordning och klassificering som kännetecknar eller åtminstone liknar vetenskaplig systematik, vilket i sin tur kan användas som motivering för att föra bok

över dagens väder. Intresset för meteorologi på hobbybasis är relativt stort. I Sverige finns en förening för väderintresserade personer, Väderbitarna (Väderbitarna.se). Hemsidan Finnish Lightning Center i Finland har sedan 2003 erbjudit information om stormar och åsknedslag och bilder på stormar kan publiceras i deras galleri (FLC.fi). Böcker på amatörbasis har publicerats, bland annat *Väderboken – Om konsten att förutspå väder* av Jan Danielsson (1999) och *Väderboken – mot en ny tid* av Stefan Lundberg (2008). Här bör noteras att fenomenet att notera väder inte på något sätt är nytt såsom jag redan flera gånger påpekat. I så kallade bondedagböcker från 1800-talet noterades förutom sådd och skörd också dagens väder (SLS 1494,Q). På fyrar har väderleken noterats sedan 1850-talet (Heino 1994, 16). De som idag gör anteckningar om dagens väder relaterar då till en gammal tradition om ett ordnat och i stort sett professionellt – men samtidigt på amatör- eller hobbybasis – samlande på information om väder.

Att notera information om väder är alltså dels en form av samlande, dels en hobby. Folkloristen Jochum Stattin påpekar att hobbyer blev vanliga i samband med att gränsen mellan arbete och fritid drogs. Hobbyer sågs som en motvikt till arbete, men samtidigt som något nyttigt, utvecklande och engagerande (Stattin 2007, 14–15). Samlande är en populär hobby och enligt museologen Susan Pearce sysslar var tredje västerlänning med det. Man väljer något föremål som man önskar samla på och ökar därefter samlingen (Pearce 1995, 3, 159). Samlandet är heller inget nytt fenomen och kan tolkas som individens personliga projekt och passionerade satsning (Pöyhtäri 1996, 1ff). Man kan samla på nästan vad som helst, frimärken, ölburkar eller postkort.

Enligt Sini Salminen (2011) är samlande en hobby som skänker samlaren en meningsfull sysselsättning, en känsla av kontroll och beständighet (Salminen 2011, 76). Samlandet engagerar och är meningsskapande. Ekonomen Russel Belk diskuterar vad samlande är och avser med det en aktiv, selektiv och passionerad process där föremål tagna ur bruk

förvärras för att ingå i en uppsättning av icke-identiska föremål eller upplevelser (Belk 2001, 67). Sett ur hans perspektiv är samlande av väderinformation inte ett egentligt samlande eftersom det varken är fråga om föremål eller upplevelser. Däremot menar jag man kan se på antecknandet av väder som en form av samlande eftersom det är aktivt, hängivet och uppfattas som en uppsättning av data som är intressant och viktigt för personen ifråga. Det är något som görs systematiskt och dagligen såsom exemplet ovan visar (SLS 2303, 52). Det kräver också engagemang gällande ens beteende. Det gäller att vara uthållig och orka hålla på med att fylla i sin väderbok. Detta kan tolkas som en för dem meningsfull sysselsättning, ett sätt att få kontroll över sin tillvaro och ett fenomen de inte rör över – vädret är ju vad det är – samtidigt som det ger en känsla av beständighet. Att kunna jämföra årets väder med fjolårets blir ett rituellt beteende som strukturerar vardagen. Samtidigt säger detta beteende något om personen ifråga. Att skriva upp vilket väder det är en specifik dag i en dagbok innebär ett sätt att skriva in sig i historien och det ger underlag för kompetenta diskussioner kring väder.

Man kunde också kalla dessa personer för väderbitare eller vädernördar. Båda begreppen har negativa konnotationer, ett skimmer av löje. En kalenderbitare definieras som en person som är överdrivet intresserad av kalendrar och annan statistik (ne.se). Även begreppet nörd uppfattas som en enkelspårig och något löjeväckande person (ne.se). Men behöver det vara negativt att intressera sig för väder, att ha samlande av väderinformation som hobby? Ser man till studier om fandom blir det uppenbart att vara nörd uppfattas som något positivt (speciellt när det gäller män). Det är fråga om en person som investerar tid på något specifikt som är av betydelse för dem. Å andra sidan är nörd, samlaren själv nöjd med sin roll (*Fan Culture* 2012, 9-10). Om någon undrar kan jag erkänna att jag själv är ett slags vädernörd, det vill säga jag antecknar inte dagens väder men följer noggrant med prognoser, sommartid flera gånger per dag. Samtidigt kan jag konstatera att jag inte är ensam om att engagera mig i väder.

Slutdiskussion

I denna artikel analyserar jag hur engagemang kring väder tar sig uttryck i svar på frågelistan Vackert väder idag! som distribuerades vintern 2015–2016 av SLS arkiv. Frågelistan resulterade i 75 svar skrivna både av SLS arkivs meddelare och av personer som svarat på webb-enkäten. I analysen har jag koncentrerat mig på svaren på frågorna om vad som uppfattas vara det perfekta vädret samt att samla på information om väder. Metodologiskt har jag använt mig av en analys av stilfigurer med fokus på emotionsord för att på så sätt kunna tolka om talet om väder kan ses som ett uttryck av affekt. Teoretiskt har jag använt mig av affektteori med fokus på begreppet engagemang.

Då vädret omtalas använder skribenterna emotionsord såsom ryslig, fint, älskar, hatar, njuter, tycker om, glad som ett sätt att dramatisera och understryka det sagda. Det innebär ibland ett viss mått av klagande eller ojande över vädret. Här bör göras skillnad mellan uttryck på en beskrivande och på en emotiv eller affektiv nivå. Om vädret omtalas som ”idag är det kyligt väder” tyder det på en beskrivande nivå, om uttalandet inte är tänkt att vara ironiskt. Det är ett påstående som säger något om vädret men däremot inte något om människans känslomässiga relation till det. Om vädret omtalas med hjälp av emotionsord som ”jag älskar/hatar kyligt väder” är det fråga om stilfigurer som tyder på affektivt engagemang eftersom det uttrycker personens attityd till det hen talar om. Även utrop eller så kallade interjektioner såsom oj eller fy som i ”oj, ett sådant kyligt väder” innebär, i detta fall, ett klagande genom språkliga uttryck som har en emotiv funktion, det vill säga en avsikt att åstadkomma ett intryck av en viss känsla (Jakobson 1974, 144).

Att kommentera väder innebär ett element av upprepning. Vi kommenterar vädret ofta dagligen som en del av vårt vardagliga beteende, ett slags vana eller rutin. På så sätt kan det ses som ett rituellt beteende som strukturerar vår tillvaro. Vädret påverkar vårt beteende, framförallt vår fritid, vad vi gör och inte gör oavsett

om vi gör med medvetet eller inte. Besvikelsen över en regnig sommar kan vara stor. Då spelar vädret en större roll än annars då man kanske inte ens noterar vilket väder det är. Vädret är kroppsligt eftersom det påverkar vårt humör och vår hälsa enligt informanterna. Att engagerat anteckna dagens väder är ett exempel på ett slags hobby eller beteende-engagemang som kräver både disciplin, en drivkraft och ett starkt intresse för ämnet. Personer som sysslar med detta är hängivna och intresserade medan andra anser att det är en fullständigt menings-

lös aktivitet. Att samla på väderinformation kan tolkas som ett sätt att få kontroll över ett fenomen man själv inte råvar på men som finns där hela tiden. Väder är en del av vår relation till och upplevelse av naturen. Men det är också ett sätt att på ett rituellt och intensivt sätt registrera delar av sin vardag. Diarieförandet av väder, som har professionella drag trots att det sker på amatörbasis, bygger på en lång tradition av att anteckna dagens väder. Att bokföra väder kan motiveras med nytta och nöje eller uppfattas som en passion eller ett engagemang.

¹ Analysen av emotionsord har jag presenterat utförligt i Marander-Eklund 2009.

² Carola Ekrem påpekar att antalet meddelare i dagens läge är svårt att uppskatta eftersom många som svarar endast gör det tillfälligt (Ekrem 2016).

³ I denna artikel hänvisas till svaren enligt signum och ett nummer på svaren (SLS 2303, 1 – 75). I skrivande stund är materialet ännu inte uppordnat på SLS arkiv. Svaren är aningen redigerade gällande stavning för att underlätta läsningen.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Opublicerade källor

Helsingfors, Svenska litteratursällskapet i Finland, SLS Arkiv, SLS 1494. Q Dagbok förd av bonden Fredric Anton Svanström
SLS 2303:1–75. Vackert väder idag!

Publicerade källor

- Ahmed, Sara 2004. *Cultural politics of emotion*. University Press Edinburgh, Edinburgh.
- Belk, Russel W. 2001. *Collecting in a consumer society*. London: Routledge.
- Berglund, Richard 2010. *Engagemang efterlyses. Hur tre tillverkande företag söker medverkan från sina anställda då de inför Lean*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Cederqvist, Jonas 2007. Vädrets vetenskap. I: *Populär historia* 8/2007. <http://popularhistoria.se/artiklar/vadrets-vetenskap/> (hämtad 7.8.2016)
- Danielson, Jan 1999. *Väderboken. Om konsten att förutspå väder*. Stockholm: Kunskapsförlaget Nordstedt.
- Ehn, Billy & Orvar Löfgren 2012. *Kulturanalytiska verktyg*. Malmö: Gleerups.
- Ekrem, Carola 2016. Att berätta eller rapportera sitt liv. Frågelistan i förändring. I: *Kirjoittamalla kerrotut. Kansatieteelliset kyselyt tiedon lähteinä*. Toim. Pirjo Korkiakangas et al. Helsingfors: Ethnos.
- Eriksson, Jenny & Gunilla Sörensen 2015. *Vintervädrets betydelse för att fotgängare skadas i singelolyckor*. Linköping: Vti.
- Fan Culture: Theory/Practice* 2012. Ed. by Katherine Larsen and Lynn Zubernis. Newcastle upon Tyne: Cambridge scholars publishing.
- FLC.fi <https://www.flcenter.net/info.html> (hämtad 11.8.2016)
- Golinski, Jan 2010. *British weather and the climate of enlightenment*. Chicago: University of Chicago Press.
- Golinski, Jan 2003. The weather in Eighteenth-century Britain. I: *Weather, climate, culture*. Ed. by Sarah Strauss & Benjamin S. Orlove. Oxford & New York: Berg.
- Historiskt väder*. Smhi.se. <http://www.smhi.se/kunskapsbanken/meteorologi/historiskt-vader-1.7110> (hämtad 22.8.2016)
- Jakobson, Roman 1974. *Poetik och lingvistik*. Stockholm: PAN/Norstedt.
- Karttunen, Hannu et al 2008. *Ilmakehä, sää ja ilmasto*. Helsinki: Tähtitieteellinen yhdistys Ursa.
- Hagström, Charlotte & Lena Marander-Eklund 2005. Att arbeta med frågelistor. En introduktion. I: *Frågelistan som källa och metod*. Red. Charlotte Hagström & Lena Marander-Eklund. Lund: Studentlitteratur.

- Heino, Raino 1994. *Climate in Finland during the period of meteorological observations*. Helsinki: Finnish meteorological institute.
- Lundberg, Stefan 2008. *Väderboken. Mot en ny tid*. Foto: Leif Weckström. Helsingfors: Scoop.
- Löfgren, Orvar 2014. Väderbitna landskap. I: *Naturen för mig. Nutida röster och kulturella perspektiv*. Red. Lina Midholm & Katarina Saltzman. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen.
- Källan* 2/2015. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Marander-Eklund, Lena 2009. "Kanske den bästa tiden i mitt liv". Analys av emotioner i ett frågelista-material om livet i efterkrigstidens Finland. I: *Tidskrift för kulturforskning* 4/2009.
- Melin, Lars & Sven Lange 1985. *Att analysera text. Stilanalys med exempel*. Studentlitteratur, Lund.
- Ne.se. Nationalencyklopedin, kalenderbitare. <http://www.ne.se> (hämtad 2016-08-16)
- Ne.se Nationalencyklopedin, nörd. <http://www.ne.se> (hämtad 2016-08-16)
- Nylund Skog, Susanne 2014. Jizz, drag och kryss. Tyst kunskap och naturupplevelse i fågelskådarens. I: *Naturen för mig. Nutida röster och kulturella perspektiv*. Red. Lina Midholm & Katarina Saltzman. Göteborg: Institutet för språk och folkminnen.
- Pearce, Susan 1995. *On collecting. An investigation into collecting in the European tradition*. London: Routledge.
- Pöyhtäri, Ari 1996. *Keräilystä kokoelmaan. Sosiologia ja filosofisia näkökulmia keräilyyn*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Rosberg, Christopher 2013. *Vad händer med engagemanget, cynismen och utmattningen i förändringens tid?* Lund: Lunds universitet.
- Salminen, Sini 2011. Postikorttien keräily ja taidepostikortti. Jyväskylä. Taidehistoria,
- Stattin, Jochum 2007. *Hobby-entusiaster och folkhemsbyggare*. Stockholm: Carlsson.
- SAOL 13. <http://www.svenskaakademien.se/svenska-spraket/svenska-akademiens-ordlista-saol/saol-13-pa-natet/sok-i-ordlistan> (hämtad 3.8.2016)
- SLS arkiv, frågelista. <http://www.sls.fi/sv/projekt/frage-lista-vackert-vader-i-dag> (hämtad 4.8.2016)
- Synonymer.se <http://www.synonymer.se/?query=engagerad> (hämtad 3.8.2016)
- Thrift, Nigel 2008. *Non-representational theory. Space, politics, affect*. London, New York: Routledge.
- Tillhagen, Carl-Herman 1991. *Himlens stjärnor och väders makter*. Stockholm: Natur och kultur.
- Yle.fi nyheter <https://svenska.yle.fi/artikel/2014/02/21/sfp-foreslar-genusplogning-i-helsingfors> (hämtad 10.8.2016)
- When weather matters. Science and service to meet societal needs 2009*. By Committee on Progress and Priorities of U.S. Weather Research and Research-to-Operations Activities, National Research Council, Division on Earth and Life Studies. Washington: The national academies press.
- Väderbitarna.se <http://www.vaderbitarna.se/index.shtml> (hämtad 11.8.2016)

SUMMARY

”Much of what we do or do not do is dependent on the weather”. Involvement in relation to the weather

This article deals with our emotional involvement with the weather, that is to say that we are very interested in the weather, however, very few are directly dependent on it. My starting point is empirical, and based on the responses to the questionnaire Beautiful Weather Today! distributed by the Swedish Literature Society’s archives in the winter of 2015-2016. The list of questions deals with peoples’ relationship to and experience of the weather. The purpose of this article is to analyze how peoples’ relationship with the weather are expressed in the answers to the questionnaire; such as what is perceived to be perfect weather and gathering information about the weather. Methodologically, I have used an analysis of stylistic figures with a focus on emotional words in order to interpret the discourse about the weather to see if it can be seen as an expression of involvement and affect.

When the weather is mentioned the writers use emotional words such terrible, fine, love, hate, enjoy, like, and happy

as a way to dramatize what is said. It sometimes means a specific complainant or objection over the weather. The perfect weather, according to the informants, means a certain amount of moderation, it should be comfortably warm. The weather structures our behavior, above everything else our leisure time, i.e. what we do and do not do. In the summer, the weather plays a greater role than at other times when you may not even notice what the weather is like.

Recording the day’s weather is a kind of hobby or behavioral commitment that requires both discipline, a driving force, and a strong interest in the subject. People who engage in this are dedicated and interested, while others believe it is a completely pointless activity. To make weather recordings can be interpreted as a way to gain control of a phenomenon that they themselves cannot regulate. Weather is part of our relationship with and experience of nature. However, it is also an intense way of recording parts of our everyday lives with ritual features. Making a diary of the weather is based on a long tradition, and can be justified as a benefit and enjoyment or as a passion or involvement.

MEDDELANDEN OCH ÖVERSIKTER

ANNE BERGMAN

Det vilda sökandet efter festtraditionernas ursprung

I anledning av min pensionering efter 40 år på samma arbetsplats, ordnade min arbetsgivare, Svenska litteratursällskapet i Finland, ett seminarium kring festforskning. Seminariet Fest i fokus samlade ca 70 deltagare och hölls den 15 april 2016 vid Svenska litteratursällskapet i Helsingfors. Artikeln nedan är en omarbetad version av mitt seminarieanförande.

Festforskning har upptagit en väsentlig del av mitt yrkesliv. Det var dock inte jag som valde festen utan festforskningen ”ramlade över mig”. Då jag anställdes vid Svenska litteratursällskapets Folkkultursarkiv i Helsingfors 1976 var det i första hand arkivarierna Bo Lönnqvist, Ann-Mari Häggman och Birgitta Karlsson som skötte frågorna om helgtraditionen. De försvann dock alla rätt snart från arkivet, men frågorna och journalisterna försvann inte. Tvärtom. Det var gröna vågens årtionde och allmänhetens ögon för folkkulturen hade öppnats. Någon vid Folkkultursarkivet måste ta sig an festseden. Det blev jag som började och så rullade det på.

Vi gick in i 80-talet. Traditionsvetenskapen hade ändrat riktning. Det var inte längre bara det gamla som var intressant, utan etnologer och folklorister började se mönster och traditioner också i samtiden, i alla miljöer och i alla grupper av människor. Också vi på Folkkultursarkivet samlade med stor frenesi in samtidsmaterial. Vi möttes dock ofta av förvånande kommentarer från allmänheten, som tyckte att det var märkligt att ett traditionsarkivs anställda forskade i samtidens kulturmönster.

Folkkultursarkivets stämpel av bara gråa stugor och vadmalskläder uppluckrades.

Men jag, som fick frågorna om helgtraditionerna, fick aldrig några frågor om samtiden, fastän också jag aktivt gått in för se vår egen tid i exempelvis jul och påsk.

Festseden och massmedierna

Det fanns vid den här tiden ett stort intresse från massmediernas sida för folkkultur, och alldeles speciellt var man intresserad av helgtraditionerna. Men vad ville de veta: Hur gammal är julgranen? Varför dricker vi glögg? Vad symboliserar påskharen? Varför äter vi julskinka? Journalisterna ville ha ett kort och koncist svar, ett ursprung. Ursprunget skulle ligga i en grå forntid, i vikingatiden, i Romarriket, i Egyptens religioner, i medeltiden. Och de ville veta vad allt symboliserade. Bara man fick reda på vad maträtten, prydnaden eller handlingen ursprungligen symboliserade, ”visste” man också varför vi i vår tid äter påskägg eller varför vi går till butiken och köper en julskinka.

Helgtraditioner och andra traditioner

Att frågorna kring helgtraditionerna var så anorlunda än alla andra frågor, gav mig ingen ro. När det gällde vardagslivet frågade ingen: Vad har stolarna för ursprung? Hur gamla är skjortorna? Vad symboliserar servetterna? Varifrån kommer hattarna? Vad är blåbärsopans ursprung och vad symboliserar den? Men däremot ständigt: Vad symboliserar påskharen eller dörrkransen? Varför dricker vi mjöd?

Jag började aktivt läsa de finlandssvenska dagstidningar, som kom till arkivet. Jag klippte ut artiklar, jag noterade på vilket sätt man talade om helgtraditioner i radio, jag gjorde fältarbete, intervjuade och fotograferade. Det var förbluffande saker man fick höra och se.

I tidningen Borgåbladet kunde man läsa: Julen firades bland nordborna under årets mörkaste tid. Freja – regnets, solens och fruktbarhetens gud – krävde ett offer i form av en galt för att ge god skörd. Så långt tillbaka går alltså seden med julskinka på julbordet.

Festhistoria fanns överallt. I ledare, kåserier, betraktelser, faktaartiklar, reklam, insändare, kolumner, informationsartiklar, överallt. Ett matrecept inför påsken i Hufvudstadsbladet, där man fick veta hur lammfilén bäst skulle tillredas, inleddes ändå med att först citera Andra moseboken, där det berättas om judarnas rituella offerande av påskalammet. Sedan konstateras att: seden att äta lamm under påsken är alltså 3215 år gammal och därmed en av våra äldsta mattraditioner.

Också sådana som inte skulle drömma om att skriva allmänhistoriska artiklar, kryddade sina texter med festseders historiska ursprung. Alla fick och kunde uttala sig. Trots de synnerligen skiftande tolkningarna av ursprunget förekom aldrig någon polemik om riktigheten i festhistorien. Inspiration till sådana ursprungstankar hittade skribenterna i 1800-talets evolutionistiska teorier. Evolutionisterna trodde sig ju kunna finna rester av fornnordisk religion i samtidens bondekultur.

Nutiden i historien

Jag blev helt förtvivlad och började reta mig på alla skriverier. ”Nej, det här stämmer inte, det är fel, jag måste förklara”, tyckte jag. Men 1989 hade jag och min kollega på Folkkultursarkivet Carola Ekrem farit till Budapest på folkloristisk världskongress, anordnad av International Society for Folk-Narrative Research, och kommit hem med många nya övertygelser i bagaget. Det nya som framför-

des där i föredrag efter föredrag var, att man aldrig ska reta sig på vad någon berättar, eller anse det ointressant eller oviktigt. Man ska i stället gå bakom orden och ta reda på vilket budskap de har. För allt, precis allt, som människor berättar innehåller ett budskap om här och nu (Bergman 1989).

Samtidigt började också historikerna tala om historiebruk, dvs. hur människor använder historia som ett verktyg för att föra fram och ge tyngd åt egna övertygelser.

Just det. Jag läste tidningarna med ny ögon. I tidningen Sydösterbotten fanns en ledare just före jul där skribenten ansåg att julrulljansen och julklapparna var en bra sak, för de fick samhällshjulen i rullning. Och den saken fick inte ifrågasättas eller kritiseras för julklapparna har ett bibliskt ursprung: de härstammar från de tre vise människors gåvor. Men inte långt därefter fanns det en insändare i Västra Nyland, som visserligen gav julklapparna samma ursprung, de tre vise människors gåvor, men som i sin tur påstod att eftersom julklapparna har ett heligt ursprung får de inte stå i kommersialismens tjänst.

Jag hade märkt att då man berättade eller skrev om helgernas historia fanns det oftast två olika tidsdimensioner. Dels fanns ursprungssökandet i fjärran tid och rum, dels beskrevs personliga minnen. Båda hade samma ”bevisvärde” i den historiska processen. Jag funderade hit och dit och försökte få någon ordning på begreppen. Jag gick in för att använda termerna ”den lilla traditionen” för de personliga minnena och ”den stora traditionen” för ursprungssökandet, men var dock inte nöjd. (Bergman 1987). Då jag 1995 fick möjlighet att komma med i det nordiska, folkloristiska massmedia-projektet Nostalg og sensasjoner samlade jag mina tankar i artikeln Finns det myter i dagstidningar? (Bergman 1995). Jag förstod då att de till synes både harmlösa och osannolika förklaringarna om helgernas historia var något större, något väsentligt för människorna i dagens värld. Det var en egen historieuppfattning, en syn som människor behövde för sin egen skull för att känna sig trygga.

Lineär och mytisk historia

Det sägs att vi i västerlandet har en lineär tidsuppfattning, dvs. att vi tänker oss att händelserna följer på varandra och att det som skett påverkar och vävs in i det nya. Det stod klart för mig att det inte gällde för helgernas historia. Här var en helt annan syn på det förgångna och de historiska förloppen. Helgtraditionernas historiska förlopp var enkelt, rätlinjigt och okomplicerat. Sederna hade uppstått en gång vid en speciell tid. De har levt sitt eget liv oberoende av samhällsförändringar och historiska förvecklingar och oberoende av människornas vilja eller aktiva insats. Forntid och nutid bands samman på ett fascinerande sätt. Våra festbruk, hade en direktkontakt till en forntid, en rot, ett ursprung.

Det är ingen lineär historia utan en mytisk historieuppfattning, eftersom man ser ett direkt samband mellan våra liv och händelser i en fjärran forntid. Det har betydelse för frågeställningarna. I den västerländska historiskrivningen följer man förloppen tidsmässigt bakifrån och framåt i tiden, från forntid till nutid, man följer en utveckling, tidens gång, medan frågorna om helgtraditionerna alltid går från motsatt håll. De utgår från vår tid och våra seder just nu, man går framifrån bakåt: ”Varför finns det påskhäxor? Varför äter vi lutfisk? Vilket är deras ursprung?”

Den här mytiska historieuppfattningen vad gäller festsed, var inget övergående fenomen utan under den tid jag varit på anställd vid Svenska litteratursällskapet, har den för varje år förstärkts och blivit allt mera dominerande. I dag, i internets tid, är den här typens historia mera utbredd än någonsin tidigare, i bloggar, i facebook, på hemsidor, i kolumner, och Wikipedia är fullproppad med rätlinjiga ursprung och symbolförklaringar till våra helgtraditioner. Julklapparnas ursprung är hedniska offerriter, dörrkransens och midsommarkransens ursprung finns i en symbolvärld av cirkelformer som berättar om beständighet och evigt liv och fornordisk religion kan ses i varje festpyl. Inte minst syntes den här synen under Folkkultursarkivets fältarbete på Åland 2005,

då jag undersökte turistguidernas berättande. Den mytiska historiesynen gav ålänningarna identitet och rötter, med midsommarstången som en hednisk fruktbarhetssymbol som flaggskepp. (Bergman 2008).

Det är inte bara i den digitala världen och den muntliga traditionen dessa florerar. Boken Julens symboler, skriven av Helen Egardt, utkom 2015 och där förs bl.a. risgrynsgroten, glögen, julklapparna och jultomten tillbaka än till Medelhavsländernas, än till Asiens högre religioner, än till nordisk förkristen religion och folketro. Ibland hittar författaren rötter till en och samma festtradition på vitt skilda håll och symbolförklaringarna är ställvis vidlyftiga och mångfasetterade. (Egardt 2015). I texter av det här slaget är det dock ofta svårt att avgöra vad som av författarna anser vara verkliga historiska samband och när man bara anser att företeelserna på ett mera allmänt plan har något slag av symbollikhet (Bergman 1995:80). Den här typens mytiska festhistoria rimmar i dagens värld väl med många andra samhällsfenomen, t.ex. vår tids många rörelser som tar fasta på mystik och meditation eller andra slag av självhjälpsmetoder.

Nyheter och moderniteter i helgtraditionen, finns de?

I december 2015 blev jag ombedd att hålla ett föredrag om jultraditioner vid Historiska föreningen i Helsingfors. Jag tänkte: ”Det här är ju historiker. De är ju vana att börja på 1600-talet och reda ut en utveckling. De om någon förstår det här”. Jag bestämde mig därför för att i mitt föredrag om julen fokusera på nyheter, dvs. stanna upp vid de tidpunkter då julen förändrades mest och fortast, då det kom in mest nytt i julen. Jag kallade mitt föredrag: Moderniteter och nya tänkesätt i julfirandet under 200 år. Och som underrubrik: Föredraget tar fasta på hur julen har omformats, hur nymodigheter har tagits emot och var julen befinner sig just nu i sin förändringskurva.

Men då mitt föredrag annonserades ut på Historiska föreningens webbsida fanns där ett tillägg efter min rubrik. Där stod: Varifrån

kommer våra jultraditioner och hur ”traditionella” är de egentligen?” Min rubrik uppfattades tydligen som oklar och måste förklaras. Den nya meningen passade ju dock inte alls ihop med mina. Och hur ”traditionella” är de egentligen? Här fanns dessutom en misstanke: ”tänk om allt inte är så gammalt”. Och de var historiker.

Då min kollega Carola Ekrem i februari 2016 berättade om Vändagen i radion (som Alla hjärtans dag kallas i Finland) redde hon ut hur den dagen introducerats i Finland. Hon berättade hur dagen blev känd i vissa kretsar i Finland under 1950-talet, hur dagen fick allt större synlighet under 1980-talet, och hur dagen fick sin egen prägel i vårt land och blev uttryckligen en dag för vänner. Yle (Finlands Rundradio) gör nuförtiden alltid intervjuerna också till artiklar på webben, och när intervjun publicerades där hade Carolas redogörelse fått ett tillägg, nu igen. Längst ner på sidan stod det: 600 år gammal helgdag: Den 14 februari blev en festdag redan på 400-talet då man inom den katolska kyrkan började fira helgonet Valentinus. Första gången som dagen kopplades ihop med kärlek och romantik tros vara i dikten *Parlement of Fouls*, som skrevs av den engelska poeten och författaren Geoffrey Chaucer år 1382.

Det finns mängder av ursprung till Vändagen på internet. Här hade man valt ut inte bara ett, utan två av dem.

Intresset för ursprung – en ny tradition

Varför har det blivit så här? Varför ser man så annorlunda på helgtraditionerna än på vardagsfenomenen? Om vi backar lite. I våra traditionsuppteckningar vid Folkkultursarkivet, insamlade i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, finns det inga som helst tankar om festseders ursprung. Historiska funderingar gäller andra saker: varifrån byar och berg och sjöar fått sina namn, hur kyrkan byggdes, hur byn befolkades; eller man berättade om krig och olyckor, eller om kungar och berömdheter. De s.k. upphovssägner, dvs. sägner som förklarar uppkomsten till olika fenomen

i världen, gällde i den gamla finska kulturen följande områden: rymden, jorden, växterna, insekterna, kräldjuren, det levande i vattnet, fåglarna, de fyrfotade djuren, människan, folk och språk, och kunskapen, dvs. t.ex. ursprunget till sången och mäns och kvinnors arbete. Festbrukens ursprung intresserade inte finnarna i den äldre folkkulturen, och inte finlandssvenskarna heller.

1965 sände Folkkultursarkivet ut en frågelista om julen, där man ville få beskrivningar av julen ”förr i tiden”. Den första frågan gällde julförberedelserna. Som svar på den frågan finns långa beskrivningar av hela höstens arbete, höstslakt och rökning och saltning av köttet, trampande av tarmarna för korvtillverkningen, ister- och talgberedningen och tvål och ljustillverkningen; här berättas hur man lade upp vedförråd för vintern och när skomakaren skulle komma och hur många par skor som skulle vara färdiga före julen. Allt detta är dock inte i egentlig mening julförberedelser. Julen var en period och en gräns i arbetsåret och årsrytmen. Fastän julens delikatesser och prydnader ibland dök upp i tankarna under hösten, kan man inte säga att man förberedde julfirandet hela hösten.

Julen – status, makt och protest

Julen var på den tiden inte en tid då man stängde in sig. Bland borgerskapet var under 1800-talet helgtraditionernas viktigaste funktion att vara en uppvisning i klass, status, ekonomiskt välstånd, samhällsposition och makt. Storslagen illumination, storslagna prydnader, ceremonier, delikatesser, överraskningar, men också gåvor till fattiga och underlydande hörde till borgerskapets tanke om överlägsenhet.

På landsbygden var det likadant. Bönderna visade upp sin status speciellt vid åkningen till julottan på julmorgonen, i form av illumination av hemgården och bjällerklang och vackra hästtäckan vid åkningen. Ståndmässigheten demonstrerades också i julaftonsfirandet i form av efterapningar av borgerskapets seder vad gäller prydnader, mat och ceremonier, och via generositet mot fattiga.

I den folkliga kulturen fanns dock dessutom vid alla helgtillfällen (och också vid t.ex. namnsdagar och bröllop) också en annan aspekt. De underlydande fick då demonstrera, ha en åsikt, vara elaka mot sådana man inte tyckte om, visa sin styrka mot dem som man var beroende av, via upptåg, illgärningar och skämt. Det förekom på olika håll t.ex. på julfest, tjugondagen, första maj och på påsken. Ibland riktades illdåden också mot de udda och svaga i samhället och hade då karaktär av mobbning och trakasserier.

1800-talets samhälle var ett samhälle där man hörde till en klass och ett skrå, med regler för samspel med andra skrå och kategorier av människor. Samspelet mellan samhällsgrupperingarna var starkt reglerat, men helgerna var på landsbygden den tid då gruppkonfrontationer och starka åsiktyttringar var tillåtna, utan att det blev några efterspel.

Festsed, demokrati, identitet och historia

Efter att ståndssamhället fallit sönder blev det annorlunda i 1900-talets kärnfamiljer med lönearbete, och med demokrati, klassutjämning och individualism som ideal. Ju längre in på 1900-talet vi kommer desto mera tappar helgerna sin funktion både som statusfester och som tider för tillåtna åsiktyttringar. Helgerna blev i stället individcentrerade. Idealkänslan vid helgtillfällena var att man kände att man hörde till ett sammanhang och att man trivdes med dem man umgicks med. Varje helg fick då också sin egen roll och karaktär (Bergman 1994). Helgerna och deras rekvisita och ceremonier blev någonting djupt personligt. Julgranen (liksom all annan helgerekvisita) säger något om den som klätt granen, det må sen vara en julgran designad för att matcha inredningen, eller en gran med minnesföremål på grenarna. I den snabba tekniska samhällsutvecklingen blev det helgtraditionerna och helgerna som blev den tid då man kände att det ändå finns en ryggrad, en lång historisk tradition. Och i denna långa historia fanns det egna livet och den egna barndomen med som en väsentlig och likvärdig del. Det var helgerna som började stå för det bestående, medan vardagen stod för samtid, framtid och utveckling.

För många människor i dag har uppfattningen om den långa obrutna historiska kontinuiteten i helgtraditionerna blivit en självklarhet, och den kan därför t.o.m. bli en del av festkänslan. Då Litteratursällskapet i Vasas 2011 hade en enkät om påsken skrev en 37-årig kvinna från Munsala, så här:

Påsken är några röda dagar som kommer ganska passligt på våren då man är trött och behöver vila upp sig från arbetet. Man hinner göra lite grejer som man inte annars hinner, äta gott och umgås med familjen. Jag tycker att dekorationerna mera är ett sätt att fira våren än att de hör ihop med den egentliga påsken. Äggen och kycklingarna och de nyutspruckna löven är ju alla symboler för våren och härstammar från hednisk tid, och har väldigt lite med den kyrkliga högtiden att göra.

Den festtradition som ingen talar om

Då frågeställningarna om festtradition alltid bara utgår från de specifika bruk som finns i dag, betyder det att många äldre i dag försvunna festbruk aldrig blir uppmärksammade. Och då vi dessutom så frenetiskt hakar upp oss på tidpunkt och dag, blir hela festhistorien skev. Jag kan därför inte låta bli att rada upp några festbruk som ingen människa pratar om i dag.

I parkerna i städerna fanns från maj till september vid varje utomhusfest vackra majstängar, som hade till uppgift att peka ut festplatsen, och bredvid stängerna fanns alltid lövsalar, uterum där nyförälskade kunde gömma sig. Under fastlagsveckan drog enorma karnevalståg genom städerna, med otaliga ekipage med uppställda kulisser, texter och utklädda figurer som tog ställning till politiska frågor och kommenterade samhällsdebatten. Och alla s.k. ryska berg, dvs. berg- och dalbanor, som byggdes upp till fastlagsveckan. Och konfettikastandet, konfettikrigen, på första maj och vid många andra tillfällen, både inom- och utomhus, en tradition som gatsoparna och restaurangägarna lyckades få slut på. Varje år pressas student-sången på första maj in i en ram, som om den varit statisk och från början sett i stort likadan ut som i dag. Det var i alla fall hornorkestrarna

som dominerade utomhusmusiken på första maj under hela 1800-talet, och studentsången hörde till hela våren. Studenterna skrålade och sjöng vårsånger, från mitten av april till slutet av maj på nätterna, på morgnarna och på kvällarna, i parker, på gatorna, i restauranger och var det passade. Vi söker ursprung till de julvisor vi sjunger i dag, men tar aldrig reda på att under hela 1800-talet var det Straussvalser och polkor och marscher och stråkkvartetter och operetmelodier som fungerade som julmusik, medan Hosianna och O helga natt lika väl också kunde sjungas i juli.

Samma samhällssystem som rådde under vardagen gällde ju också under helgerna. Klass- och ståndssamhällets många egenheter, där man i hög rad var hänvisad till kontakter och rekommendationer, och där ett gunstlingssystem rådde, skapade sina egna festtraditioner. Nyårsmottagningarna hemma hos inflytelserika personer blev snabbt en folkvandring av människor som ville visa upp sig. De blev snart så pinsamma och besvärande både för värd och för gäster, att det från 1840-talet började finnas en möjlighet att betala en slant till välgörenhet och skriva på en lista, där man undanbad sig nyårsmottagning. De ständiga danserna och soaréerna och maskeraderna, av en frekvens som man i dag inte kan tänka sig, blev emellanåt en pina och en plåga speciellt för kvinnorna, men de måste hålla ut för att deras äkta män, pappor och bröder skulle kunna träffa och komma till tals med de rätta personerna.

Festtraditioner som symboler för fest

Det var ett annat samhälle. I dag finns inte längre festrekvisitan till för att demonstrera rikedom eller ställning i samhället utan festrekvisitan och festmaten är i dag faktiskt

symboler för olika helger på ett sätt som den aldrig tidigare varit. Memma och påskharar symboliserar för oss påsk, och lutfisk symboliserar jul. Nu då jag arbetat med en bok om festseder har jag blivit övertygad om att man inte tänkte så för 150 år sen. Olika maträtter var inte symboler för vissa helger, utan det var säsong och årstid och tillgång och fest och vardag som gällde. Vissa maträtter kopplades visserligen ihop med visa helger, eftersom man då åt festmat (memma var påskens festrätt) men memma var också festmat under hela våren, också valborg. ”Vi bjuder på mjöd och memma” klingade inte alls konstigt. Och mjöd var hela vårens och sommarens läskdryck, liksom struvorna var festliga efterrätter eller finbröd under hela året, också på midsommaren. Glögg var en vinterdryck, som passade vid jul, men lika väl vid fastlagen eller på första maj då man var utomhus. Lutfisk åts vid jul och påsk och vid fina middagar, och likaså risgrynsgröt, av dyra importerade risgryn, var en förnäm festrätt vid fina kalas.

I dag är det annorlunda. För oss handlar memma och lutfisk inte om gourméträtter, utan de är identitets- och festsymboler som måste finnas för att skilja helgerna från vardagen och för att skilja helgerna från varandra. De ger oss en känsla av att ändå någonting är gammalt och bestående. Och hur är det då med alla ursprungsförklaringar? Det är lönlöst för historiker eller etnologer att försöka bekämpa den mytiska historiesynen (dvs. uppfattningar som att julsinken har sitt ursprung i en offergalt eller att påskharen ursprungligen symboliserade uppståndelsen) genom att framhålla att sådana tolkningar inte är vetenskapligt hållbara. De lever som folklöreberättelser och folklören rår ingen på. Människorna berättar det som känns relevant för dem själva, oberoende av vad s.k. experter kommer och påstår.

ARKIVMATERIAL OCH LITTERATUR

Svenska litteratursällskapets arkiv:

SLS 824. Hur firades julen förr? Folkkultursarkivets pristävling nr 8. Frågelista utarbetad av Olav Ahlbäck och Kurt Zilliacus, 1965. Helsingfors

ÖTA 261 Päsken. Webbenkät. Frågelista utarbetad av Katja Hellman, Meta Sahlström, Niklas Nyqvist, 2011. Vasa.

Klipparkivet om festsed vid Svenska litteratursällskapet, Helsingfors

Litteratur

Bergman, Anne, 1987, "Julen - tradition och förändring". I: *Svenskbygden* nr 8, s.192-194. Svenska folkskolans vänner. Helsingfors.

Bergman, Anne, 1990, "Folkloristik i nutid. Den internationella folkloristkongressen i Budapest 10-17 juni 1989". I: *Laboratorium för folk och kultur. Bulletin 1989*. Sektionen för folklivsforskning inom Föreningen Brage, s. 18-22. Helsingfors.

Bergman, Anne, 1994, "Tidningspressens bild av helgerna under året". *Budkavlen 1993*, s.19-38. Åbo.

Bergman, Anne 1995: "Finns det myter i dagstidningar?" I: *Nostalgi og sensasjoner. Folkloristisk perspektiv på*

mediekulturen, red. Torunn Selberg. NIF Publications nr 29. Turku.

Bergman, Anne, 2008, "En guidetur genom det åländska landskapet". I: *Tradition och turism på Åland. Att använda kulturarvet*, red. Yrsa Lindqvist. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.

Egardt, Helen, 2015, *Julens symboler*. Dialogos. Stockholm.

Ilomäki, Henni, 1982, "Syntykertomukset". I: *Kertomusperinne. Kirjoituksia proosaperinteen lajeista ja tutkimuksesta*, red. Irma-Riitta Järvinen, & Seppo Knuutila. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Pieksämäki.

ANMÄLNINGAR

Hur programmerare arbetar

Under de senaste decennierna har datorprogrammering och mjukvaruutveckling blivit viktiga praktiker i flertalet samhällen och länder. Genomslaget skiftar och utbredningen är fortfarande ojämn, men digitala infrastrukturer och det som krävs för att utveckla och underhålla dessa ser ut att bli alltmer viktigt. I detta framväxande landskap av teknisk och social förändring har nya organisationer och aktörer etablerat sig och fått centrala roller. Företag som Google, Facebook och Apple är svåra att förbise, och deras verksamheter handlar i hög grad om programmering och mjukvaruutveckling. Men framtagandet av digitala produkter sker också i alltifrån mindre spelföretag till företag som arbetar med jordbruk eller flygplansutveckling. Just mjukvaruutvecklingen i dessa senare branscher står i fokus för Espen Suensons avhandling *How Computer Programmers Work – Understanding Software Development in Practice*¹. Hur kan vi bättre förstå vad som är programmering i till exempel ett företag som jobbar med spel för bärbara digitala prylar som mobiltelefoner och hur arbetar människor med mjukvaruutveckling i branscher där säkerhet är en central faktor?

Avhandlingen är en kombination av ämnena datavetenskap eller programvaruutveckling (Software Engineering) och etnologi, vilket gör den till en avhandling med hybridkaraktär som har varit ovanlig i akademiska sammanhang. I regel så skrivs och bedöms avhandlingar inom ramarna för specifika akademiska ämnen och discipliner. I detta fall har avhandlingen ett

bredare flervetenskapligt anslag, som har skapat vissa möjligheter men också utmaningar.

Forskare från flera olika kultur- och samhällsvetenskapliga ämnen har studerat mjukvara under senare år. Angreppssätten har ofta varit tvärvetenskapliga och präglade av en mix av teoretiska och metodologiska traditioner. Föregångare som Marshall McLuhan och senare Friedrich Kittler liksom Donna Haraway har inspirerat till spekulativa och ibland provokativa forskningsbedrifter. Flera studier har kopplats till nya framväxande fält som STS (Science and Technology Studies, olika former för mediestudier liksom mjukvarustudier (Software Studies). Inom det senare fältet har forskare som Matthew Fuller och Lev Manovich varit tongivande. Suenson nämner några av dessa studier. Han tar dock sedan medvetet avstånd från dem och väljer en annan forskningsväg.

Suensons ambition har varit att bredda perspektivet inom disciplinerna etnologi och datavetenskap genom att fokusera på en ganska smal teoretisk del av etnologi som kombineras med traditionell hermeneutisk teori. Detta kopplas samman med en etnografisk undersökning liksom diskussioner kring programvaruutveckling. Det kan vara en utmaning att bedöma detta breda och flervetenskapliga angreppssätt. Det kräver en öppen läsning som har överseende med att Suenson inte analyserar eller problematiserar hur flera sociala och kulturella dimensioner påverkar materialet. Frågor om identitet, genus, maktförhållanden

¹ Espen Suenson 2015. *How Computer Programmers Work – Understanding Software Development in Practice*. Turku: Department of Information Technologies, Åbo Akademi. 287 pp. ISBN: 978-952-12-3225-1 ISSN: 1239-1883.

eller andra sociala dimensioner ställs aldrig. Avhandlingen utgör därför ett arbete som skiljer sig från flertalet samtida etnologiska studier av arbetsplatser, teknik eller professionella praktiker. Suensons avhandling bidrar dock med något annat, nämligen en rad tankeväckande kopplingar mellan discipliner, teorier och metoder som kan leda till öväntat kunskapsutbyte.

Metodologiskt har Suenson valt att inte använda teori i första hand för att utveckla begrepp eller för att utveckla nya teoretisk kunskap i mötet med det empiriska materialet. Istället tillämpar han kulturteori och hermeneutisk teori på det empiriska materialet på ett sätt som på sätt och vis påminner om kompatibilitetstester inom programutvecklingsvärlden. Det innebär en logik där några valda teorier testas för att se om de kan säga oss något om ett specifikt empiriskt material.

Med hjälp av Hans-Georg Gadamer's teorier och filosofiska arbeten om hermeneutik och retorik liksom kulturteori framförallt hämtad från etnologen Thomas Højrup tar sig Suenson an specifika programmeringspraktiker. Genom avhandlingen diskuterar Suenson kunskapsgapet mellan hur mjukvara och dess utveckling beskrivs och analyseras och vad som sker i det faktiska arbetet vid datorerna. Målet med avhandlingen är inte att direkt förändra mjukvaruutvecklingspraktiker, utan istället att hitta bättre sätt att beskriva hur mjukvaruprogrammerare arbetar.

Avhandlingen baseras på en jämförelse mellan två väldigt olika former av programmering, nämligen spelutveckling och så kallad *safety critical programming* som används i utvecklingen av mjukvara i branscher där säkerhetskraven är väldigt höga. Det handlar alltså om utveckling av upplevelser och nöjesprodukter liksom programmering av produkter där felaktigheter och brister i mjukvaran skulle kunna få oerhört allvarliga konsekvenser. Det mindre spelutvecklingsföretaget Tribeflame analyseras, liksom större företag som arbetar med *safety critical programming*.

En av de etnologiska styrkorna i avhandlingen är hur programmeringspraktiker diskuteras i delstudierna, speciellt i delarna om Tribeflame. Kapitel fem om spelprogrammering och Tribeflame är en etnografiskt intressant del av arbetet. Här blir Suensons etnografiska metod konkret, och den fysiska och materiella kontexten för arbetet med mjukvaruutveckling presenteras. Olika aspekter av programmeringspraktiker i detta specifika empiriska fält tas upp och diskuteras. Från ett etnologiskt och etnografiskt perspektiv kunde just kontexterna, situationerna, platserna och människorna inom denna specifika bransch gärna ha blivit ännu mer undersökta. Dessutom skulle denna typen av material från de andra branscherna, som arbetar med *safety critical programming*, ha stärkt avhandlingens etnologiska kvaliteter.

Även om analyserna av Tribeflame erbjuder intressant etnografiskt stoff, så försvinner en del av det detaljerade etnografiska materialet när mer generella antaganden görs om spelprogrammering. Suenson nämner att spelprogrammering har kopplingar till andra kreativa praktiker, men inga fler jämförelser eller mer utvecklade diskussioner förs om detta. Vad innebär det till exempel att ett företag som utvecklar spel måste förhålla sig till vad användare upplever som roligt (fun) eller underhållande och hur påverkar detta branschen och vad som händer i de specifika situationerna i kontoret? Likaså kunde betydelsen av ett centralt begrepp som säkerhet (safety) i relation till de andra delstudierna ha inkluderats i analysen för att bättre förstå just praktikerna i de branscherna. Hur kunde vi därigenom förstå programmering utifrån de väldigt olika kontexterna som undersöks i avhandlingen? Nu är dessa begrepp (fun och safety) sekundära i Suensons analys, istället läggs fokus på att programmeringen ska leda till användbara (useful) produkter (s. 203). Utifrån ett programutvecklingsperspektiv är detta förmodligen mest relevant, men från en etnologisk horisont vore det fruktbart att sikta på att öka förståelsen för hur programmeringspraktiker är sammanflätade med specifika kulturella kontexter.

Eftersom digital kultur och praktiker som programvaruutveckling och programmering sprids i mer eller mindre global skala är det viktigt med studier som testar nya kombinationer och provar nya vägar till kunskap. Suenson har provat en av dessa vägar. Avhandlingen bidrar till kunskapen om programvaruutveckling på ett intressant sätt. Det finns dock fortfarande en mängd vägar att välja för forskare

som vill lära sig om betydelsen av mjukvara i dagens och framtidens samhällen. Vi behöver fler studier som kan förena undersökningar av ny teknik med kulturella perspektiv och som kan utforska och analysera hur teknik som mjukvara designas, utvecklas, används, föreställs och förändras.

Robert Willim

Skrivet berättande

*Kirjoittamalla kerrotut*¹, en omfattande artikelsamling, utgiven av Finlands etnologförening Ethnos r.f., behandlar frågelistundersökningar ur olika perspektiv. Artikelförfattarna skriver om frågelistverksamhet i Finland utgående från historiska, framtidsinriktade och personliga erfarenheter. De ger tillsammans en rätt täckande beskrivning av de möjligheter och utmaningar som den här typen av insamlingsverksamhet för med sig. Samlingen består av en introduktion och tolv enskilda artiklar. I föreningen Ethnos tvåspråkiga anda har författarna i de flesta fall använt sig av sitt modersmål och två av artiklarna är således på svenska (Ekrem och Åström).

Introduktionen, skriven av redaktörerna, ger redan i sig en sammanfattande bild av hur frågelistverksamheten introducerats och implementerats på olika håll i landet. Redaktörernas erfarenhet återspeglas i texten som redan i det här skedet tar upp många av de teman som senare behandlas i artiklarna, även innan artiklar och författare presenteras. Den här typen av sammanfattningar brukar ofta ingå i t.ex. kurslitteratur, vilket förklarar djupet och bredden i resonemanget som kanske för den sporadiska läsaren kan te sig lite mastigt.

Boken är indelad i fyra delar där prof. Bo Lönnqvists artikel om Nationalmuseets tidiga frågelistverksamhet i samarbete med Fölisö-stiftelsen och Helsingfors universitet placerats i samma avdelning som introduktionen ”Etnologiska frågelistor som källor till kunskap”.

I den andra delen ”Etnologiska frågelistor som producenter av kunskap” tematiseras det praktiska arbetet med frågelistor i arkiv. Hanneleena Hieta behandlar Åbo universitets frågelistor och går in på de förändrade etiska kraven som man efter 1990-talet fått ägna allt större uppmärksamhet vid. Hon tangerar också enkäter på Internet som på gott och ont nog kommer att bli framtidens melodi. Carola Ekrem beskriver motsvarande process i Svenska Litteratursällskapets Folkkultursarkiv. Hon redogör rätt ingående för webbfrågelistornas uppbyggnad och struktur, en kunskap som i det här pionjärskedet är välkommen för läsare med intresse för frågelistor. En vanlig uppfattning i arkivkretsar är att skillnaden i längd mellan brev-, e-postlist- och webblist-svar är betydande, men Ekrem visar att så inte behöver vara fallet. Hon vill ändå tillsvidare betrakta webblistorna som ett komplement i verksamheten. Professorn i digital kultur vid Åbo universitet, Jaakko Suominen, går också

¹ Korhokangas, Pirjo; Olsson, Pia; Ruotsala, Helena & Åström, Anna-Maria (red.) 2016. *Kirjoittamalla kerrotut*. Kansatieteelliset kyselytiedon lähteinä. (Ethnos-toimite 19) Suomen kansatieteilijöiden yhdistys Ethnos ry. Helsinki. 454 s.

noggrant in på hur man i praktiken gör upp webbenkäter och i vilka sammanhang de lämpar sig bättre eller sämre än andra metoder. Texten kan här användas nästan som en handbok för den intresserade frågelistforskaren.

I de övriga delarna av samlingen ”Läsning av frågelistmaterial” och ”Vid tolkningens källor – tid och rumslighet” utgår författarna från egna erfarenheter och forskning kring frågelistmaterial. Pia Olsson vid Helsingfors universitet undersöker frågelistmaterial som en dialog mellan arkiv, frågelistans uppgörare och informanterna. Ofta finner man redan i frågeställningarna rätt bestämda uppfattningar om hurudana man vill att svaren ska vara. Pirjo Korkiakangas behandlar barnet i frågelistorna, både som berättare och beskriven. Andra författare går mer specifikt in på enskilda projekt. Timo Virtanen från Åbo universitet skriver om minnesprojekt under Åbo stads år som kulturhuvudstad och vilka andra betydelser och funktioner man kan ge sådana verksamheter frånsatt den att skaffa in forskningsmaterial till arkiven. Den starka nostalgin i frågelistans svar om sommarfirande har fått Aura Kivilaakso att återvända till materialet för sin pro gradu-avhandling. Hon konstaterar att det här sättet att beskriva sommartillvaron tycks falla sig naturligt för informanterna och t.ex. sommarbostaden blir ofta en sinnebild för ett gott liv. Anna-Maria Åström återvänder också till frågebrev hon arbetat med tidigare. Hon fäster sig vid minnesskildringarnas starka och detaljerade beskrivning av rummet och hur

det används som ett slags fästpunkter och behållare för det essentiella i barn och ungdomsupplevelser, men också hur de kan fördjupa bilden av den urbana miljön med olika aspekter av livet i staden.

En central fråga för hela frågelistverksamheten är om material som insamlats för speciella ändamål kan ge något för andra forskare som senare använder materialet. Flera av artiklarna tangerar den här frågan och i allmänhet besvaras frågan jakande. Enligt Bo Lönnqvist ger varje inlämnat svar en individuell bild av ett skeende som utvecklas i en skrivprocess utgående från minnen. De borde därför kunna användas på en helt annan nivå än den ursprungliga frågeställningen förutsatte.

Boken utgör i mitt tycke en välbehövlig sammanfattning av frågelistverksamheten i Finland men i ännu högre mån berör mig tankarna om hur frågelistmaterialet använts, kan användas i framtiden och hur forskarnas tolkningar spelar med i den här processen. Det är också första gången som webbenkäter på ett bredare sätt presenteras i etnologiska sammanhang. De traditionella postlistorna som i början av sin existens beskrevs som ett förmånligt sätt att skaffa stora forskningsmaterial, har ju i dagens småblåst börjat betraktas som ekonomisk barlast.

Niklas Huldén

Herrgården som kulturbygge

Herrgårdshistoria har under 2000-talet blivit ett populärt objekt bland våra yngre historiker, ett intryck ges nästan av att man ”upptäckt” något unikt. Kultur- och lokalhistoriker, etnologer och museifolk har ju skrivit om herrgårdar i hundra år, sammelvecket *Herrgårdar i Finland (1928-29)* är alltfört ett oslagbart dokument. Arbeten av Gabriel Nikander, Eino Jutikkalas avhandling 1932 och Olle Sirens Pernågoods är både metodologiskt och epistemologiskt givande, de har inspirerat till att de analytiska greppen har utvecklats vidare i ”Finländskt herrgårdsliv”, med djupundersökningen Karsby i Tenala (1978) och Anna-Maria Åströms avhandling ”Sockenboarne”, med exemplet godskulturen i Savolax (1993).

Under det senaste årtiondet har digra böcker givits ut om bl.a. Stensböle i Borgå 2004, Sarvax i Pernå 2009 och Strömma i Bjärnä 2013. Också avhandlingar och detaljstudier av sociala, högkulturella och genusrelaterade teman har skrivits. De nämnda är av antologikaraktär, en samling uppsatser av olika författare, envar med sin specialitet. Intrycket är stundom splittrat, man har tagit vad man kunnat få ihop, utan fördjupning och sammanhållande problematik. Även om läsningen kan vara intressant är upplägget ensartat, historiens klassiska: kronologi, förändring, orsak och verkan, godshistorien likadan för alla egendomar, även om ägarlängderna skiftar. Likväl kunde väl varje gård ses som unik i sig. Hur få fram särprägel, det fullständigt ensamma i sitt slag?

Sigbritt Backmans¹ synvinkel, att analysera gården som ett kulturbygge, är betydligt mera krävande. Den förutsätter att författaren genom mödosamt arbete under lång tid för-

värvar sig kunskap om och insikt i inre sammanhang, människornas tankevärld och spårar den kreativitet ur vilken kulturen spirar och tar form. För läsaren öppnas Hertonäs som en rik upplevelse – och därmed även den gamla Helsingebygden och Helsingfors öster om Brändö bro. Förutom att Backman är en eminent kännare av Mellersta Nylands folk och kultur har hon kunnat föra vidare metodiska grepp och analytiska aspekter ur sin tidigare bok ”Tidsresa med Svenska Odlingens Vänner i Helsinge” (2013), en föreningshistoria som i tidskontexten når vida utöver vad som vanligen skrivs.

Lantbruksrådet, fil.mag. John Bergbom, ägare till Hertonäs gods om ca 800 hektar, måtte redan i början av 1900-talet ha anat att herrgårdskulturen i Helsingforstrakten hade kommit till vägs ände. Staden expanderade, jordvärdet steg, mark för byggnader och industri behövdes, torpartiden gick mot sitt slut och gårdarna kunde inte konkurrera om arbetskraft med fabrikena. Som kulturhistoriskt intresserad utgav Bergbom 1910 en bok om gårdens historia, som sträcker sig till 1400-talet och som i senare tid blivit känd främst genom viceamiral Carl Olof Cronstedt. Då Helsingfors stad inte var intresserad av att köpa godset 1912 bildade Bergbom, jämte ledande personer i Brändö Villastad, bolaget Hertonäs gård 1916. På godsets mark växte på 1910- 1940-talen upp sommarvillor, industrier, en hamn, järnväg och på 1950- och 60-talen förorterna Hertonäs, Kvarnbäcken och Kasberget.

Bergbom hade för sig och makan Helena Gripenberg undantagit själva gårdsenheten med karaktärshus, arbetarbostäder och den stora parken. Huset hade Cronstedt, enligt ritningar

¹ Sigbritt Backman, *Hertonäs gård. Från sätierier till museum*. Utgiven av Svenska Odlingens Vänner i Helsinge r.f. Förord av ordföranden Mikael Westerback. Helsingfors 2015. 211 s. Rikt ill. ISBN 978-952-93-5461-0.

1815 av Pehr Granstedt, låtit uppföra ovanpå den keramikfabrik som officerare på Sveaborg anlagt på 1760-talet. Cronstedt var född på Botby gård och etablerade sig slutligt på Hertonäs 1813. Han anlade då även den stora parken i barock och engelsk stil, bevarad i ursprungligt skick, i dag enastående. Detta kulturarv ville Bergbom säkerställa när han testamenterade stommen, ca 14 ha, till den 1906 bildade kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner i Helsinge. Gården skulle bevaras som museum. Den 17 november 1917 blev Bergbom på gården mördad av rödgardister från Malm, en tragedi som väckte ytterst stor förstämning i vida kretsar - man visste att godsägaren velat gynna en bred allmänhet med fritt tillträde till parken. I dag har gården som granne den nya stadsdelen Hertonäs strand med ca 10 000 invånare, för vilka både parken och restaurangen Gamla Kvarnen i inspektorsbyggnaden är en oas.

Inventariet på gården omfattar både den Bergbomska inredningen och genom en större donation på 1990-talet också amiral Cronstedts möbler och ägodelar. Gårdens yttre har nu en pendang i det tidstypiska inre från över ett sekel. Fil.mag. Sigbritt Backman var under en lång tid intendent för museet, som även inbegriper Knusbacka friluftsmuseum från Box i Sibbo, en gård som på 1920-talet skulle bli stomme i ett planerat Svensk-Finlands museum. (Se John Gardbergs artikel i Budkavlen 1961-62)

Hertonäs-boken bjuder på en kunskapsrik läs-upplevelse genom en medryckande och elegant stil kompletterad av ett belysande, för det mesta unikt bild- och kartmaterial. I föreningens regi utkom ju 1916 Gabriel Nikanders "Byar och gårdar i Helsinge ffrån 1750 till 1865", ett också i nordiskt perspektiv banbrytande verk i sin kombination av fältforskning och arkivmaterial. Backman har utnyttjat Riksarkivets dokument från 1500-talet till 1800-talet, då släkten Bergbom tillträdde. Analysen och tolkningen är till en början kronologisk, från den medeltida frälsehistorien till det progressiva

1700-talet, då gården ingår i Sveaborgsofficerarnas entreprenörskap.

Men Backman fastnar inte på konventionellt sätt i mekanisk förändringslära och tidsperioder. Hon presenterar en mosaik där olika skeden existerar samtidigt, inflätade i och påverkande varandra. Cronstedts tid föregriper den Bergbomska eran, personhistorien och minnena lever kvar i konkret form: miljöns natur och historia, sägner om människor och parken, museihistorien sedan 1920-talet och - Cronstedt ånyo - då hans ättlingar donerade amiralens bohag och presentationen av huset blev fullödlig. I faktarutor presenteras, liksom även i den tidigare nämnda föreningsboken, specialstudier över detaljer, vilket ytterligare framhäver Hertonäs som en både märklig och mångbottnad kulturskapelse. Intrycket, som lätt kunde bli splittrat, hålls samman genom en skicklig integrering av den lilla historien i den stora, från den gamla Jägerhorn-adelns uppgång och fall, stadens handelsborgare och experimenterande "industriofficerare", till krig och förstörelse, kvinno- och sällskapsliv, folkskola och tidig plats för den finska filmen, finlandssvensk musei-ideologi och numera SOVs kamp för bevarandet och levandegörandet av gården.

Söker man efter en modern pendang är det fil.dr Alex Snellmans och fil. mag. Anna Ripattis 2015 av Kone-Stiftelsen utgivna bok om Munksnäs gård, ett verk där släkt och gårdsdrift, adelns yrkeskarriärer, markpolitik och stadsplanering flätas samman till en vävnad med annan färgskala än Hertonäs, men likväl med det privata och det offentliga som mönster. Här var det också ett ideellt samfund, Ete-läsuomalainen osakunta, som 1963 räddade gården från undergång. Denna bok är dock utgiven endast på finska och finns inte heller till salu.

Bo Lönnqvist

Naturkatastrofer

Naturkatastrofernas kulturhistoria utgör ämnet för Kyrre Kverndokks nya bok¹, ett område som ligger väl i linje med hans tidigare intresse för Förintelsestudier. I inledningskapitlet tecknas den vetenskapliga bakgrunden till naturkatastrofernas kulturhistoria, och problemställningen presenteras: hur katastrofen omvandlas till beskrivande text och bilder i medierna, hur offren skildras, och hur en relation mellan offren och mediepubliken etableras. Eftersom många naturkatastrofer inträffar i tredje världen finns det ett geografiskt och mentalt avstånd som måste överbryggas, och i boken undersöks hur detta går till, liksom hur människans makt och vanmakt tematiseras. Denna problemställning skrivs in i en bredare akademisk diskussion kring globaliseringsens historia; även om globaliseringen ofta framställs som ett helt nytt fenomen, unikt för vår egen tid, har den historiska föregångare, och därför har författaren valt att studera globalt medierat material, med en fallstudie från 1700-talet (jordbävningen i Lissabon 1755), en från tidigt 1900-tal (vulkanutbrottet på Martinique 1902) och den sista från 2000-talet (orkanen Katrina 2005). Skillnaderna mellan dessa katastrofer är många, men inspirerad av Isak Winkel Holms tankar om katastrofernas kulturella djupgrammatik, använder Kverndokk dem för att komma åt katastroftolkningarnas djupstruktur. Genom ett studium av naturkatastrofernas begreppshistoria, de narrativa motiv som bygger upp berättelserna om dem, och katastroferna som mediehändelser nystar författaren upp deras kulturella betydelser.

I de första tre kapitlen beskriver Kverndokk framställningen och förmedlingen av jordbävningen i Lissabon i det dansk-norska riket. Kapitel 1 behandlar nyhetsförmedlingen

på 1700-talet, med tidningar, pamfletter och skillingtryck i fokus. Därefter undersöker författaren hur de studerade texterna är uppbyggda: ögonvittnesskildringarna och deras särskilda sanningsanspråk, bibliska associationer till syndafloden och andra berättelser om undergång, vandringsmotiv kring förstörelsen av den portugisiska inkquisitionens hus. Under denna tid talade man dock oftast inte om katastrofer, utan om olyckor, i Lissabons fall inte sällan omtalat som Guds straff i den gammaltestamentliga anda som var förhärskande under tidigmodern tid.

Kapitel 2 är en närläsning av Christian Henrik Bierings dikt om jordbävningen, där händelsen beskrivs som Guds straff över världens folk: i dikten är Lissabon centrum i ett system av globala katastrofer, som alla inträffar ungefär samtidigt. Kverndokk visar hur dikten trots detta synbarligen rättframma budskap försöker balansera mellan en äldre religiös järteckentolkningstradition och den moderna naturvetenskapen, som hade andra sätt att förklara jordbävningen på. Kverndokk framhåller också, i likhet med vad idéhistorikern Kristiina Savin gjort för ett liknande källmaterial, diktens funktion som en form av luthersk meditation och bön. År 1756 togs jordbävningen upp i predikningarna den fjärde fredagen efter påsk, som var en allmän bot- och bönedag. Här fick jordbävningen mana till fromhetsfrämjande fruktan, och den emotionella närheten till offrens lidande som fanns i tidningstexterna förbyttes i en instrumentell behandling av de döda som gudomliga varnande exempel.

I kapitel 3 ställer Kverndokk Bierings dikt mot Erik Pontoppidans naturvetenskapligt

¹ Kyrre Kverndokk 2015. *Naturkatastrofer – en kulturhistorie*. Oslo: Scandinavian Academic Press. 300 s. III.

orienterade skrift om jordbävningen och andra liknande fenomen, som han försökte finna en gemensam förklaring till. Reinhart Kosellecks begrepp erfarenhetsrum och förväntningshorisont används för att påvisa vilken roll historisk föränderlighet kunde spela inom en eskatologisk ram. Pontoppidan ville inte betrakta jordbävningen som en spådom, utan betonade dess naturvetenskapliga förklaringar, samtidigt som han utgick ifrån att Gud i förlängningen hade ett finger med i spelet. I sin jordteori hävdade han att jordens inre bestod av hålrum där jordens inre eld härjade. Med tiden skulle intensiteten i denna jordens inre eld öka, och jordskorpan skulle slutligen kollapsa och världen förgås i en stor brand: geologisk tid länkades sålunda till Guds plan. De geologiska förändringarna kopplades också till människans moraliska förfall, varvid geologisk tid och historisk tid knöts samman. Hos Pontoppidan har Bierings atemporala och symboliska tolkning av jordbävningen ersatts av tanken på jordskalvet som ett nyckelskeende i jordens geologiska historia: det utgjorde startskottet för en alltmer accelererande geologisk förändring, som dock hade en definitiv temporal slutpunkt i världens ände.

I kapitel 4 undersöks huruvida vulkanutbrottet på Martinique den 8 maj 1902, då staden St. Pierre totalförstördes, kan sägas bilda en av startpunkterna för utvecklingen mot den globala byn, vars existens Marshall McLuhan ponerade på 1960-talet. Vid denna tid bands kontinenterna samman av telegraflinjer, vilket gjorde det möjligt att få nyheter från avlägsna länder snabbt. En känsla av samtidighet skapades, vilken också bidrog till att skapa en föreställd gemenskap i Benedict Andersons mening. I de norska tidningarna låg fokus dels på den rädsla vulkanutbrottet väckte, dels målade de upp ett större mönster av katastrofer, där vulkanutbrott på Martinique hade samband med andra vulkanutbrott och jordbävningar över stora delar av Karibien och Centralamerika. Katastroffören skildras olika beroende på om de är av europeisk härkomst eller inte, utifrån ett kolonialt perspektiv där européerna framträder som handlingskraftiga individer, medan andra

enbart är ett kollektivt ”de” utan egen röst. Katastrofen skrivs också in i en framstegsdis-kurs, där den kulturtrygghet dåtidens urbaniserade människor invagat sig i ställdes mot naturens oregelliga krafter. På så sätt förblev katastrofen ofattbar, ett framstegets *memento mori*.

Kapitel 5 belyser vulkanutbrottets estetisering och den skräckblandade förtjusning katastrofen väckte. Pompejis undergång år 79 e.Kr. fungerade som ett tolkningsraster, i enlighet med den kultstatus Pompeji åtnjöt vid denna tid. Motiv från skildringar av Vesuvius utbrott överfördes till beskrivningarna av St. Pierre, utan att nödvändigtvis ha någon motsvarighet i verkligheten. Här argumenterar Kverndokk emot David Lowenthals karaktäristik av den moderna historiesynen, att det förflutna uppfattas som väsensskilt från nuet: om så var fallet, hade Pompeji inte kunnat fungera som en modell för att förstå det mänskliga lidandet på Martinique. Kverndokk pekar på en komplexitet i föreställningarna om tid kring sekelskiftet 1900 som sällan uppmärksammas. Vulkanutbrottet på Martinique blev också föremål för katastrofshower, såväl i USA som i Norge. Carsten Borchgrevink gjorde stor succé i Norge med sina diabildsföredrag från en resa till Martinique i samband med katastrofen, och Kverndokk visar hur visuella katastrofframställningar började etableras som masskultur kring 1900. Denna katastrofkultur var sekulär, till skillnad från den under jordbävningen i Lissabon.

I kapitel 6 diskuterar Kverndokk den norska mediebevakningen av orkanen Katrina, som drabbade New Orleans den 28 augusti 2005. Författaren urskiljer två typer av berättelsemönster i rapporteringen om orkanen: ett med fokus på civilsamhällets kollaps, ett annat på social sårbarhet. Berättelser om plundring och våld var vanliga, och krigsmetaforerna fick tidigt insteg i den norska nyhetsförmedlingen. Kverndokk diskuterar rapporteringens vandringsägenlika kvaliteter, och relaterar dem till grundläggande kulturella föreställningar kring människans sanna – onda – natur som den kommer till uttryck vid katastrofer: na-

turkatastrofen är enbart en förutsättning för det egentliga dramat, det moraliska förfallets. Utifrån Kevin Rozarios distinktion mellan tanken på de moderna katastroferna som utvecklings- och förnyelsedrivande och katastrofen som en begreppslik omöjlighet i det moderna utvecklade samhället, visar Kverndokk hur motsatsen mellan sårbarhet och utveckling strukturerar våra katastrof-föreställningar. Eftersom USA betraktas som ett så utvecklat land, blev den sårbarhet som avslöjades efter Katrina en chock för världen. Samtidigt bottenade kritiken av den dåliga of-fentliga katastrofberedskapen i en tankemo-dell som betonade institutionell snarare än individuell ondska.

I kapitel 7 studeras hur Katrina vävdes in i en klimatkurs. Dels blev orkanen en vändpunkt i de amerikanska myndigheternas syn på global uppvärmning, dels förstärktes trenden att betrakta enskilda väderhändelser som ett utslag av denna uppvärmning. Därmed skrevs naturen återigen in i naturkatastrofernas förklaringsmodeller, samtidigt som natur och samhälle inte längre uppfattades som separata tolkningsfärer, vilket annars brukar anses vara fallet i det senmoderna samhället. Kverndokk menar att argumentationen kring Katrina som en direkt konsekvens av den globala uppvärmningen på många sätt liknar den tidigmoderna jär-teckentolkningens exempellogik, med extremvädetsbegreppet som sammanhållande kitt. Detta begrepp förvandlar enligt författaren olikartade händelser på vitt skilda platser till likartade exempel och tecken, det vill säga varningar om den dramatiska och katastrofala framtid som väntar oss. Klimatkatastrofen är en metafor som bygger på en apokalyptisk kurs, men till skillnad från det tidigmoderna bruket av denna kurs, är apokalypsen numera historiserad, en del av denna världens historia. Det innebär att Reinhart Kosellecks erfarenhetsrum (det förflutna) mer eller mindre har försvunnit, och upplevelserna i nuet blir en del av vår

förväntningshorisont (framtiden): framtiden används för att tolka nuet, som förstås som en påbörjad framtid. Som tidsdimension har nuet nästan uttraderats, bara framtiden är kvar.

I kapitel 8 summeras observationerna kring katastrofernas temporalitet, och Kverndokk pekar på de förändringar i katastrofrapportering och reception som följt med utvecklingen av digitala medier: numera rapporteras det nästan om katastrofer innan de ens har inträffat, av rädsla för att någon annan ska hinna berätta nyheten först. Detta leder till en ögonblickscentrering som kan vara både av godo och av ondo: mobilisering kan ske snabbare än någonsin, men katastrofer kan också förbli osynliga i det ständiga flödet av nyheter. Författaren belyser också, i Anders Ekströms efterföljd, hur transregionala föreställningar om katastrofer bidrar till att konstituera det som Ulrich Beck kallat räds-lans samhörighet i det senmoderna samhället. Som särskilt problematisk framstår katastrofkulturens dubbla potential: den kan uppmuntra till såväl identifikation och medkänsla som till distanserad kulturell konsumtion, där andras elände blir ett spektakel.

Detta är egentligen inte en lätt bok att recensera, eftersom den är så välskriven och genomtänkt att det inte finns något att klaga på. Kyrre Kverndokk ligger i framkant inom det framväxande fältet kulturvetenskapliga katastrofstudier, även internationellt sett. Särskilt diskussionen kring katastrofernas temporaliteter representerar ett signifikant framsteg i förståelsen av den kulturella konstruktionen av katastrofer, liksom resonemangen kring globaliseringens och risksamhällets förhistoria. Här bygger han skickligt på annan forskning och skapar något nytt inom katastrofforskningen.

Camilla Asplund Ingemark

Exotiska föremål och den vida världen

Verket är ett resultat av fil.dr. Leila Koivunens postdoktorala forskning¹ i museisamlingar i Finland som härstammar från länder utanför Europa. Hennes forskning berör i huvudsak Nationalmuseet samlingar och hon inkluderar även dess föregångare, kungliga Åbo Akademi och kejsrerliga Alexanders Universitetets samlingar. I hennes forskning fäster Koivunen uppmärksamhet vid hur samlingarna har uppstått och hur föremålen har presenterats för museibesökare. Koivunens empiriska material utökas av möteshandlingar, utställningsplaner och anteckningar som härstammar från det Finska missionssällskapet, Finska konstindustriföreningen och den Antellska delegationen. Den sistnämnda delegationen inledde sin verksamhet år 1894 och dess betydelse för utökandet av Nationalmuseets och Ateneums samlingar är betydande.

Enligt pärmtexten utgör Koivunens arbete den första omfattande forskningen som behandlar tillkomsten av samlingar som härstammar ifrån utomeuropeiska kulturer. Påståendet är inte grundlöst, eftersom den forskning som har gjorts över olika museisamlingar i Finland har ofta begränsats till att omfatta enskilda samlingar i deras kontext. Koivunens forskning är i detta avseende ett mera ingående försök att granska de utomeuropeiska samlingarnas betydelse i finsk museihistoria.

Tidsmässigt inleds Koivunens forskning på 1870-talet och avslutas på 1910-talet. Rent historiskt är detta en tidpunkt då den finska nationsbilden höll på att formas i skuggan av det ryska riket. Den gryende nationella ideologin återspeglades även i museernas insamlingsverksamhet. Koivunen menar att man i nutid lätt uppfattar den tidiga museiutvecklingen som en process med tydliga nationella målsättningar som i slutändan ledde till grundan-

det av Nationalmuseet. Detta antagande stöds av tidigare museihistorisk forskning som har granskat hur nationella ideal kom till uttryck i museets utformning under de sista åren av rysk hegemoni i Finland. Då man granskar denna process under en längre tidsperiod framgår det att en nationell ideologi i själva verket är frånvarande i den tidigare insamlingsverksamheten. Koivunen påpekar att museiutvecklingen inte kan uppfattas som en klar linearisk process utan snarare som en krokig väg som har formats av många yttre och inre faktorer. Åsikter och visioner hos personer verksamma inom museiverksamheten i kombination med övriga externa faktorer har betydande inverkan på insamlingen av föremål och utställningsverksamheten.

Bokens struktur

Koivunen inleder kapitel ett med att lyfta fram museihistorien som föregår 1870-talet, hennes egentliga startpunkt. I kapitlet behandlas år 1640 grundade Åbo Akademis museala samlingar som uppstod kring mitten av 1700-talet. Egentliga etnografiska samlingar uppstod förhållandevis sent och en vändpunkt utgjordes av två skilda donationer av Arvid Adolf Etholén år 1825. Etholén var född år 1798 i Helsingfors och var av borgerlig härkomst. Han var officer i det rysk-amerikanska kompaniet och medförde ett stort antal föremål från sina resor i Stilla havet och Alaska. Akademins etnografiska samling som dittills varit obetydlig växte kraftigt och i och med Etholéns gåva. Till följd av donationen skapades ett etnografiskt kabinett enligt tidsenliga förebilder i St. Petersburg, Köpenhamn och Uppsala. Etnografiska föremål från urbefolkningen i Alaska presenterades tillsammans med fornfynd från Egentliga Finland och Österbotten samt med fragment

¹ Koivunen, Leila 2015. *Eksotisoitdut esineet ja avarutuva maailma. Euroopan ulkopuoliset kulttuurit näytteillä Suomessa 1870-1910-luvuilla*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

från antika skulpturer. Enligt Koivunen blev universitetets samlingar under denna tid mera vetenskapliga och systematiska. Åbo brand 1827 förstörde hela samlingen och akademien flyttade till den nya huvudstaden Helsingfors. I det nya universitetet var man mån om att snabbt ersätta de förstörda samlingarna med nya. Samlingar ansågs då vara viktiga komponenter i den vetenskapliga utbildningen.

År 1841 blev den etnografiska samlingen ett eget etnografiskt museum i det nya Kejsarliga Alexanders Universitetet. År 1850 påbörjades arbetet med att indela samlingarna i enlighet med deras ursprung. Museets samlingar hade då utökats med föremål från Kina och Polynesien som hämtats av finska sjömän ombord på bland annat valfångstfartyg. Arbetet utfördes först av Henrik August Reinholm, en känd samlare av finsk folkdiktning. Henrik Johan Holmberg fortsatte med organiseringen av samlingarna år 1859. Holmberg hade själv vistats i Alaska och samlat en ansevärd mängd etnografiska föremål som dock sålts till museet i Köpenhamn. Holmberg åstadkom en katalog på drygt 1400 etnografiska föremål. Vid den tiden ordnades de inhemska samlingarna skilt från utländska föremål. De utländska föremålen unika utseende och ursprung var ett skäl till att man valde införliva dem i offentliga samlingar även om de inte användes för universitetets egen undervisning. Universitetets samlingar var tillgängliga för publiken år 1857.

I kapitel två berör Koivunen museiutvecklingen mellan åren 1875 och 1914. Under denna tidsperiod fick de finsk-ugriska samlingarna en större betydelse i det etnografiska museet. Fjärran asiatiska folk blev även omfattade i ett upplevt finsk-ugriskt ursprung. Samlingar från övriga folkslag och länder upplevdes som intressanta idékällor för konstindustrin och föremål som samlats av finska missionärer fortsatte att utöka museets samlingar.

Det etnografiska museet flyttade till den nya Arppeanum-byggnaden 1872. År 1893 sammanslöt det historisk-etnografiska museet med studentföreningarnas folkliga samlingar. Vid denna tidpunkt erhöll även det finska stor-

furstendömet en stor donation av Herman Frihof Antell. Nationalmuseet som då höll på att grundas erhöll nu en ansevärd samling av föremål som samlats av Antell samt även finansiella medel att komplettera samlingarna med riktade inköp.

I kapitel tre berörs 1910-talets händelseförlopp. Den Antellska donationen möjliggjorde en fortsatt systematisk föremålsinsamling från olika håll i världen, även om fokus för nationalmuseiprojektet låg i insamling och uppvisning av inhemska och finsk-ugriska samlingar. Vid denna tid började man även kalla de utländska samlingarna för den exotiska avdelningen för att åtskilja de som främmande upplevda föremålen från de finsk-ugriska och inhemska. De exotiska samlingarna ordnades till en utställningshelhet som dock aldrig öppnades för publiken. Då Nationalmuseet öppnades för publiken år 1916 fanns den exotiska samlingen i ett lager i källaren. Endast ett fåtal kinesiska och japanska föremål fanns till påseende för publiken. Den exotiska avdelningen flyttades upp till museets vind med planer på att visa den för publiken, men den planen besannades aldrig. Nationalmuseet blev därmed en skådeplats för inhemska föremål och inhemsk historia.

Det exotiska som begrepp i det museala

Det exotiska är ett viktigt begrepp i Koivunens forskning. Det exotiska är kopplat till den upplevda "andra", det främmande, det utländska, primitivismen, orientalismen och tropikalismen. Det exotiska existerar därmed inte som sådan utan är en social konstruktion. Koivunen framför fem olika sätt att förklara och ge innebörd åt föremål som härstammar från främmande kulturer. Det första berör bredden på kunskap man har om det exotiska föremålet. Sättet hur ett föremål presenteras och framläggs konkretiserar bredden på kunskapen och återspeglar därmed presentatörens bildningsnivå och förståelse - eller oförståelse för främmande folk.

Det andra sättet att granska exotiska föremål är att se dem som barriärer mellan det som tillhör vår kultur och det som är främmande. Denna gräns är dock inte statisk utan glidande. Folkslag

i Sibirien som tidigare uppfattades som främmande blev inkluderade i det finska folkets historia tack vare den finsk-ugriska forskningen.

Ett tredje sätt att motivera hur exotiska föremål framläggs är att använda dem för att beskriva de utvecklingsstadier olika folk befinner sig i. Det exotiska blir därmed ett uttryck för det primitiva. I det ingår ett medvetet undvikande att jämföra inhemska föremål med de exotiska. Detta återspeglade eventuellt tanken om att finländarna stod ovanför de primitiva folkslagen.

För det fjärde har exotiska föremål även upplevts som nyttiga för den inhemska konsten och konstindustrin. I synnerhet japanska föremål har setts som förebilder och inspirerande i deras skönhet.

Det femte sättet att granska exotiska föremål är ur deras värde som statusobjekt. En samling av exotiska föremål är ett tecken på välstånd och rikedom och återspeglar dess innehavares ställning som en upplyst världsomseglande.

Avslutning

Koivunens bok är en omfattande studie i finsk museihistoria och lyfter fram den mu-

seala utvecklingsprocessen som ledde till grundandet av det finska Nationalmuseet. Boken är över 300 sidor och Koivunen fyller sidorna med mycket innehåll och information. Eftersom det rör sig om en akademisk publikation kräver boken en viss förhandskunskap av läsaren. För en som inte känner till finsk museihistoria kan boken vara svår-läst. Dessvärre har den fina boken drabbats av ett irriterande stavfel i rubriken på bokens pärm, år 1910 är felaktigt skrivet som 1920. Koivunens fokus finns i de samlingar som uppgick i Nationalmuseet och därmed behandlar hennes bok inte de etnografiska samlingar som uppstod i gymnasier, skolor och i mindre museer kring mitten av 1800-talet. Ytterligare forskning behövs för att få ett grepp om de händelseförlopp som under 1800-talet ledde till grundandet av flera mindre museer och samlingar utanför universitet. Koivulas verk banar vägen för ett nytt sätt att granska tidig finsk museihistoria genom det intensiva insamlandet av föremål från främmande kulturer som i ett senare utvecklingsstadium stämplades som exotiska och främmande.

Marcus Lepola

Framtidskuster

Framtidskuster¹ är en antologi om förändringar i kustsamhällen, primärt i Sverige, men också i Norge och Danmark. Gemensamt för de beskrivna samhällena är att de förändras utgående från näringsstrukturer och ekonomier, baserade på fiske och eventuellt handel inklusive transport av industriprodukter, till ekonomier, baserade på en komplex struktur av materialitet, upplevelseekonomi och livsformsutlevelser. Till det kommer att dessa

samhällen mer än tidigare har fått en funktion som sociala fora. Visuellt kan alla och envar konstatera förändringen som visar sig med den ökade utbredningen av de så kallade *waterfront*-områdena, med bl.a. bostadshus placerade längs en kaj.

Framtidskuster är ett EU-Interreg-projekt som ”mellan 2010 och 2012 inventerat villkoren för hållbar kustutveckling i syfte att bland annat

¹ *Hållbar utveckling i kustsamhällen*. Redaktörer Cecilia Fredriksson & Mia Larson. Göteborg: Makadam förlag, 2013. 318 sidor. ISBN 978-91-7061-130-8

skapa nya och innovativa samarbetsformer inom regionen” (sida 9). Som helhet behandlar boken mera precist hur förändringen av hamn- och kustområden till arenor för sommar- och fritidsvistelse och bostadsområden går till. I den processen ingår att områdena blir arenor för upplevelsesekonomin. Bokens fyra överordnade tematiska kapitel ger infallsvinklar på detta. Ett genomgående tema är dessutom ekologisk hållbarhet, vilket ska förstås som att produkter tillverkas och framställs nära platsen där de konsumeras. Det framgår också att iscensättning och *storytelling* är centrala begrepp i detta sammanhang. Här ingår också en utveckling av dessa kustområden som destinationer för turism.

Boken är disponerad i fyra tematiska helheter: 1) hamnen som värdeskapare, 2) entreprenörskap i kustområden, 3) perspektiv på hållbar organisering av hamnrummet, och 4) praktikerens syn på en kustnära samhällsutveckling.

Carina Sjöholm skriver i del ett om hamnen som mötesplats, där restauranger och butiker är viktiga element. Platsen hon undersöker är Höganäs i Skåne. Fredrik Nilsson undersöker kulturarvsprojekt i Helsingör, där hamn- och varvsområdet förvandlas. Särskilt intressant är de lokala, stridande tolkningar av en skulptur som anspelar på den Lilla Sjöjungfrun i Köpenhamn. Platsen står i radikal förändring; häri finns en av orsakerna till de stridande tolkningarna. Sandra Holst Kjær analyserar i sin tur Kragerø där konstnären Edvard Munch används som medel för en turistortsutveckling. Cecilia Fredriksson visar hur kultur och kreativitet kan användas som medel i en hållbar kustutveckling och använder termen *cultural planning*. Hon ser staden vid vattnet som ett sentida modernitetsprojekt där de kulturella inslagen handlar om det oväntade och marginaliserade. Platsen är hamnområdet i Helsingborg.

I bokens tematiska del två skriver Ida de Wit Sandström om mode- och heminredningsbutiker vars produkter materialiserar drömmar och idéer. Det är fråga om en estetisering, som kräver en superb känsla för gränser och kreativ symbolanvändning. Kirsti Mathiesen

Hjemdahl diskuterar förutsättningar för samverkan på lokal nivå. Hon fokuserar på fyra olika stödjande faktorer, som är väsentliga för att det uppstår en utveckling. Kristina Lindström och Mia Larson undersöker villkoren för hållbart turismföretagande i kustområden. Materialet är från Kåringön och Marstrand. De använder sig av dikotomin *Gemeinschaft* – *Gesellschaft* myntade av den klassiska sociologen Ferdinand Tönnies.

I del tre av boken beskriver Thomas Højrup och Kirsten Monrad Hensen en rad nordjyska kustorter med fiske utan hamnar, men så att båtarna dras upp på stranden. Dessa kustorter har en rad platsspecifika villkor. Författarna diskuterar fiskets villkor, anpassningar och fiskarnas strategier jämte fördelar vid fiske från dessa orter jämfört med fiske från de stora hamnarna för industrifiske i närheten. Ove Thufvesson har intervjuat personer i ledande positioner inom kommun och näringsliv om förändringen av Helsingborgs tidigare industrihamn till ett bostadsområde med vattenkontakt. Kristina Lindström och Mia Larson undersöker lokal delaktigheter i lokal, hållbar turismutveckling. Materialet är från Marstrand, Kåringön och Björholmen.

Bokens tematiska helhet fyra går in på praktikernas perspektiv på hållbar utveckling av kustområden. Jo van der Eynden skriver om förändringar i det sydliga Norge, Noel Cornér om seglingstävlingen Swedish Match Race inne i Marstrands hamn. Denna tävling är en stor tävling som påverkar Marstrand mycket under den tid som den försiggår. Thomas Højrup beskriver i bokens sista artikel hur ett antal fiskarhushåll i Thorupstrand på den nordvästliga kusten av Jylland slog sig samman i ett andelslag för att köpa fiskekvoter gemensamt i början av 2000-talet. Syftet var att kunna fortsätta med ett lokalt baserat fiske, som är varsamt mot naturen. Det var den danska staten som hade initierat detta kvot-system, som bröt med en gammal dansk rättighet för fritt fiske i Kattegat- och Skagerackområdet. Alternativt kunde kvoterna ha sålts till kapitalägare utanför dessa orter. Samtidigt är artikeln en intressant kulturhistorisk fram-

ställning av fiskets utveckling i detta område.

De analyserade orterna i boken är spridda över en stor del av den sydliga delen av Norden. Jag har en känsla av att många läsare är osäkra på lokaliseringen av några av orterna; en karta med dessa orter skulle ha varit ett stöd för många, även om man självklart också kan hitta dessa orter på digitala kartor på nätet.

Som helhet ger boken en mycket intressant introduktion till den aktuella radikala förändringen av kustområdena och bosättningen av dem; grundvalen för näringarna förändras, områdenas funktion förändras och befolk-

ningen byts till stor del ut. Häri ingår initiativ för att förlänga säsongen i dessa områden, också så att flera bosätter sig året om i områdena och pendlar eller distansarbetar. De analyserade orterna uppvisar en stor variation. Boken är viktig som en introduktion till en aktuell anpassningsprocess som helt klart inte är avslutad ännu och möjligen aldrig blir det. Detta har att göra med den aktuella ständigt upptrappade förändringen till ett postmodernt samhälle, som vi redan är långt inne i.

Ole Rud Nielsen

Tidigmoderna ting

För etnologer kan det vara av intresse av att ta del av hur man inom andra vetenskaper under de senaste åren bedrivit föremålsforskning i en historiskt och global kontext. Vår egen tid har ansetts besatt av de globala flödena, men historikerna försöker också reda ut hur de tidiga globala strukturerna formade sig och hur kulturkontakten mellan olika världsdelar tog form. Detta låter sig göras om man dessutom förenar ekonomiska, sociala och kulturella synsätt framgår det tydligt av boken *Early Modern Things*¹. Författarna till de olika artiklarna i boken redigerad av Paula Findlen fokuserar på föremål ur rätt olika perspektiv och det är också det som gör boken speciellt läsvärd. Men med ordet 'things' avses inte det som omfattas av svenskans föremål eller ens saker. Begreppet är mycket vidare, med things avses olika slag av entiteter, förutom föremål även t.ex. växter eller delar av växter och också olika stapelvaror.

Boken tar avstamp i en utställning år 2010 i British Museum som med hundra föremål

strävade att teckna mänsklighetens historia från egyptiska mumier till dagens kreditkort. Aderton av föremålen hänförde sig till den tidigmoderna tiden ca. 1500-1800 och det är denna era som författarna ägnar sig åt. Tiden är alltså renässansen tom. 1700-talets slut, eller de trehundra år som också den moderna konsumtionskulturen har sin upprinnelse i. Vad kan vi som traditionsvetare lära oss och ta fasta på i dessa berättelser om ting från olika tider och kulturkretsar?

De första svaren ges redan i Paula Findlens långa och intressanta introduktion. Här först några insikter ur denna: För det första att samma ting kan uppträda under olika tidpunkter, de har en historia och deras biografi bör undersökas enligt de kontexterna tingen ingått i. Bokens författare ägnar sig också åt att analysera vad föremålsanalys kan ge historieskrivningen som helhet, men lika viktigt är det att försöka se hur tingens historia överhuvudtaget kan uppdragas. Här gäller det att försöka utreda hur man inom olika kulturkretsar förhöll

¹ *Early Modern Things. Objects and their Histories, 1500-1800.* Ed by Paula Findlen. Routledge, London and New York 2013. 389.p.

sig till tingen och vilka ting som ansågs värdefulla. I varje fall visar de sig att européerna under tiden för upptäcktsresorna på 1500- och 1600-talet och ännu mera under 1700-talet värdesatte sina egna ting, men också att de fascinerades av exotiska föremål.

Forskningen om ting har en egen historia. Fr.o.m. 1970-talet började antropologerna på ett nytt sätt betrakta tingen som bärare av mening och som bytesföremål. Samtidigt uppstod bland historikerna en inriktning på vardagslivet och dess ting som vittnesbörd också om ekonomiska system och t.ex. om konsumtionens allt växande roll. Med de stora ekonomiska linjerna i bakgrunden försökte man undersöka efterfrågan, smakriktningar och hur marknaden av tingen fungerade. 1980-talet var främst det decennium under vilket man sökte rötterna till konsumtionskulturen, som småningom skulle bli det ledande förhållningssättet till tingen. Först ansåg man sig ha hittat rötterna i 1700-talet England med porslinet och textilen som de verkliga massvarorna under samma tid som de industriella massvarorna under samma tid som industrialiseringen slog rot. Man intresserade sig för medelklassens materiella kultur på basis av bouppteckningar, såg en social historia inom konsten och fokuserade på fascinationen för ädla och exotiska ting samtidigt som man såg att också tingen har en genusaspekt. Också ett fokus på mode och smak liksom för arv intensifierades. Snart fann man även att konsumtionens rötter snarast skall sökas i det holländska och italienska 1600-talet. Här fann man den nya lyxen. Det var således i renässansen som man slutligen fann en ”paneuropeisk orgie i rikedom, makt och överdådig konsumtion”. Det var också perioden inom vilken kulturerna möttes för första gången när upptäcktsfärdernas materiella artefakter började sippra till Europa. Med det västliga sydamerikanska silvret i fickorna kunde européerna importera allt flera lyxvaror från Östern.

Snart uppdagade man dock att den materiella kulturen som helhet borde undersökas och då gjorde man som etnologerna alltid har gjort, man analyserade enskilda hushåll och deras föremålsinnehav. Man tog målarkonsten till hjälp för att upptäcka föremålen i sin miljö och

riktade sig till en stor uppsättning källmaterial för att komma även tingsens mening på spåren. Här möter vi de för etnologin kända källtyperna bouppteckningar, testamenten, andra förteckningar, hushållsböcker och brev. Mera än etnologerna syns historikerna också ha anlitat konst och litteratur för att få korn på såväl mening som innebörd för ägarnas identitet. Men också produktionen av ting har nyligen väckt stort intresse och här finns länkar till den museala världen.

Vandringen av tingen och det faktum att ett föremål kan var sammansatt av delar från olika världsdelar är likaså ett fascinerande tema. Också t.ex. porslinets vandringar tas upp som ett exempel på den tidens globalisering. Man kan därmed upptäcka globala mönster för produktion, konsumtion och tingsens förvandling till vara.

Med dessa plock ur introduktionen ser vi ramverket för hela boken. Boken avser framförallt att för läsaren ge en insyn i och uppslag att tänka på föremål ur synvinkeln av olika metodologier och olika källor. Men med ramverket kan de olika artiklarna ställas i sin historiska kontext. De enskilda artiklarna är indelade i fem huvudkapitel: The ambiguity of things, representing things, making things, empires of things, consuming things och en epilog The power of things.

Ett urval av dem pekar i en mera global riktning än man via introduktionen skulle ha anat. Ett exempel på ett mångtydigt ting är växten ginseng, som har en intrikat lokal historia i Kina, där olika lokaliteter först definierar växten, medan man in mot 1700-talet redan kan tala om en helt katalogiserad växt med en egen vokabulär med motsvarigheter i andra språk. Vi skulle knappast kalla fåglarna falk och höna för föremål, men deras förhållande till jakt och djurhållning under 1600-talet och i ett globalt perspektiv ger många insikter om förhållandet djur – människa. Mera teknologisk blir en artikel om urverk.

Ur kapitlet Representing things väljer jag att kommentera två artiklar. Att tillverkningen av

stilleben i Holland hade sin absoluta höjdpunkt i 1660-talet skildras på ett oerhört mångsidigt sätt. Vi möter deras religiösa drag, men också helt oväntade, som att stilleben t o m kan ses som konstnärens självporträtt. Tingen 'ser' också på oss genom att människan inte är närvarande, framhäver konstvetaren Julie Hochstrasser, och detta förhållande leder till olika slag av associationer när man beskådar dem. Också uppsättningen av föremålen och vad de kan säga om tidens materiella kultur och matvanor presenteras med en nykter förbehållsamhet för övertolkningar. Associationer till tiden ges ständigt en möjlighet. Enligt författaren har vi i stillebenet ett tydligt exempel på det skifte i att betrakta ting som Michel Foucault tagit upp när det gäller 1600-talet, nämligen övergången från likhet och objekt för symboliska associationer till ett klassifikatoriskt sätt att se på tingen. Därför blir en fråga evigt olöst, hur mycket symbolism skall man förlägga till tingen på målningarna?

Bouppteckningar är redan ett utslag av det rationella och klassifikatoriska. Mycket nära ett etnologiskt synsätt kommer vi in på i Giorgio Riello's analys av den materiella kulturen enligt hur bouppteckningar representerar denna. Han ser bouppteckningarna som 'en form av representation som är influerad av sociala och legala konventioner och av det ekonomiska värde som tillskrivs föremålen'. Därmed undviker han att se på dem som direkta uttryck för de ting som hushållen kunde inberäkna. Han gör också en åtskillnad mellan de vanliga rum för rum-bouppteckningarna kännetecknande för England, Frankrike och Holland och de tyska och finländska (han nämner faktiskt dem), som han kallar logiska och som är baserade på typologier enligt materialslag eller användning. En särskild uppmärksamhet ägnar han också åt bouppteckningarna och själva genren bouppteckningar. Han påpekar deras subjektiva karaktär och det faktum att t.ex. mindre värda föremål sällan medtas i dem. Det som han speciellt fäster vikt vid är föremålets ändrade karaktär under långa perioder. Och då menar han tingens mening, som ju är svår att fånga ur de långa listorna. Hans långa utredning är värd att ta del av av alla som

sysslat med bouppteckningar, för i den finns plats för instämmanden och också nya insikter. Förtjänstfullt är att den spänner över mera än ett land.

I kapitlet Making things förs vi in på dels boktryckarkonsten i det tidigmoderna Europa och hur hantverksprodukter, företagsstrategier och konsumentbeteende samspelade i Florens under 1600-talet. Kapitlet Empires of things behandlar i sin tur rabarber, igen en växt, silverpenningen i den atlantiska världen, anatoliskt timmer och egyptiskt spannmål. Här ser vi den geografiska spridningen i intressefokuseringen och det faktum att definitionen på ting i boken är mycket vid.

Först i kapitlet Consuming things är vi åter inne på mera traditionell kulturhistorisk tematik och jag skall slutligen kort presentera bara två artiklar. Artikeln Porcelain for the poor av Anne E.c. McCants behandlar föremål i anknytning till kaffe, te och i mindre grad kakao och det ständigt medföljande sockret. I förhållande till den enorma litteratur som skrivits om dessa njutningsämnen blir artikeln en djupdykning i hur spridda ämnena var och vittnesbörden om det finns återigen i bouppteckningar. Hon visar via serviser för dem att njutningsmedlen ingalunda nyttjades bara av elitskikt utan att de var spridda i samhället i stort, t o m bland de fattiga. Så var de flesta centraleuropéer redan på 1600-talet inkorporerade i de koloniala nätverken tack vare de ostindiska kompanierna.

Den andra artikeln av Amanda Vickery ägnas möbler i England under slutet av 1700-talet i belysning hur de tillskrevs de två könen. Möblernas genusaspekt hittar hon i hur tillverkarna medvetet konstruerade en skillnad i utformningen av t.ex. skrivbord. Hon påstår inte att tillverkarna avsåg att konstruera maskulinitet och kvinnlighet, utan enbart att de var med i företaget att främja och marknadsföra ett exploderande fält av behov och attribut, där möbler också kunde nyttjas. Sitt källmaterial hämtar hon i marknadsföringen i tidens press. Och inom denna hittar hon reklamens språk som går ut på att vara

uppmärksam och lyssnande för vad som sker i tiden, och samtidigt smickra och förföra den blivande kunden.

Som helhet är boken något splittrad just på grund av att infallsvinklarna är så pass olika och definitionen på ting så vid. Men varje artikel utgör en välkomponerad egen helhet som gör läsningen inspirerande.

Det är bra att det finns ett epilogkapitel. Det består av tre kommentarer till boken, som var

för sig utgår från tingen som aktanter, som nyheter och som utgångspunkter för olika identiteter. Var och en av dem är oerhört fängslande och sammanfattande på helt olika sätt och ger boken ett lyft i slutet. Deras budskap bör läsas i sin helhet varför jag avstår från att referera dem. Hela volymen ger en utmärkt bakgrund till föremålsforskning med fokus på tiden 1800-talet till nutid.

Anna-Maria Åström

Närläsning av personliga erfarenhetsberättelser

Närläsning (close reading) är en metod med ursprung i litteraturvetenskapen och särskilt i nykritiken där texten i sig sattes i centrum. Med tiden har närläsning blivit ett modebegrepp som kommit att beteckna alla möjliga slag av noggrann analys av ett material.

I den föreliggande boken¹ granskar och testar folkloristen, FD Jyrki Pöysä metoden i detalj samt ringar in sin egen syn på närläsning. Vilken typ av kunskap kan man nå med hjälp av närläsning? Hurdan är relationen mellan närläsning och narrativ analys? Hur kan forskaren förmedla närläsningens process till läsaren och demonstrera hur han kommit fram till sina tolkningar genom närläsning som metod? Pöysä vill dock inte klassa närläsningen som en regelrätt metod, utan snarare som ett redskap vid analys och tolkning – ett redskap som ofta kan och bör kombineras med andra analysmetoder.

Närläsning kan användas vid analys av många typer av material, såsom bilder, olika slag av texter, ljudupptagningar, men den aktuella boken fokuserar enbart på personligt håg-

komstmateriale eller erfarenhetsberättelser som insamlats genom insamlingstävlingar. Jyrki Pöysä har en lång erfarenhet av hågkomstmateriale och närläsning och avser att reda ut hur man på ett fruktbart sätt kan analysera och tolka olika typer av texter innehållande personliga erfarenheter. Inom kultur- och traditionsvetenskaperna syftar närläsningen framför allt till att finna innebörder eller meningar i det undersökta materialet.

För Jyrki Pöysä är närläsning en metod som kräver att man analyserar relativt korta texter på högst några sidor och att dessa texter läses upprepade gånger vid olika tidpunkter. Han anser att det inte får bli för långa mellanrum mellan läsningarna, ofta räcker det att återkomma till texten följande dag. Under den första genomläsningen är målet att nå en helhetsuppfattning av innehållet i texten. Tolkningarna och förståelsen av texten är enligt Pöysä i detta skede mer eller mindre automatiska och oreflekterade. Under de senare läsningarna kan man upptäcka nya detaljer, vilket kan bidra till att det första intrycket av texten inte längre känns relevant. Till närläsning hör inte

¹ Pöysä, Jyrki: *Lähiluvun tieto. Näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Kultaneito XVII. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu 2015. 282 s.

bara läsandet i sig utan också de anteckningar, understrykningar, post-it-lappar och andra exempel på preliminärt skrivande som utgör delar i den tolkande läsningen. Det centrala i närläsningen är att studera samspelet mellan helheten och delarna i texten och här finner man tydliga paralleller till hermeneutiken och den hermeneutiska cirkeln. Målsättningen med den noggranna läsningen är enligt Pöysä framför allt att blotta forskarens förhandsuppfattningar samt att undvika automatiska reflektorerade tolkningar av innehållet i texten. Under närläsningarna av materialet vid olika tidpunkter kan de första tolkningarna förskjutas eller förändras helt och hållet.

För att testa och konkretisera sina resonemang om närläsning som analysredskap har Pöysä valt ut ett litet antal svar ur insamlingstävlingar som arrangerats av Finska Litteratursällskapets folkdiktningsarkiv (Suomalisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto). De utvalda svaren är i sin helhet publicerade i bilagor i bokens slut och författaren uppmanar läsaren att ta del av dem, för att läsaren bättre ska kunna bilda sig en uppfattning om hur han gått till väga i sin analys och hur han kommit fram till sina tolkningar. I varje kapitel finns dessutom kortare citat ur berättelserna som Pöysä analyserar i stor detalj.

Jyrki Pöysä har en tvärvetenskaplig ansats och i sin närläsning av de utvalda erfarenhetsberättelserna utgår han i hög grad från en litteraturvetenskaplig och narratologisk begreppsapparat. Han diskuterar exempelvis berättelsernas handling eller intrig, berättelsernas fiktiva drag samt berättelsens fokalisering eller perspektiv. Han funderar också över ifall enskilda erfarenhetsberättelser då de granskas i sin helhet kunde betraktas och analyseras som ett (litterärt) verk.

I det inledande kapitlet diskuterar Pöysä utgångspunkterna för analysen av nedtecknade erfarenhetsberättelser. Han beskriver erfarenhetsberättelsematerialet som samlats in genom insamlingstävlingar och tar bl.a. upp frågor om representativitet samt andra källkritiska frågor. Här introducerar han också

vad han avser med närläsning och nämner bl.a. i korthet att det finns olika varianter av närläsning såsom tematisk närläsning och teoretiskt informerad närläsning. Efter det inledande kapitlet, belyser och konkretiserar Pöysä sin närläsningssprocess av de utvalda erfarenhetsberättelserna i fem kapitel med särskild fokus på kategorierna narrativitet, tid, rum och agens.

Utifrån ett svar från insamlingstävlingen *Platserna i Joensuu* (Joensuun paikat 2002) analyserar Pöysä hur platsen påverkar berättelsens innehåll och struktur, och hur berättelsens handling eller intrig byggs upp genom beskrivningen av en rutt genom staden. Närläsningen blottlägger att den rutt som berättelsens skribent beskriver i första hand inte är en beskrivning av platserna eller rutten, utan i stället en biografisk berättelse som rör sig på olika tidsplan och som byggs upp utifrån de valda platserna i staden.

I det tredje kapitlet granskar Pöysä erfarenhetsberättelser utifrån ett berättelseanalytiskt perspektiv då han analyserar två svar från frågelistan *Datorn – husbonde eller dräng* (Tietokone – isäntä vai renki 1995). Pöysä utgår bl.a. från William Labovs teori om narrativer då han analyserar de olika element (abstrakt, orientering, komplicerande handling, evaluering, upplösning och koda) som enligt Labov hör till en fullständig berättelse. Närläsningen ger bl.a. vid handen att frågelistsvaren i sig bildar en berättelse, men att denna berättelse även innehåller delar som utgör kortare berättelser eller berättelseliknande partier inom svaret. Här fäster han också särskild uppmärksamhet vid ordval och luckor i berättelserna.

I det fjärde kapitlet analyserar författaren erfarenhetsberättelsernas temporala dimensioner och hur dessa bidrar till berättelsens uppläggning och struktur. Han visar hur det förflutna, nutiden och framtiden bildar centrala beståndsdelar i berättelsen. Här utgår Pöysä från ett svar från en pristävling som arrangerades år 1967 under rubriken *Händelserna år 1918 i folkets minne och tradition* (Vuoden 1918 taughtumat kansan muistissa ja perinteessä).

Pöysä granskar de olika tider och tidsskikt som genom närläsningen kan spåras inom erfarenhetsberättelsen. Pöysä identifierar ett huvudtidsskikt (pääaikataso) i berättelsen, men berättelsen innehåller också andra tidsskikt i form av tillbakablickar och anteciperingar inför framtiden. Därtill diskuterar författaren de tidliga dimensioner som är förknippade med materialet i sig, t.ex. tidsskillnaden mellan det upplevda och det nedskrivna samt att forskarens tolkning också är en temporal process, vilket är ett grundläggande drag vid närläsning.

Bokens femte kapitel behandlar det berättade rummet, dvs. rumsliga aspekter i erfarenhetsmaterial. I detta kapitel utgår Pöysä från tre svar från en pristävling om korsutraditioner (Korsuperinteen keruukilpailu) som arrangerades år 1973. De tre berättelserna analyserar Pöysä genom en *kontrastiv* närläsning, där syftet är att jämföra berättelserna och att finna olikheter mellan dem. Vid närläsningen av erfarenhetsberättelserna från kriget identifierar Pöysä fyra centrala rumsliga aspekter: rummet som scen för händelserna, *rörelsen* som ett rumsligt element, "samrumslighet" (samanpaikkaisuus) mellan berättaren och det berättade (dvs. berättaren som vittne till händelserna) samt "att vara hemma någonstans", en aspekt nära förknippad med identitet. Närläsningen ger vid handen att de rumsliga dimensionerna i berättelserna från krigsåren kan förstås i termer av en resa, där rörelser, gränser, avstånd får särskilda betydelser. Kriget var inte bara en undantags*tid* utan också ett undantags*rum*.

I alla de ovan nämnda kapitlen kom frågan om agens upp, men i det sista kapitlet fördjupar Pöysä diskussionen genom att granska samtliga exempeltexter ur ett aktörsperspektiv (eng. agency). Pöysä utgår från en narrativ synvin-

kel på aktörskapet då han bl.a. analyserar olika positioner skribenterna intar i sina berättelser, vilka innebörder dessa positioneringar får i berättelserna och vilka relationer som kan spåras mellan det berättande jaget och det berättade jaget.

Fokuseringen på teorier och begrepp från litteraturvetenskapen och narratologin är relevant inom folkloristisk forskning, men personligen, som etnolog och därmed som utomstående upplevde jag att den kunskap och den tematik som Pöysä lyfte fram i de fem närläsningsskapitlen var av mindre intresse. Den största behållningen hade jag av Pöysäs diskussion om närläsning på en mera allmän nivå särskilt i bokens första kapitel. Jag antar dock att de omsorgsfulla beskrivningarna av närläsningssprocessen kan bistå den som bedriver berättelseanalys utifrån liknande utgångspunkter som bokens författare.

Jyrki Pöysäs bok är en välstrukturerad framställning där författaren leder och "guidar" läsaren i närläsningssprocessen. Även om boken är en pedagogiskt upplagd handledning i närläsning, kan den inte klassas som en introduktion till ämnet. Läsaren förutsätts exempelvis vara relativt insatt i begrepp inom folkloristik, berättelseanalys, litteraturvetenskap och narratologi. Pöysäs långa erfarenhet av hågkomstmaterial och av närläsning har dock bidragit till att han kunnat bilda sig en klar uppfattning om vad han avser med närläsning och att han med ett pedagogiskt grepp konkretiserar och förmedlar sina insikter till läsaren. Boken är försedd med ett index över centrala begrepp, vilket är synnerligen välkommet.

Sonja Hagelstam

VÄGLEDNING TILL FÖRFATTARNA

Budkavlen publicerar etnologiska och folkloristiska artiklar samt bok- och avhandlingsrecensioner. Manuskripten skall helst vara skrivna med ordbehandlingsprogrammen Word eller Open Office. Typsnittet Times New Roman eller motsvarande föredras och texten bör skrivas med radavstånd 1,5. Artiklarna bör inte överskrida 20 sidor, inklusive noter och litteratur. Artiklarna skall ha en kort engelsk sammanfattning på ungefär en A4-sida. Sammanfattningen ska helst vara skriven på engelska men den kan också vara skriven på svenska. Sammanfattningarna språkgranskas/översätts av en professionell språkgranskare/översättare som redaktörerna sköter om. Bilder med eller utan bildtexter är välkomna. De bör senast lämnas in med den färdiga artikeln, helst som egna filer per e-post. Bokrecensionerna skall inte överskrida 2 sidor och översikterna 5 sidor.

Artikelmanuskript insänds till redaktionen som bilaga per e-post endera som wordfil eller i RTF-format, se kontaktuppgifter. Alla artiklar genomgår en refereepcedur där två referenter avgör artiklarnas vetenskaplighet och publiceringsvärde. Referenterna väljs av redaktionsrådet och både referenten och skribenten förblir anonyma i förhållande till varandra. Efter refereutvärderingen och den eventuella omarbetningen sändes det slutliga manuskriptet till redaktionen. Recensioner och översikter insändes på samma sätt. Vid ytterligare frågor - kontakta redaktörerna.

UTFORMNING AV MANUSKRIFT

Citat skall utmärkas med kursiv, likaså termer som författaren önskar framhäva. Använd endast vänstermarginal, inte orddelningsfunktionen eller fasta sidbyten. Det är önskvärt med så få noter som möjligt. Eventuella noter skall

placeras efter texten. Litteraturhänvisningarna görs i texten och inte i en notapparat. Hänvisningarna görs i en parentes som avslutar meningen med författarnamn, publiceringsår och sidhänvisning, sålunda: "...(Adolfsson 2000:50)." Inget mellanrum före eller efter kolon. Om författarens namn nämns i texten sättes en parentes omedelbart efter namnet endast med årtal och sidhänvisning: "...som Andersson (2000:50) hävdar..." Nämns författaren och boktiteln(i kursiv) i den löpande texten, skall endast utgivningsår anges i parentes.: "...som behandlas av Maria Adolfsson i Fäderneslandets kännedom (2000)".

En litteraturförteckning uppgörs efter texten och ordnas alfabetiskt enligt följande huvudprinciper: Författare (efternamn, förnamn) Utgivningsår. Boktitel : Eventuell undertitel (båda i kursiv). Förlag, Utgivningsort. Förlaget kan utelämnas men utgivningsorten bör anges.

Exempel på monografihänvisning:

Adolfsson, Maria, 2000. Fäderneslandets kännedom : Om svenska ortsbeskrivningsprojekt och ämbetsmäns folklivsskildringar under 1700- och 1800-talet. Etnologiska institutet, Stockholms universitet, Stockholm.

Exempel på artikelhänvisning:

Berger, Anne-May, 2002, "En studie av de käraste hemprydnadernas funktioner". I: Budkavlen, årg. 81, s. 8-23.

Exempel på näthänvisning:

Nordin, Ingemar, 1998: "Ingemar Nordins textsida". (online) På: [http:// www.tema.liu.se/people/igno/text.htm](http://www.tema.liu.se/people/igno/text.htm) (31.3.1998)

Källorna anges före litteraturen.

MANUSKRIP TEN SKALL INNEHÅLLA FÖLJANDE

1 Titel och författarnamn.

2 Själva texten.

3 Numrerade slutnoter vid behov. Ange inte litteraturhänvisningar i noterna.

4 Källförteckning

5 Litteraturreferenser, alfabetiskt ordnade.

6 Engelsk sammanfattning (omkring 300 ord). Sammanfattningen kan även vara skriven på svenska.

7 Bilder och eventuella bildtexter insändes i samband med slutgiltigt manuskript.

Manuskript returneras vanligtvis inte. Redaktionen påtar sig ej heller ansvar för dem. Behåll därför original exemplet.

Redaktörens kontaktuppgifter:

Anna-Maria Åström, ansvarig utgivare, artiklar, Etnologi, Åbo Akademi, 20500 Åbo, Finland, amastrom@abo.fi, tel. 050-3322998

Lotta Wessberg, redaktör, Etnologi, Åbo Akademi, 20500 Åbo, Finland, lwessber@abo.fi, tel. 02-215 4982

Temat för detta nummer av BUDKAVLEN är *Arbete och engagemang*. Arbete har av tradition varit ett viktigt fält för etnologin, medan folkloristiken ofta ägnat sig åt hur människorna engagerar sig för olika ändamål. Med artiklarna får vi nya synpunkter på arbete, arbetslag och arbetsprocesser. Vi får bl. a. ta del av en hisnande historia om hur uppskruvade krav på engagemang i arbete kunde få ödesdigra följder – här gäller det ett detektivöde i 1920-talets Sverige. Att kropp, rörelser och kulturellt vetande ingår som utgångspunkter för allt arbete framförs i en artikel om kustbevakningen i Finland, där fokus läggs vid gränsbevakarnas ”kinestetiska dispositioner”.

Om ett starkt engagemang vittnar en analys av hur olika grupper strävar att värna om olika slag av immateriellt kulturarv, spelmansmusik, lokalhistoria, hantverk, historiebruk och dansen menuett. Ett sätt att på något plan kontrollera sin vardag utgör ett intresse för vädret, i vissa fall stegrat till ett engagemang med egen bokföring av väder och vind. Vardagens och arbetets motvikt utgörs av tradition av fester. Nutidens intresse för festernas historia uppvisar oväntade drag, det är snarast fråga om en mytisk historia där nutidens bruk förs tillbaka på äldre sedvänjor och bruk ibland utgående från bisarra analogier, vittnar den avslutande artikeln.

Budkavlen, tidskrift för etnologi och folkloristik, utges av Institutet för folklivsforskning vid Åbo Akademi med stöd av Svenska litteratursällskapet i Finland. Tidskriften publicerar artiklar, som genomgått refereeprocess, på svenska och övriga nordiska språk inom etnologins och folkloristikens samtliga ämnesfält.